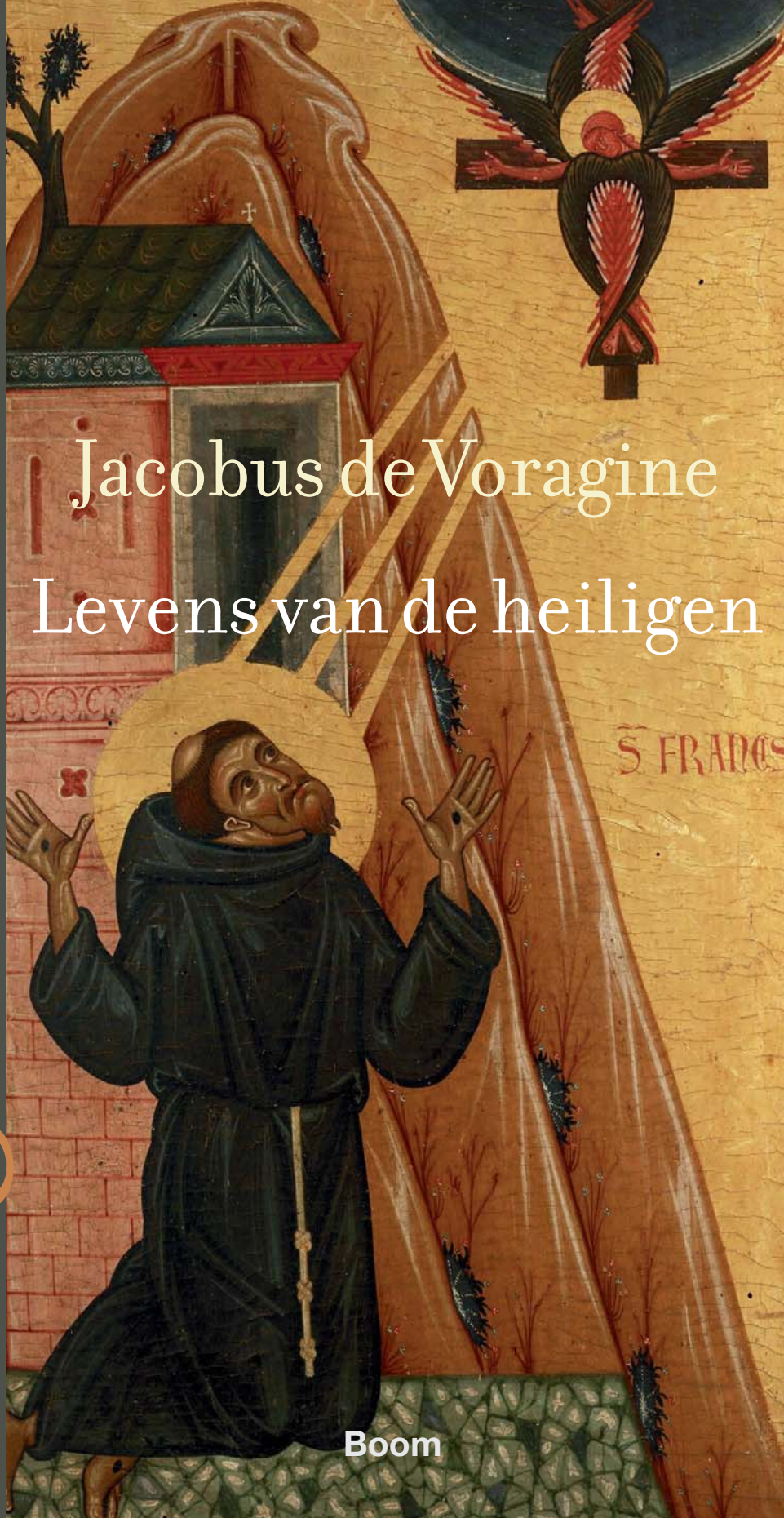

Legenda aurea

Jacobus de Voragine
Levens van de heiligen

Boom

De komst van de Heer ¶ Sint Andreas ¶ Sint Nicolaas ¶ Sint Lucia ¶ Sint Thomas, apostel ¶ De geboorte van de Heer ¶ Sint Anastasia ¶ Sint Stefanus ¶ Sint Johannes, apostel ¶ De Onschuldigen ¶ Sint Thomas van Kantelberg ¶ Sint Silvester ¶ De besnijdenis van de Heer ¶ De openbaring van de Heer ¶ Sint Paulus, kluizenaar ¶ Sint Remigius ¶ Sint Hilarius ¶ Sint Macarius ¶ Sint Felix in Pincis ¶ Sint Marcellus ¶ Sint Antonius ¶ Sint Fabianus ¶ Sint Sebastianus ¶ Sint Agnes ¶ Sint Vincentius ¶ Sint Basilius ¶ Sint Johannes de Milddadige ¶ De bekering van sint Paulus ¶ Sint Paula ¶ Sint Julianus ¶ Septuagesima ¶ Sexagesima ¶ Quinquagesima ¶ Quadragesima ¶ De vasten van de Quatertemperdagen ¶ Sint Ignatius ¶ De zuivering ¶ Sint Blasius ¶ Sint Agatha ¶ Sint Vedastus ¶ Sint Amandus ¶ Sint Valentinus ¶ Sint Juliana ¶ Sint Petrus' Stoel ¶ Sint Matthias, apostel ¶ Sint Gregorius, paus ¶ Sint Longinus ¶ Sint Benedictus ¶ Sint Patricius ¶ De aankondiging van de Heer ¶ Het lijden van de Heer ¶ De verrijzenis van de Heer ¶ Sint Secundus, martelaar ¶ Sint Maria van Egypte ¶ Sint Ambrosius ¶ Sint Georgius ¶ Sint Marcus, evangelist ¶ Sint Marcellinus ¶ Sint Vitalis ¶ Een maagd in Antiochië ¶ Sint Petrus de Martelaar ¶ Sint Filippus, apostel ¶ Sint Jacobus, apostel ¶ De vinding van het heilig kruis ¶ Sint Johannes voor de Latijnse Poort ¶ De grote en kleine litanie ¶ De hemelvaart van de Heer ¶ De uitzending van de Heilige Geest ¶ Sint Gordianus en sint Epimachus ¶ Sint Nereus en sint Achilleus ¶ Sint Pancratius ¶ Sint Urbanus ¶ Sint Petronilla ¶ Sint Marcellinus en sint Petrus ¶ Sint Primus en sint Felicianus ¶ Sint Barnabas, apostel ¶ Sint Vitus en sint Modestus ¶ Sint Quiricus en sint Julitta ¶ Sint Marina, maagd ¶ Sint Gervasius en sint Protasius ¶ De geboorte van sint Johannes de Doper ¶ Sint Johannes en sint Paulus ¶ Sint Leo, paus ¶ Sint Petrus, apostel ¶ Sint Paulus, apostel ¶ De Zeven Broers ¶ Sint Syrus, bisschop van Genua ¶ Sint Theodora ¶ Sint Margarita ¶ Sint Alexius ¶ Sint Praxedis ¶ Sint Maria Magdalena ¶ Sint Apollinaris ¶ Sint Christina, maagd

Sint Jacobus, apostel ¶ Sint Christophorus ¶ De Zeven Heilige Slapers ¶ Sint Nazarius en sint Celsus ¶ Sint Felix ¶ Sint Simplicius, sint Faustinus en sint Beatrix ¶ Sint Martha ¶ Sint Abdon en sint Sennen ¶ Sint Germanus ¶ Sint Eusebius, bisschop ¶ De heilige Maccabeeën ¶ Sint Petrus' Banden ¶ Sint Stefanus, paus ¶ De vinding van sint Stefanus ¶ Sint Dominicus ¶ Sint Sixtus ¶ Sint Donatus ¶ Sint Cyriacus, sint Largus en sint Smaragdus ¶ Sint Laurentius ¶ Sint Hippolytus en gezellen ¶ De tenhemelopneming van de heilige Maagd Maria ¶ Sint Bernardus ¶ Sint Timotheüs ¶ Sint Symphorianus ¶ Sint Bartholomeüs ¶ Sint Augustinus ¶ De onthoofding van sint Johannes de Doper ¶ Sint Felix en sint Adauctus ¶ Sint Egidius ¶ Sint Savinianus en sint Savina ¶ Sint Lupus ¶ Sint Mamertinus ¶ De geboorte van de heilige Maagd ¶ Sint Adrianus ¶ Sint Gorgonius en sint Dorotheüs ¶ Sint Protus en sint Hyacinthus ¶ De verheffing van het heilig kruis ¶ Sint Johannes Chrysostomus ¶ Sint Cornelius en sint Cyprianus ¶ Sint Euphemia ¶ Sint Lambertus ¶ Sint Mattheüs, apostel ¶ Sint Mauritius en gezellen ¶ Sint Justina, maagd ¶ Sint Cosmas en sint Damianus ¶ Sint Furseüs, bisschop ¶ Sint Michaël, aartsengel ¶ Sint Hiëronymus ¶ Sint Remigius ¶ Sint Leodegarius ¶ Sint Franciscus ¶ Sint Pelagia ¶ Sint Margarita genoemd Pelagius ¶ Sint Thaïs ¶ Sint Dionysius en gezellen ¶ Sint Calixtus, paus ¶ Sint Leonardus ¶ Sint Lucas, evangelist ¶ Sint Chrysanthus en sint Daria ¶ De Elfduizend Maagden ¶ De heilige apostelen Simon en Judas ¶ Sint Quintinus ¶ Sint Eustachius ¶ Het feest van alle heiligen ¶ De gedachtenis van alle overleden gelovigen ¶ De Vier Gekroonden ¶ Sint Theodorus ¶ Sint Martinus ¶ Sint Britius ¶ Sint Elisabeth ¶ Sint Cecilia ¶ Sint Clemens ¶ Sint Chrysogonus ¶ Sint Catharina ¶ Sint Saturninus ¶ Sint Jacobus de Gekerfde ¶ Sint Pastor, woestijnvader ¶ Sint Johannes, woestijnvader ¶ Sint Mozes, woestijnvader ¶ Sint Arsenius, woestijnvader ¶ Sint Agathon, woestijnvader ¶ Sint Barlaäm en sint Josafat ¶ Sint Pelagius, paus ¶ De kerkwijding

Jacobus de Voragine

Legenda aurea

Levens van de heiligen

VERTAALD EN INGELEID DOOR

Ton Hilhorst en Carolien Hilhorst-Boink

Boom Amsterdam

2022

Deze uitgave kon mede tot stand komen dankzij de zeer gewaardeerde ondersteuning door de Stichting voor Oudchristelijke Studiën, Stichting Sormani Fonds, Stichting fonds s s n en het Prins Bernhard Cultuurfonds. Het Cultuurfonds beheert ruim 400 Cultuurfondsen op Naam. Deze publicatie is mede tot stand gekomen dankzij een bijdrage uit het door het Prins Bernhard Cultuurfonds beheerde Charema Fonds voor geschiedenis en kunst.

© 2022 Ton Hilhorst en Carolien Hilhorst-Boink (vertaling en inleiding),

Boom Uitgevers Amsterdam

ISBN 978 90 2443 312 4

NUR 320, 654, 680, 684

Omslag Maestro del San Francesco Bardi, Sint Franciscus

ontvangt de stigmata, ca. 1250, Uffizi, Florence

Boekverzorging Brigitte Slangen

Lithografie All-Print Wijchen

www.boomgeschiedenis.nl

www.bua.nl

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichtinguvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Inhoud

i. Jacobus de Voragine, leven en werk	7
ii. De <i>Legenda aurea</i>	12
iii. Achtergronden	25
iv. De <i>Legenda aurea</i> in de loop van de eeuwen	68
Bibliografie	80
Leeswijzer	86
 <i>Legenda aurea</i>	89
 Lijst van varianten	1007
Herkomst van illustraties	1010
Dankwoord	1011
Personenregister	1012

Jacobus de Voragine, leven en werk

Jacobus de Voragine of, zoals de Italianen zeggen, Iacopo da Varazze, was een vruchtbare schrijver en tevens een bestuurder van formaat. Zo komt het dat over zijn leven het een en ander bekend is gebleven.¹ De beste gegevens zijn te vinden in zijn eigen werk, met name zijn *Kroniek van Genua*, waarin hij over zichzelf komt te spreken bij het behandelen van de bisschoppen van Genua. Zo deelt hij daar mee dat hij in 1244 intrad bij de dominicanen in Genua, en wel in zijn *adolescentia*, dat is het tijdvak tussen het vijftiende en achtentwintigste levensjaar. Dat laat een grote speelruimte voor het bepalen van zijn geboortejaar, maar algemeen wordt aangenomen dat hij op zo vroeg mogelijke leeftijd intrad; hij zal dus, zo concludeert men, zijn geboren tussen 1226 en 1230.

Over zijn geboorteplaats zijn de meningen verdeeld. Uit zijn naam *Iacobus de Voragine* of *Varagine*, ‘Jacobus van Varazze’, kan men afleiden dat hij werd geboren in Varazze, een stadje aan de Middellandse Zee ten westen van Genua. Maar in Genua zelf woonde een familie De Varagine, dus het is mogelijk dat hij in die stad werd geboren. Hij spreekt zich daarover zelf niet uit; Varazze noemt hij nergens in zijn geschriften. Toch kan Varazze wel degelijk zijn geboorteplaats zijn: de dominicanen noemden zich gewoonlijk naar de plaats waar ze vandaan kwamen, en zij niet alleen.² Dat de burgers van Varazze hem altijd als een van de hunnen hebben beschouwd, zegt niet alles, maar de kerkelijke overheid achtte deze overtuiging voldoende gefundeerd om toe te stemmen in een translatie: op 6 december 1974 werden Jacobus’ stoffelijke resten, die tot dan toe in Genua werden bewaard, met grote plechtigheid overgebracht naar de kerk San Domenico in Varazze.³

In elk geval was het in Genua dat Jacobus intrad bij de dominicanen, in het klooster dat werd gesticht in 1220 en na de heiligverklaring van Dominicus de naam ‘con-

- 1 Zie voor Jacobus’ levensloop V. Ferrua, ‘Istanze e antitesi dell’*Ordo Praedicatorum* nella Vita e nell’opera di Iacopo da Varazze’ in Bertini Guidetti 2001, 31-46; Casagrande 2004, 92-102; Häuptli 2014, 14-23.
- 2 Talloze voorbeelden in *Lexikon des Mittelalters*, van Adam van Usk tot Gerard Zerbold van Zutphen. Voor de dominicanen zie W.A. Hinnebusch, *The History of the Dominican Order: Origins and Growth to 1500*, Staten Island, New York 1966, 292.
- 3 G. Airdi, *Iacopo da Varagine tra santi e mercanti*, Milano 1988, 147-150; F. Damele en G. Ghione, *Iacopo da Varagine e la sua terra natale*, Varazze 1997, 34 en 80.

vent van de heilige Dominicus' kreeg.⁴ Over de eerste drieëntwintig jaar na zijn intrede hebben we weinig gegevens. Na zijn noviciaat kreeg hij zijn wetenschappelijke opleiding in de theologie; op het programma stonden vooral de Heilige Schrift, de *Sententiae* van Petrus Lombardus (ca. 1095-1160) en de *Scholastieke geschiedenis* van Petrus Comestor (ca. 1100-1179). Na het voltooien van zijn opleiding is hij ongetwijfeld als prediker opgetreden en zeer waarschijnlijk ook als lector (leraar in de godgeleerdheid) aan een convent. Zijn bestuurlijke talenten zullen niet onopgemerkt zijn gebleven; men zegt dat hij prior werd in Genua en later in Asti (een stad tussen Genua en Turijn), maar zekerheid hebben we daarover niet.

Het eerste vaststaande feit na dat van zijn intrede is zijn verkiezing tot prior-provinciaal van de dominicaanse provincie Lombardije, die heel Noord-Italië en de noordelijke helft van Midden-Italië omvatte. Hij bekleedde dit zware ambt tussen 1267 en 1277, en nog eens tussen 1281 en 1286. In deze laatste periode nam hij tussen 1283 en 1285 tevens het bestuur van de hele orde waar, in afwachting van de verkiezing van een nieuwe magister-generaal. Zijn bestuurlijke taken brachten mee dat hij vaak op reis moest, voor de visitatie van conventen en het bijwonen van kapittels – provinciale kapittels, die hij voorzat, maar ook generale kapittels, die vaak buiten Italië werden gehouden. Zo moet hij in 1273 hebben deelgenomen aan het generaal kapittel van zijn orde in Pest, in 1277 in Bordeaux en in 1282 in Wenen. In 1288 was hij kandidaat voor het ambt van aartsbisschop van Genua, maar zijn benoeming volgde pas in 1292. Een van zijn grote daden in deze functie was, dat hij in januari 1295 een verzoening tot stand wist te brengen tussen de twee politieke partijen die de stad verscheurden, de Ghibellijnen en de Guelfen. Maar tot zijn ontgoocheling werd de vrede al aan het eind van het jaar verbroken. Jacobus stierf in de nacht van 13 op 14 juli 1298. Begraven werd hij in de kerk van het dominicanenconvent in Genua, vanwaar de stoffelijke resten in 1798 werden overgebracht naar een andere dominicanenkerk in de stad, de Santa Maria di Castello, en vandaar, zoals gezegd, in 1974 naar de San Domenico in Varazze. Intussen was Jacobus de Voragine al in 1816 zaligverklaard; zijn feestdag is 13 juli.

Jacobus was niet alleen een bestuurder; hij was ook een schrijver, die met zijn werken een grote schare lezers wist te bereiken. Zijn voornaamste geschriften noemt hij zelf aan het slot van zijn *Kroniek van Genua*; het zijn, in de volgorde waarin hij ze opgeeft en met de nu gangbare titels: *Gulden Legende* (*Legenda aurea*), *Preken over de heiligen*, *Preken over de zondagsevangelien*, *Preken over de evangelien van de veertigdagentijd*, *Mariaboek* en *Kroniek van Genua*.⁵ We kunnen de ontstaanstijd van deze werken niet tot op het jaar nauwkeurig vaststellen, maar Jacobus geeft ons wel enige aan-

4 Een convent is een klooster in de zin van een kloostergemeenschap. Zie voor het convent van Genua W. Piastra, *Storia della Chiesa e del Convento di S. Domenico in Genova*, [Genova] 1970.

5 Uitvoerige bespreking van Jacobus' geschriften inclusief de onechte in Monleone 1941, 99-179, kort samengevat in Casagrande 2004, 94-100.

wijzingen. Zo houdt hij in de genoemde titels, naar we mogen aannemen, een chronologische volgorde aan, zodat we tenminste een relatieve datering hebben. Verder doet hij in twee werken een uitspraak over de tijd waarin hij ze schreef⁶ en vermeldt de colofon van bepaalde handschriften dat de derde prekenbundel werd geschreven in 1286.⁷ De specialisten hebben meer argumenten aangevoerd, zoals zijn gebruik van bepaalde recente bronnen en ontleningen aan zijn werk door tijdgenoten, maar deze zijn niet boven alle twijfel verheven. Over de datering van de hoofdwerken kunnen we het volgende opmerken.

Aan de *Legenda aurea*, zijn eerste werk, zal Jacobus begonnen zijn nadat hij zijn opleiding had voltooid en zich enigszins had bewezen als lector en/of prediker, zodat hij toestemming (of opdracht) kreeg zich te wijden aan dit grote project. Het was afgesloten tussen 1259 en 1273: het eerste jaartal vermeldt Jacobus nog in het hoofdstuk over Petrus de Martelaar (61,244), het tweede is het jaartal van het oudst bekende handschrift van de *Legenda aurea*.⁸ Häuptli heeft aangetoond dat dit tijdvak nog kan worden ingeperkt tot de jaren 1263-1266: Jacobus gebruikt nog de officiële, door Bonaventura geschreven, legende van Franciscus, die door het generale kapittel van de franciscanen op 20 mei 1263 werd goedgekeurd, maar hij liet elementen van de oudere Franciscuslegenden, geschreven door Thomas van Celano, in zijn tekst staan. Drie jaar later, op 16 mei 1266, besloot het generale kapittel deze oudere legenden te vernietigen. In overeenstemming daarmee zou Jacobus ongetwijfeld de bedoelde elementen uit zijn tekst hebben verwijderd als hij er toen nog aan had gewerkt.⁹ Een ander argument voor 1266 als eindtermijn is het gegeven dat de dominicaan Bartholomeüs van Breganze gebruikmaakt van de *Legenda aurea* in zijn in 1266 voltooide werk *Sermones de beata virgine*.¹⁰ Dat neemt niet weg dat Jacobus ook later nog wijzigingen en toevoegingen kan hebben aangebracht; de mate waarin dat gebeurd kan zijn, wordt later behandeld.

De drie prekenbundels volgden op de *Legenda aurea* en zijn waarschijnlijk voltooid voordat hij in 1292 tot het ambt van aartsbisschop werd geroepen. De laatste bundel, in de volgorde waarin hij de bundels noemt, is volgens de colofon in handschrift L geschreven in 1286;¹¹ hij zal dus alle drie de bundels geschreven hebben tussen 1267 en 1286. Daarop wijst de eerdergenoemde colofon; bovendien zou het vreemd zijn als hij al zijn andere geschriften geproduceerd zou hebben in de zes jaren dat hij aartsbisschop was. Het *Mariaboek* kwam, zoals hij zelf meedeelt, tot stand toen hij

6 Monleone I 1941, 102 en 122-123.

7 Casagrande 2004, 96.

8 Zie over dit handschrift Fleith 1991, 164; Häuptli 2014, 60-61.

9 Zie Häuptli 2014, 47-50.

10 Zoals aangetoond door L. Gaffuri, 'Per una storia della primitiva diffusione della «Legenda aurea»: i «Sermones de beata Virgine» del domenicano Bartolomeo da Breganze († 1270)', *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa* 27 (1991) 223-255.

11 Tekst in G.P. Maggioni (uitg.), *Iacopo da Varazze, Sermones Quadragesimales*, edizione critica, Firenze 2005, 544; vgl. ib. xiv.

aartsbisschop was, dus tussen 1292 en 1298, wellicht tussen 1293 en 1295. Ook de *Kroniek van Genua* schreef hij naar eigen zeggen als aartsbisschop; het relaas loopt door tot het jaar voor zijn dood, dus tot in 1297.

De *Legenda aurea* zullen we in hoofdstuk 11 behandelen. Over de andere geschriften een enkel woord.

De drie werken aangeduid met *Preken* (*Sermones*) zijn eigenlijk meer preekmodellen dan preken. Het is materiaal waarmee zijn medebroeders, die her en der voor het gewone kerkvolk in de volkstaal moesten preken, hun voordrachten vorm konden geven. De uiteenzetting heeft een vaste structuur: Jacobus begint met het opnoemen van de (meestal drie) aspecten die in het gekozen onderwerp onderscheiden kunnen worden en werkt deze dan een voor een uit. Zijn betoog wordt geïllustreerd met Bijbelcitaten, soms citaten van kerkvaders en latere kerkelijke schrijvers, zoals Bernardus, en een enkele keer citaten of anekdoten uit klassieke Latijnse auteurs. Alle drie de bundels houden zich, net zoals de *Legenda aurea*, aan de volgorde van de feesten van het kerkelijk jaar. De *Preken over de heiligen* herinneren nog sterk aan de *Legenda aurea*; het verschil is dat Jacobus hier niet legenden in ingekorte vorm weergeeft, maar beschouwingen in scholastieke vorm biedt. Net als in het eerdere werk beperkt hij zich niet tot heiligen, maar behandelt hij ook feesten als Kerstmis, Witte Donderdag, Kruisvinding en Drie-eenheid. In de *Preken over de zondagsevangeliën* kiest Jacobus een uitspraak uit het evangelie van de desbetreffende zondag voor een uiteenzetting van een theologisch onderwerp. Voor iedere zondag heeft hij drie preekmodellen, ter ere van de Drie-eenheid, de heilige Maagd en sint Dominicus. Er is een vertaling in het Middelnederlands. De *Preken over de evangeliën van de veertigdagentijd* hebben hetzelfde karakter. Aan iedere dag van de vastentijd zijn twee preekmodellen gewijd.

Het *Mariaboek* kan eveneens beschouwd worden als een verzameling preekmodellen, maar het heeft toch een heel eigen karakter. Naar de vorm zijn de 161 teksten alfabetisch gerangschikt volgens het beginwoord van iedere tekst; bovendien bevat iedere eerste zin de naam Maria: *Arbor celestis est uirgo Maria*, *Aurora dicitur virgo Maria* (Een hemelse boom is de Maagd Maria, Dageraad heet de Maagd Maria). Jacobus had ongetwijfeld een grote verering voor de heilige Maagd, en aan het eind van een lange loopbaan liet hij zich de kans niet ontnemen een werk speciaal aan haar te wijden. Het werk werd ook in onze streken gelezen; het werd vertaald in het Middelnederlands.

Jacobus' laatste werk, de *Kroniek van Genua*, is geen kroniek in de gewone zin van het woord, een opsomming van gedenkwaardige feiten in chronologische volgorde, maar zonder onderlinge samenhang, noch is het een geschiedwerk dat de feiten in hun verband van oorzaken en gevolgen beschrijft. Het is een verhaal van de lotgevallen van de stad Genua vanaf de stichting tot aan Jacobus' eigen tijd, gezien als een opgang van de aardse stad naar het hemels Jeruzalem. In dit kader vindt Jacobus ruimte voor vele wetenswaardigheden en lessen; met name zet hij zijn denkbeelden uiteen over de plichten van de bestuurder, de burger en de huisvader. In

grote delen van de tekst roept hij het beeld op van Genua als een ideale stad, maar ten slotte heeft hij de harde werkelijkheid onder ogen te zien, als de stad zich niet alleen misdraagt in de wedijver met haar rivalen, zoals Pisa, maar ook, na de verzoening die Jacobus als aartsbisschop heeft bewerkt tussen de partijen, opnieuw door burgerstrijd verscheurd wordt. De stof van dit boek lijkt wel volkomen te verschillen van die van zijn voorafgaande werken; toch is hier onmiskenbaar dezelfde schrijver aan het werk. Niet alleen maakt hij ruim gebruik van wat hij in de *Legenda aurea* en de prekenbundels heeft gezegd, ook de scholastieke betoogtrant die werkt met indelingen en indelingen van indelingen komt telkens terug. De *Kroniek* wil de Genuezen onderrichten en vermanen, het is geschiedschrijving en morele en politieke onderwijzing tegelijk. Zo bood ook dit laatste werk materiaal te over als hulpmiddel bij de prediking.

Daarnaast schreef Jacobus een zestal kleinere werken. Twee daarvan zijn opgenomen in de *Legenda aurea*, hetzij door Jacobus zelf, hetzij door een latere redacteur: het *Leven van sint Syrus, bisschop van Genua* (87) en de *Verhandeling over de boeken geschreven door de heilige bisschop Augustinus* (120, 420-521), al wordt de echtheid van het laatstgenoemde werk niet door iedereen erkend. In de loop van de tijd zijn nog meer werken aan Jacobus toegeschreven; hij wordt zelfs, ongetwijfeld ten onrechte, genoemd als de eerste vertaler van de Bijbel in het Italiaans.

De *Legenda aurea*

1 Legendes en legendaria

Legenda aurea of ‘Gulden legende’ is een titel die niet van Jacobus zelf afkomstig is; hij spreekt van *Legendae sanctorum*, ‘Legendes der heiligen’.¹ Maar wat is eigenlijk een legende? De moderne betekenissen ‘lieflijk, wonderschoon verhaal’ of, minder vriendelijk, ‘verhaal van zeer twijfelachtige waarheid’, die we in het woordenboek van Van Dale vinden, zijn kenmerkend voor de moderne tijd, waarin wonderen, engelen en demonen tot het rijk der fabelen worden gerekend. In de middeleeuwen bestond deze opvatting in het geheel niet. De middeleeuwse legende (*legenda*, ‘tekst die voorgelezen moet worden’) is het verhaal over het leven van een heilige, over zijn dood, soms ook nog over wonderen door hem na zijn heengaan verricht of over zijn translatie (overbrenging van zijn lichaam of relieken naar een betere plaats).² Zij heeft ten doel de lezer een ideale verwezenlijking van het christelijk geloof voor ogen te stellen en hem tot navolging op te wekken. Daarom hebben de idealiserende voorstelling en de voorkeur voor het wonderdadige de voorrang boven de nuchtere weergave van de feiten. Maar dit wil niet zeggen dat de legendes louter fantasieproducten zijn. Een voorbeeld kan ontleend worden aan de al vermelde geschiedenis van de verschillende levensbeschrijvingen van sint Franciscus (†1226). Nadat in de jaren na zijn overlijden enkele niet geheel bevredigende teksten in omloop waren gekomen, besloot de orde der franciscanen in 1266 twee nieuwe versies, de *Legenda Minor* voor gebruik in het koor en de *Legenda Maior* voor de lezing tijdens de kloostermaaltijd, als enig geldige te beschouwen en gaf opdracht de eerdere legendes te vernietigen. Het zal duidelijk zijn dat de franciscanen met de term *legenda* niet wilden suggereren dat deze nieuwe versies ‘van een zeer twijfelachtige waarheid’ waren, en ook de mate van ‘lieflijkheid’ speelde ongetwijfeld geen rol.

De legendes konden worden overgeleverd in individuele *libelli* (boekjes), maar

1 Maar de titel *Legenda aurea* kreeg het werk al tijdens zijn leven, zie Fleith 1991, 27; Häuptli 2014, 24.

2 H. Rosenfeld, *Legende*, Stuttgart 1982⁴, 1-2; Häuptli 2014, 24-30. Voor de translatie zie p. 27.

ze werden ook gebundeld in omvangrijke verzamelingen, *legendaria* genaamd.³ Dit begint in de westerse wereld mogelijk al in de zesde eeuw en krijgt duidelijker contouren in de achtste, negende eeuw. We kennen geen namen van personen die zulke bundelingen tot stand brachten, wat begrijpelijk is aangezien ze de teksten ongemoeid lieten. De *legendaria* waren een kostbaar bezit, vooral van rijke abdijen en kathedralen. Daar konden ze van groot formaat zijn en in een aantal boekdelen zijn ondergebracht.

In de laatste decennia van de twaalfde eeuw ontstaat naast deze traditionele *legendaria* een nieuwe vorm, de *legenda nova*. Men gaat ingrijpen in de tekst, door eigen opmerkingen, door herformuleringen en door het weglaten of samenvatten van minder geschikt of minder belangrijk geachte tekstgedeelten; vandaar ook de naam *abbreviationes*, ‘verkortingen’. Deze *legendaria* zijn van twee soorten: verzamelingen in één boek, van bescheiden afmeting en gemakkelijk te hanteren, die zich beperken tot de voor de gebruikers belangrijkste heiligen, en omvangrijke verzamelingen in meerdere boekbanden, die zich ten doel stellen zo volledig mogelijk te zijn wat betreft het aantal heiligen.

Het is te begrijpen dat de verzamelingen in één band voorzagen in de behoefte van armere kloostergemeenschappen en parochiepriesters. Ze kwamen daarnaast uitstekend van pas voor de in de vroege dertiende eeuw gestichte bedelorden, de franciscanen en dominicanen, die ermee op reis gingen om overal te prediken. In hun milieu ontstond een aantal verzamelingen in één deel. De rij wordt geopend door Jean de Mailly, aanvankelijk een clericus van het bisdom Auxerre, die in de jaren 1225-1230 zijn *Abbreviatio in gestis et miraculis sanctorum* schreef, ‘Verkort verslag van de daden en wonderen der heiligen’, ten behoeve van de parochiegeestelijkheid van het bisdom. Daarna trad hij in bij de dominicanen en bezorgde kort na 1234 een herziene en vermeerderde versie van zijn werk en in 1243 een nogmaals bewerkte versie. In 1277 hoofdstukken behandelt hij in de volgorde van het kerkelijk jaar enkele grote feestdagen, zoals Kerstmis en Maria-Boodschap, en verder de feestdagen van heiligen. Jean neemt een groot aantal specifiek Franse heiligen op. Zijn boek heeft een grote verbreiding gekend en werd nog in de dertiende eeuw in het Frans vertaald. Kort daarna, in 1245, voltooide een andere dominicaan, Bartholomeüs van Trente, zijn *Liber epilogorum in gesta sanctorum*, ‘Boek van samenvattingen van de daden der heiligen’, na 1254 gevolgd door een tweede versie. Bartholomeüs behandelt veel meer heiligen dan Jean, al zijn 60 van zijn 355 hoofdstukken gewijd aan de liturgie van de veertigdagentijd en daarna. Hij besteedt veel aandacht aan

3 Vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw zijn grote vorderingen gemaakt in het onderzoek van de *legendaria*. Tot de belangrijkste studies behoren Philippart 1977, Dolbeau 1981 en 2000 en Dubreil-Arcin 2011. Bronteksten zijn inmiddels beschikbaar in de kritische uitgaven van de *Legenda aurea* door Maggioni 1998 en Häuptli 2014 en van de *legendaria* van Bartholomeüs van Trente door Paoli in 2001, van Jean de Mailly door Maggioni in 2013, van Juan Gil de Zamora door Martín Iglesias en Otero Pereira in 2014 en van Roderik van Cerrato door Bassetti in 2016.

heiligen in Noordoost-Italië. Een derde dominicaan, Vincentius van Beauvais, stelde weliswaar niet een eigenlijk legendarium samen, maar in zijn *Speculum historiale*, ‘Spiegel van de geschiedenis’, bood hij in ruim 900 van de in totaal 3800 hoofdstukken samenvattingen van heiligenlevens. Dit werk kwam tot stand tussen 1244 en 1250 en onderging in 1254 nog enige uitbreiding. De markt was hier niet mee verzadigd. Nog in de dertiende eeuw traden drie andere schrijvers naar voren: Jacobus de Voragine met zijn *Legenda aurea*, de Spaanse dominicaan Roderik van Cerrato met *Vitas sanctorum*, ‘Levens van de heiligen’, en de franciscaan Juan Gil de Zamora, eveneens een Spanjaard, met *Legende sanctorum et festivitatum aliarum de quibus ecclesia sollempnizat*, ‘Legenden van de heiligen en van andere feesten die de Kerk viert’. De stroom van legendaria gaat hierna nog twee eeuwen door, maar voor ons onderwerp is vooral van belang dat de latere werken de *Legenda aurea* niet deden vergeten. Hoe zag dit werk eruit en hoe is zijn succes te verklaren?

2 De *Legenda aurea*

De *Legenda aurea* is bedoeld als een hulpmiddel ten behoeve van de prediking, als materiaal voor de preken die gehouden werden op de talrijke feestdagen van het kerkelijk jaar. In vergelijkbare legendaria, zoals dat van Jean de Mailly, vinden we deze doelstelling met zoveel woorden aangegeven in de voorrede, en zij geldt evenzeer voor het werk van Jacobus. Het blijkt ten overvloede uit verwijzingen als ‘vandaag’, ‘op deze dag’, ‘op de dag van vandaag’,⁴ waarmee hij niet op de verhaalde gebeurtenissen doelt, maar op de dag waarop de heiligen die er het middelpunt van zijn, met een kerkelijk feest worden gevierd. Het blijkt ook uit de zakelijke manier, zonder inleidende formule, waarop hij zijn bewijspplaatsen inleidt. Een voorbeeld uit vele, 67,166-167: ‘Het eerste nut is de inwoning van de goddelijke liefde. Johannes 16: Als Ik niet heenga, zal de Trooster niet bij u komen.’ Wie een preek voorbereidt, heeft daar genoeg aan.

Hoe zit het werk in elkaar? Het begint met een hooggestemde Voorrede, waarin Jacobus de tijd hier op aarde beschrijft als een geschiedenis van het mensdom in zijn verhouding tot God, met een indeling in vier tijdperken: afdwaling, vernieuwing, verzoening en vreemdelingschap. Deze tijdperken, zo legt hij uit, worden verbeeld in de liturgie van het kerkelijk jaar en bepalen de indeling van zijn werk.⁵ Op de Voorrede volgt de inhoudsopgave: een lijst van alle hoofdstukken, ingedeeld naar de vier tijdperken. Daarna komen de hoofdstukken, 178 in getal en van zeer ongelijke lengte. Ze zijn geordend ‘volgens de jaarkring’, dat wil zeggen in de volgorde van de

4 8,110.111; 37,54.91.93.102.135.136; 50,1.116; 67,21.195; 68,128; 81,160.171; 110,15; 115,176; 121,31.52.113; 141,134.140.149; 159,1.

5 Vgl. Dolbeau 2000, 345-393; 374 en P. Collomb, ‘Les éléments liturgiques de la Légende dorée. Tradition et innovations’ in Fleith – Morenzoni 2001, 97-122; 102.

liturgische feesten van het kerkelijk jaar, dat begint met de advent. Dit geldt echter niet meer voor de laatste acht hoofdstukken. De eerste zes daarvan, 171-176, gaan over een aantal woestijnvaders. Jacobus wilde hen kennelijk *en bloc* behandelen en liet daarom hun respectievelijke plaatsen in de jaarkalender buiten beschouwing. Hoofdstuk 177 is in naam gewijd aan een heilige (paus Pelagius 1), maar als hij al een erkende heilige is geweest, heeft hij toch nooit een feestdag gehad aan het eind van het kerkelijk jaar.⁶ Ook naar de inhoud is het geen heiligenleven: na de allereerste zin volgt een lange kroniek van gebeurtenissen vanaf de tijd dat de Longobarden in Italië binnenvielen (inderdaad ten tijde van Pelagius) tot aan Jacobus' eigen tijd; hij vermeldt nog de dood van keizer Frederik 11, die stierf op 13 december 1250. Hoofdstuk 178 gaat over de wijding van het kerkgebouw, herdacht in het feest van Kerkwijding. Weliswaar heeft dit feest een plaats in het kerkelijk jaar, maar omdat iedere kerk haar eigen wijdingsdatum heeft, paste dit hoofdstuk niet tussen de feesten die over de hele christelijke wereld dezelfde vieringsdatum hebben.

De grote meerderheid van de hoofdstukken, 154 van de 178, is gewijd aan leven en sterven van een heilige, soms meerdere of vele heiligen; het zijn de hagiografische hoofdstukken.⁷ De overige 24 hoofdstukken hebben betrekking op de feesten van Christus, de Heilige Geest en de Moeder Gods; voorts behandelen zij vastentijden en processiedagen, Kruisvinding en Kruisverheffing, Allerheiligen en Allerzielen, en ten slotte, zoals al vermeld, de gebeurtenissen vanaf paus Pelagius en de wijding van het kerkgebouw. Men kan zeggen dat de hagiografische hoofdstukken verhalend en de andere uitleggend van karakter zijn, maar er doen zich talrijke grensoverschrijdingen voor.⁸ Het is begrijpelijk dat de theologische uiteenzettingen soms geïllustreerd, verlevendigd of ook onderbouwd worden met verhalen. Zo zijn de hoofdstukken gewijd aan de Moeder Gods grotendeels verhalend van aard en worden ze besloten met reeksen anekdoten, zoals over de ridder die uit devotie voor Maria te laat voor een toernooi komt, maar dan begrijpt dat Maria daar in zijn plaats heeft gestreden (127,95-89). Ander voorbeeld: in 6,134-136 vormt een visioen dat de abt van Cluny zag, het bewijs dat de duivel door de geboorte van Christus zijn macht heeft verloren. Omgekeerd verschijnen er leerstellige stukken in verhalende legenden. Zo beschrijft Thomas in 5,94-114 voor de zojuist genezen zieken en de overige toehoorders de twaalf trappen van de deugden.⁹ En om uit te leggen dat Christus' lijden *congruum* (passend) was worden zelfs verschillende heiligen ingezet, Andreas in 2,112-118 en Cecilia in 165,85-92.

Als Jacobus iets uiteenzet, bedient hij zich van de scholastieke methode, zoals

6 Zie St. Mula, 'L'Histoire des Lombards. Son rôle et son importance dans la *Legenda aurea*', in Fleith – Morenzoni 2001, 75-95: 77-81.

7 De term 'hagiografie', gevormd in de negentiende eeuw, betekent 'levensbeschrijving van heiligen'.

8 Brede behandeling hiervan in Boureau 1984, 43-65.

9 Andere voorbeelden: 2,101-106.112-118; 5,121-123.132.141-146; 9,33-36.47-57; 119,41-48.

die in de hoge en late middeleeuwen gebruikelijk was. Hij begint zijn uitleg met het opnoemen van de drie of meer punten die in het probleem onderscheiden kunnen worden. Deze punten werkt hij een voor een uit, waarbij hij niet schroomt zo nodig onderverdelingen en onder-onderverdelingen aan te brengen, genummerd en wel. Deze scholastieke manier van uitleggen biedt hem ook houvast als hij weinig vertelstof ter beschikking heeft, zoals in hoofdstuk 152 over Lucas, of als hij er een structuur in wil aanbrengen, zoals in hoofdstuk 8 over Stefanus, in 162 over Martinus of in 164 over Elisabeth van Thüringen. Beweringen die hij doet dienen gesteund te worden door een gezaghebbende instantie. Soms is dat de logica, maar veel vaker zijn dat Bijbelteksten of uitspraken van kerkvaders, zoals Augustinus of Ambrosius, of van latere godgeleerden, zoals Bernardus van Clairvaux of Hugo van Sint Victor.

3 Bronnen

Jacobus verzon geen verhalen; hij leverde op zijn eigen wijze over wat in teksten te vinden was. Zelfs bij heiligen uit zijn eigen tijd, over wie hij mondelinge gegevens had kunnen verzamelen, zoals zijn ordegenoot Petrus de Martelaar, vermoord in 1252, hield hij zich aan schriftelijke verslagen. Dit steunen op documenten geldt voor de hagiografische hoofdstukken, maar niet voor deze alleen: ook voor zijn theologische en liturgische onderwerpen maakte hij voortdurend gebruik van de commentaren en verhandelingen van eerdere schrijvers, vroegere en latere.

Dat wil niet zeggen dat we zijn bronnen altijd kennen. Citaten gebruikt Jacobus om zijn stellingen te onderbouwen; hij geeft dus telkens hun herkomst aan, of ze nu aan de Bijbel zijn ontleend of aan de gezaghebbende auteurs van de christelijke traditie, zoals Augustinus of Bernardus van Clairvaux. Maar informatie die hij uit eijgentijdse bronnen put, gebruikt hij bijna altijd zonder de herkomst te noemen. Zo blijven schrijvers als Jean de Mailly, Hugutio, Stefanus van Bourbon en Martinus van Troppau onvermeld. Dit is in de twaalfde en dertiende eeuw niet ongebruikelijk; ook schrijvers als Petrus Comestor en Durandus van Mende laten hun zegslieden ongenoemd als het tijdgenoten betreft. Bij de hagiografische hoofdstukken is Jacobus onsystematisch; soms vermeldt hij zijn bron, maar veel vaker niet.¹⁰ En de post-mortale wonderen die hij bij verschillende heiligen vermeldt, beschrijft hij altijd zonder de herkomst van zijn informatie aan te geven.

Hoe heeft Jacobus in een tijd zonder boekdrukkunst en internet zoveel teksten kunnen raadplegen? Allereerst valt te bedenken dat de dominicanenorde een hoge achting voor de studie had. Schrijvers van boeken werden vrijgesteld van andere

¹⁰ In 25 van de 95 hagiografische hoofdstukken vermeldt het slot van de rubriek 'De naam' de bron van de legende, in 2, 3, 9, 12, 16, 21, 25, 45, 48, 55, 59, 70, 76, 80, 84, 85, 89, 98, 103, 116, 137, 149, 155, 162, 166. Als de rubriek ontbreekt, kan de bron ook aan het begin van de legende vermeld worden, zoals in 73.

taken, zelfs van het koorgebed.¹¹ Kloosters konden beschikken over goede bibliotheken, zeker dat van Genua, waaraan een *studium* verbonden was.¹² Verder zal Jacobus, die ook in andere steden als prediker optrad, de gelegenheid benut hebben om daar boeken in te zien die 'thuis' ontbraken. Een tweede overweging is dat hij lang niet alle boeken die hij aanhaalt, uit eigen lectuur gekend hoeft te hebben. We moeten zeker rekening houden met het bestaan van *florilegia*, waarin belangrijke passages uit de christelijke literatuur waren bijeengebracht.¹³ Het is echter moeilijk te achterhalen in welke mate Jacobus daarvan gebruik heeft gemaakt. Zijn citaten zijn meestal correct: haalde hij die uit de oorspronkelijke schrijvers of uit zorgvuldig geredigeerde *florilegia*? En ten slotte is er de vraag of hij medewerkers heeft gehad. Hij zegt daar niets over, maar we weten dat verscheidene medebroeders die in Jacobus' tijd grote encyclopedische werken samenstelden, Albertus de Grote, Vincentius van Beauvais, Hugo van Saint-Cher en Thomas van Aquino, werden bijgestaan door hulpkrachten uit de eigen orde.¹⁴

Jacobus' bronnengebruik vertoont enkele gebreken. Zo leidt het inkorten van bronnen soms tot onduidelijkheid.¹⁵ De informatie over een heilige is tamelijk onsystematisch, afhankelijk van wat Jacobus aan interessants in zijn bronnen aantrof. Zo vinden we bij Marcus diens signalement opgenomen (57,58-9), de enige heilige aan wie dit in de *Legenda* te beurt valt. En 113,197, een 'incongruous tale' (Ryan), lijkt alleen maar opgenomen omdat het nu eenmaal tot Jacobus' verzamelde documenten behoorde. Inderdaad laat zijn compositorisch vermogen soms te wensen over. Zijn (uittreksels van) documenten maakt hij niet altijd tot een eenheid. Het ontslapen van Maria in hoofdstuk 115 wordt beschreven in drie elkaar overlappende relazen, met bijbehorende *doublures*.

Sommige gebreken waren in zijn tijd niet of nauwelijks te vermijden. Jacobus kende geen Grieks; theologische auteurs uit het Oosten kon hij dus alleen raadplegen voor zover er Latijnse vertalingen van bestonden. Het overleveren van teksten geschiedde door handschriften, die nooit geheel foutloos kunnen zijn, hoe goed de

11 Hinnebusch 1966, 371 n. 108.

12 Zie C. Gilardi, 'Ut student et predicarent et conventum facerent. La fondazione dei conventi e dei vicariati dei Frati Predicatori in Liguria (1220-1928)' in V. Piergiovanni (red.), *Presenza e cultura domenicana nella Liguria medievale. Atti della società ligure di storia patria* ns 47 (121).1 (2007) 9-54: 18 n.41. Een *studium* was bij de bedelorden de naam voor een aan een convent verbonden theologisch opleidingscentrum, vgl. *Lexikon des Mittelalters* 8, 256-257.

13 Zie voor *florilegia* *Reallexikon für Antike und Christentum* 7, 1131-1160; *Lexikon des Mittelalters* 4, 566-569.

14 Zie Y. Congar, '«In dulcedine societatis quaerere veritatem»'. Notes sur le travail en équipe chez S. Albert et chez les Prêcheurs au XIIIe siècle' in G. Meyer en A. Zimmermann (red.), *Albertus Magnus, Doctor universalis: 1280/1980*, Mainz 1980, 47-57: 52-55, en voor Jacobus de Voragine E. Colledge, 'James of Voragine's "Legenda sancti Augustini" and its Sources', *Augustiniana* 35 (1985) 281-314: 300-301.

15 Voorbeelden bij Zuidweg 1941, 138.

kopiist ook zijn best heeft gedaan, en er zijn inderdaad passages die Jacobus in een gecorrumpeerde vorm heeft gelezen.¹⁶ In de informatie die Jacobus ter beschikking stond werd een tekst soms aan de verkeerde auteur toegeschreven, een fout die hij argeloos overnam: de ene beroemdheid in plaats van de andere, bijvoorbeeld Bernardus in plaats van Augustinus (21,3); een bekende auteur in plaats van een minder bekende, bijvoorbeeld Bernardus in plaats van Ernardus Bonnaevallis (67,185); talloze passages waarin Augustinus in werkelijkheid pseudo-Augustinus of Hiëronymus pseudo-Hiëronymus is. Soms geeft hij zelf zijn onzekerheid aan: 'Gregorius van Nyssa of Augustinus' (52,232). Ook noemt hij meer dan eens een zegsman alsof hij diens uitspraak uit eigen lectuur kent, terwijl hij die in werkelijkheid ontleent aan een veel latere tussenbron, een manier van werken die hij deelt met veel middeleeuwse schrijvers. Zo geeft hij in 95,13 als bron Beda op, terwijl hij in feite Johannes Beleth citeert die naar Beda verwijst.¹⁷

In de *Legenda Aurea* worden de volgende bronnen gebruikt:

Bijbel. Jacobus' Bijbel is de Vulgaat, de Latijnse vertaling van het Oude en Nieuwe Testament, en voor het overgrote deel het werk van Hiëronymus. Bijna alle boeken van de Heilige Schrift, inclusief de deuterocanonieke, zijn in de *Legenda aurea* vertegenwoordigd; de enige die ontbreken zijn zes van de twaalf Kleine Profeten in het Oude Testament en de derde Brief van Johannes in het Nieuwe. Verwijzingen zijn naar het hoofdstuk; uiteraard geen versnummering, die pas van de zestiende eeuw dateert. Citaten worden vaak niet uitgeschreven, maar na enkele woorden afgebroken met 'enz.'. Dat bespaarde ruimte en de beoogde lezers kenden de Bijbelteksten toch vanbuiten. De Bijbel levert Jacobus talloze bewijsplaatsen voor wat hij betoogt; het is zijn voornaamste *auctoritas*. En het Nieuwe Testament levert natuurlijk het materiaal op voor de hoofdstukken over de heiligen die daar worden beschreven. De Bijbelteksten worden vaak niet, of niet alleen, volgens de letterlijke betekenis uitgelegd; in 13,119-160 wordt voor het uitleggen van een bijkomstig gegeven, namelijk dat Jezus werd besneden op de achtste dag, de volledige viervoudige Schriftzin in stelling gebracht: de historische of letterlijke (§§ 119-126), de anagogische of hemelse, dat is de naar het hiernamaals in de hemel verwijzende (§§ 127-136), de tropologische of morele (§§ 137-158) en de allegorische of geestelijke (§§ 159-160) zin.

Glossa. In de betogende gedeelten van de *Legenda aurea* vragen de Bijbelcitaten vaak om een interpretatie. Hiervoor stond aan Jacobus behalve de Schriftverklaringen van de kerkvaders een werk ter beschikking dat bekendstaat als de *Glossa ordinaria*, bij hem kortweg 'de *Glossa*'. Een *glossa*, 'glos', duidt eigenlijk een term of uitdrukking aan die uitleg behoeft, maar het woord werd al spoedig gebruikt voor die uitleg zelf, zowel in de rechtswetenschap als in de godgeleerdheid. De theologische *Glossa* is

¹⁶ Zo zou bijvoorbeeld in 85,235, 85,339 en 119,155 de oorspronkelijke lezing ook in de *Legenda aurea* een veel betere zin opleveren.

¹⁷ Andere voorbeelden bij Zuidweg 194,1, 27.

een verzameling van glossen op de gehele Bijbel, samengesteld in de eerste helft van de twaalfde eeuw. Ze bevat de Bijbeltekst met korte verklaringen, geplaatst tussen de regels, en iets langere verklaringen, meestal ontleend aan de kerkvaders, in de marges.

Apocriefe boeken. Met apocriefe boeken worden hier de teksten bedoeld die qua inhoud of vorm verwant zijn aan de Bijbel. De canon van de Bijbel is in de loop van de eerste eeuwen tot stand gekomen. In die eeuwen is de canoniciteit van een boek soms omstreden; er zijn Bijbelteksten die aanvankelijk niet, of niet overal, als canoniek werden beschouwd en andere die aanvankelijk een canoniek gezag hadden, maar later als apocrief golden. De apocriefe boeken kregen soms een slechte reputatie doordat ze, naar men oordeelde, ketterse leringen verkondigden (vgl. 5,37). In het *Decretum Gelasianum*, uit het begin van de zesde eeuw, wordt de lectuur van een groot aantal met name genoemde apocriefe teksten verboden. Dit *Decretum* is de hele middeleeuwen door gezaghebbend gebleven. Het is dus begrijpelijk dat men apocriefe teksten op zijn best slechts met voorbehoud kon gebruiken, en het grote, nieuwe legendarium dat Bernard Gui begin veertiende eeuw samenstelde, laat alles wat apocrief was principieel terzijde. Jacobus is rekkelijker. Hij weet heel goed dat zulke geschriften *frivola* ('ondeugdelijk', 89,35) en niet *autentica* zijn, maar hij wil de aanvullingen die zij bevatten op de gegevens uit het Nieuwe Testament niet missen. Bij wijze van *disclaimer* wijst hij er dan keer op keer op dat ze apocrief zijn en dus niet betrouwbaar.¹⁸ Dat doet hij met name bij een verhaal dat hij aanduidt als 'een apocriefe geschiedenis' en dat hij invlecht in vier hoofdstukken van zijn eigen werk (45, 51, 63 en 84). Het vertelt de geschiedenis van Judas, Pilatus, Nero en de val van Jeruzalem.¹⁹ Maar Jacobus maakt onbekommerd gebruik van het *Evangelie van Nicodemus*, met name voor diens relaas van Christus' nederdaling ter helle (52,177-231), en van een viertal apocriefe teksten over de geboorte en jeugd van Maria (127,36-78).

Dionysius de Areopagiet. In de Handelingen van de Apostelen wordt in hoofdstuk 17 de redevoering beschreven die Paulus in Athene hield voor de leden van de Areopagus. Paulus lijkt daarmee grote indruk te maken, totdat hij komt te spreken over de opstanding van de doden. Dan wendt iedereen zich van hem af, op enkele personen na die zich bij hem aansluiten, onder wie 'een Areopagiet, Dionysius' (Hand 17,34). Op naam van deze Dionysius verschijnt tegen het eind van de vijfde eeuw in de Griekstalige wereld een aantal theologische geschriften. Deze hebben de hele middeleeuwen door een groot gezag genoten en hun echtheid werd door niemand betwijfeld. Ook in het Westen werden ze in Latijnse vertalingen intensief bestudeerd. Als (veronderstelde) volgeling van Paulus kon deze Dionysius waardevolle aanvullingen geven op de feiten vermeld in de Handelingen van de Apostelen; zo vinden

¹⁸ 45,51-52; 51,185-256-257; 63,93.156; 64,8; 84,212.243; 89,35; 166,153.

¹⁹ Uitgave door J. Knape, 'Die "Historia apocrypha" der "Legenda aurea" (dt.)' in J. Knape en K. Strobel, *Zur Deutung von Geschichte in Antike und Mittelalter*, Bamberg 1985, 113-172.

we in hoofdstuk 84 een bewogen verslag van de marteldood van Petrus en Paulus. Maar Dionysius bewijst ook goede diensten als theoloog; Jacobus vat zijn engelenleer samen in het hoofdstuk over Michaël (141) en citeert hem ook elders vele malen.

Scholastieke geschiedenis. Nog een ander werk leverde een schat aan gegevens over personen en zaken in aanvulling op de Bijbel: de *Historia Scholastica*, 'Scholastieke geschiedenis', van Petrus Comestor (ca. 1100-1179). Het ging om geschiedenis; de Wijsheidsboeken en de Profeten in het Oude Testament, en de Brieven en het boek Openbaring in het Nieuwe Testament blijven buiten beschouwing. Tot de bronnen van de *Scholastieke geschiedenis* behoort het grote werk van de joodse geschiedschrijver Flavius Josephus (37/38-ca. 100), de *Joodse oudheden*, voor Jacobus vooral van belang in verband met de val van Jeruzalem in 70 na Chr.

Kerkvaders en latere godgeleerden. In de geschiedenis van de theologie spelen de vier grote kerkleraren van het Westen een grote rol: Ambrosius (333/334-397), Hiëronymus (ca. 347-419), Augustinus (354-430) en Gregorius (540-604). In de *Legenda aurea* zijn ze alle vier met een eigen hoofdstuk vertegenwoordigd en ze worden vele malen aan het woord gelaten, bovenal Augustinus. Oosterse kerkvaders worden in de *Legenda aurea* gebruikt voor zover ze in Latijnse vertaling beschikbaar waren, met name Athanasius (295?-373) en Chrysostomus (349?-407). Maar het komt ook voor dat Jacobus denkt een Griekse kerkvader te citeren, terwijl het in werkelijkheid een oorspronkelijk Latijns werk van een onbekende schrijver betreft; te noemen valt hier vooral het Mattheüs-commentaar van pseudo-Chrysostomus. Belangrijk was voor Jacobus verder een aantal middeleeuwse auteurs: Isidorus van Sevilla (ca. 560-636), Beda Venerabilis (ca. 672/673-735), Bernardus van Clairvaux (1096-1153) en Hugo van Sint Victor (ca. 1096-1141). Opvallend is dat Jacobus nergens de twee grote theologen uit zijn eigen tijd en van zijn eigen orde vermeldt: Albertus de Grote (ca. 1193-1280) en Thomas van Aquino (1224/1225-1274), die hij ongetwijfeld bij generale kapittels ontmoet heeft. Bij de spanning die in de orde bestond tussen hen die de prediking als de hoofdtaak van de orde beschouwden en hen die de nadruk op de studie legden, behoort Jacobus tot de eerstgenoemden. Hij is dus, zo betoogt Valerio Ferrua, minder geneigd deze mannen in de frontlinie van de wetenschap het woord te geven.²⁰

Liturgisten. Jacobus komt talloze malen te spreken over de liturgie van de Kerk, een liturgie die in al haar aspecten voor hem een verwijzend, een symbolisch karakter heeft. Deze visie, die bekendstaat als de allegorische liturgieverklaring, werd in het Westen ontwikkeld vanaf de negende eeuw.²¹ Jacobus beroept zich vooral op twee autoriteiten. Zijn gewone vraagbaak is de Parijse theoloog Johannes Belet (ca. 1108-ca. 1183), auteur van de *Summa de officio*, 'Handboek van de eredienst'. In mindere mate citeert hij de geleerde bisschop Sicardus van Cremona (1150/1155-1215). Naar

20 V. Ferrua, 'Istanze e antitesi dell'*Ordo Praedicatorum* nella Vita e nell'opera di Iacopo da Varazze' in Bertini Guidetti 2001, 31-46: 41-42.

21 Zie over deze benadering van de liturgie I. Reinhardt, 'Allegorische liturgieverklaring', *Liturgisch Woordenboek* 95-98.

diens werk over de eredienst van de Kerk verwijst Jacobus altijd zonder de auteur te vermelden; de titel is *Mitræ* of *liber mitralis* ('Mijterboek' in onze vertaling), een naam afgeleid van de bisschoppelijke *mitra*, 'mijter', die Sicardus ergens aanduidt als zinnebeeld van de Kerk. Verder noemt hij twee keer Praepositinus (1130/35-1210) en diens werk, ook weer getiteld *Summa de officio*.

Geschiedschrijvers. Voor de geschiedenis van de na-Bijbelse tijd staan Jacobus voornamelijk twee werken ter beschikking. Allereerst een werk dat hij kortweg aanduidt als de *Kerkgeschiedenis*. De oorspronkelijke auteur is de Griekstalige Eusebius van Caesarea (ca. 260-339), maar Jacobus raadpleegt het in de vertaling van Rufinus (ca. 345-410), die het uit tien boeken bestaande werk bewerkte en twee boeken toevoegde over de periode tot 395. Het andere is de *Drievoudige geschiedenis*, samengesteld door Cassiodorus (ca. 485-na 580) uit passages van drie Griekse kerkhistorici: Socrates (ca. 380-440), Sozomenus (5^e eeuw) en Theodoretus (ca. 393-460). Verder put hij uit een groot aantal kronieken, soms met vermelding van de auteur, meestal Eusebius (in feite de Latijnse vertaling en bewerking door Hiëronymus) of Beda, maar vaak ook kortweg aangeduid als 'een kroniek'.

Legendaria. Zoals al vermeld geeft Jacobus aan het begin van een verhalend hoofdstuk vaak aan op welk document zijn relaas berust. Hij neemt veel over uit de al besproken *legendaria* van Jean de Mailly en Bartholomeüs van Trente. Jean noemt hij nooit, Bartholomeüs alleen in hoofdstuk 6. Ook aan het *Speculum Historiale* van Vincentius van Beauvais heeft hij ontleend. Maar hij vaart niet altijd blind op deze voorgangers; soms blijkt hij hun bronnen ook zelf nagekeken te hebben.

Etymologen. Voor de naamsverklaring, waarover hierna meer, putte Jacobus voornamelijk uit de werken van drie auteurs: Hiëronymus, die als een van de zeer weinige Latijnstalige christenen Hebreeuws kende en een verhandeling schreef over de betekenis van Hebreeuwse woorden, Isidorus, auteur van de *Etymologieën*, een encyclopedie van profane en kerkelijke wetenschappen, maar vooral Hugutio (1140/1150-1210), wiens *Agiographia* materiaal leverde voor bijna alle hoofdstukken die beginnen met 'De naam'. Bij vijf heiligen citeert hij ook uit een glossarium, een woordenboek waarin verouderde of vreemde woorden worden verklaard.²²

4 Specifieke bestanddelen

De hoofdstukken hebben geen rigide structuur, noch naar inhoud noch naar lengte. Enkele elementen die in sommige hoofdstukken wel en in andere niet voorkomen, vragen om een nadere bespreking.

Etymologie. Ruim de helft van de hoofdstukken begint met de verklaring van de

²² 12,4; 55,7; 71,2; 120,19; 166,5. De term 'glossarium' is bij Jacobus geen titel, maar een soortnaam.

naam van de behandelde heilige.²³ Deze verklaringen hebben Jacobus eeuwenlang een slechte naam bezorgd; ze zouden absurd zijn en spotten met de elementaire regels van de etymologie. Toch berust zo'n oordeel op hetzelfde misverstand als wanneer iemand scheikundige formules zou beoordelen alsof het algebraïsche formules waren of, met een voorbeeld uit de middeleeuwen, wanneer men het voorstellen van de wereld in de vorm van een klaverblad met Jeruzalem in het midden zou beschouwen als een gebrek aan aardrijkskundige kennis.²⁴ Het was Jacobus niet te doen om het vaststellen van de meest waarschijnlijke oorspronkelijke betekenis van een naam. Wat hij zocht was niet een wetenschappelijke maar een symbolische etymologie; het was een spel, maar een ernstig spel, om de karakters van levensfeiten van de naamdrager in de naam terug te vinden.²⁵ De verklaring van de naam, die hij ontleende aan bronnen, werd dan ook stevast gevolgd door een toepassing die zijn eigen werk was. In de meeste gevallen zocht Jacobus meerdere verklaringen, die aan elkaar werden geregen door het voegwoord 'of', in de zin van 'of ook, en ook'. Jacobus kon gebruikmaken van verschillende spelregels. Ging het om een sprekende naam, dan kon die betekenis meteen toegepast worden: 'Amandus wordt zo genoemd omdat hij beminnelijk was' (41,1; *amandus* betekent 'die bemind moet worden'). Maar meestal gebruikt Jacobus andere regels; ze stonden bekend als *interpretatio*, *etymologia* en *derivatio*. Was de naam een woord in een andere taal, meestal Grieks of Hebreeuws, dan kon de betekenis in die taal gebruikt worden; dit was de *interpretatio*: 'Praxedis betekent groen, van *praxim*, groen' (91,1; het Griekse *prasios* betekent 'lichtgroen'). Bij de *etymologia* leidde men de betekenis af door de naam gelijk te stellen aan een of meer woorden met gelijke letters: 'Timotheüs staat voor *timorem tenens*' (117,1; *timorem tenens* betekent 'die vrees houdt'). Deze regel bood de meeste speelruimte. En ten slotte kon de naam van een ander woord worden afgeleid; de term hiervoor was *derivatio*: 'Remigius komt van *remex*' (143,1; *remex* betekent 'roerganger').

Gedichten en versregels. Gedichten spelen een bescheiden rol in de *Legenda aurea*. Het doel waarvoor Jacobus zijn legendarium schreef, was er weinig mee gediend.²⁶ Toch heeft hij weet van de kracht van poëzie; in 25,6, 50,116 en 115,169 roemt hij de

23 Zie voor de naamsverklaring in de *Legenda aurea* A. Winroth, "Thomas interpretatur abyssus vel geminus": The Etymologies in the Golden Legend of Jacobus de Voragine in M. Asztalos en Cl. Gejrot (red.), *Symbolae Septentrionales: Latin Studies Presented to Jan Öberg*, Stockholm 1995, 113-135 en, meer algemeen, R. Klinck, *Die lateinische Etymologie des Mittelalters*, München 1970.

24 Voor een afbeelding van Jeruzalem midden tussen de drie werelddelen zie D. Bahat, *The Illustrated Atlas of Jerusalem*, New York - Jerusalem 1990, 54.

25 Vgl. Ryan I 1993, xvii; Winroth, a.w. 130/132.

26 Voor een uitgebreide, zij het niet volledige behandeling van de poëtische fragmenten in de *Legenda aurea* zie M. Balzert, 'Ein Carmen sapphicum in der "Legenda Aurea"-Appendix. Metrische Zitate bei Jacobus von Voragine und seinen Fortsetzern' in D.R. Bauer en Kl. Herbers (red.), *Hagiographie im Kontext. Wirkungsweisen und Möglichkeiten historischer Auswertung*, Stuttgart 2000, 201-240.

literaire waarde van bepaalde gedichten en in 177,250-252 brengt hij het verhaal van bisschop Theodulf, die met zijn prachtige gedicht zijn bevrijding uit de gevangenis weet te bewerkstelligen. Hij gebruikt meermalen versregels uit klassieke Romeinse dichters.²⁷ De christelijke dichter Prudentius citeert hij uitvoerig in het laatste deel van het hoofdstuk over Vincentius (25,75-82). Zo zijn er meer poëtische teksten, bijvoorbeeld het distichon dat Augustinus op zijn eettafel liet aanbrengen (120,146) en de grafschriften van Gregorius de Grote (46,229) en van Elpes, de vermeende echtgenote van Boëthius (177,14). Uiteraard was Jacobus vertrouwd met vele hymnen en sequenties die in de Kerk gezongen werden, onder meer het beroemde *Ut queant laxis* (81,170), waaraan de namen van de noten van de toonladder ontleend zijn. Hij verwijst herhaaldelijk naar zulke hymnen of haalt eruit aan.²⁸ Ten slotte moet het gebruik vermeld worden van korte, soms een- of tweeregelige teksten, gewoonlijk in de versvorm van de hexameter, waarin zo veel mogelijk gegevens in zo kort mogelijk bestek worden weergegeven. Zo bijvoorbeeld in 9,65, waar de acht straffen van de hel als volgt worden opgesomd:

Wormen, duister en gesel, een ijzige koude en vuurgloed,
Aanblik des duivels en schaamte om stuitende daden en wroeging.

Men spreekt wel van *versus memoriales*, dat wil zeggen verzen die dienen als geheugensteun, maar ze zijn ook een vorm van *spielerei*, een vorm die een lange geschiedenis in de literatuur heeft.²⁹

Ambrosiaanse pefaties. In een aantal hoofdstukken citeert Jacobus uit de ambrosiaanse pefaties.³⁰ Een pefatie is een liturgisch begrip; het is het eerste deel van het eucharistisch gebed, waarin het gelovige volk zich met de engelen verenigt in een uiting van lof en dank aan de Schepper, vaak met een zinspeling op het feest van de dag. In de Romeinse liturgie zijn de pefaties gering in aantal en betrekkelijk sober, maar in de liturgie van Milaan is het aantal veel groter en de formulering uitbundiger en uitvoeriger. Hier worden het leven en het levenseinde van een heilige in hooggestemde bewoordingen bezongen. De term 'ambrosiaans' verwijst naar Ambrosius (ca. 339-397), de beroemde bisschop van Milaan. Jacobus beschouwt Ambrosius inderdaad als de schrijver van deze pefaties, hoewel ze in werkelijkheid uit de vijfde of zesde eeuw stammen. Hij gebruikt ze in de loop van zijn hoofdstukken vaak als een plechtige, samenvattende afsluiting ter bekroning van het relaas. Voor

²⁷ Zie p. 38.

²⁸ 2,89; 14,9; 66,51; 68,238; 81,170; 109,226; 115,170; 127,101-102,105-106; 155,131; 177,12; 238-240; 178,236.

²⁹ Vgl. E.R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern-München 1961³, 289-291. Andere voorbeelden in de *Legenda aurea*: 10,13; 13,162,166; 37,84,86; 50,117; 64,25; 84,299; 84,300; 127,26.

³⁰ Behandeld door A. Wilmart, 'Saint Ambroise et la Légende dorée', *Ephemerides Liturgicae* 50 (1936) 169-206.

11. De *Legenda aurea*

een dergelijke afsluiting ontleent hij incidenteel ook aan andere auteurs: Isidorus, Bernardus, Gregorius, (pseudo-)Augustinus.³¹

³¹ Prefaties in de loop van een hoofdstuk 25,71-2; 55,139-140; 56,110-114.131-132; 57,60-63; 114,59-62; 119,127-138; 120,279-280; 137,64-68; 165,61-64; 166,246-249. Aan het eind van een hoofdstuk: Ambrosius 23,111-112; 24,73; 39,105-108; 80,50-53; 82,59-61; 93,37-43; 96,119-24; 98,57-67; 134,38-41; 162,223-231; anderen 5,173-176; 9,158-159; 36,70-73; 89,67-69; 108,95-103.

2. Sint Andreas, apostel

DE NAAM – ¹Andreas betekent mooi of antwoordend, of mannelijk, van *andor*, man. ²Of Andreas staat voor *anthropos*, mens, van *ana*, omhoog, en *tropos*, kering, en betekent omhoog, naar het hemelse gekeerd en naar zijn Schepper opgericht. ³Hij was dus mooi in zijn levenswijze, antwoordend in zijn kundig onderricht, mannelijk in de marteling en *anthropos* in de heerlijkheid.

⁴Zijn marteldood is door priesters en diakens van Klein-Azië uit eigen aanschouwing opgetekend.

SINT ANDREAS, APOSTEL – ⁵Andreas en enkele andere leerlingen werden drie keer door de Heer geroepen. ⁶De eerste keer riep Hij hen om ze tot zijn kennissen te maken, namelijk toen op een dag Andreas bij zijn meester Johannes en een andere leerling stond en hij Johannes hoorde zeggen: 'Zie, het lam Gods, enz.' ⁷Meteen ging Andreas mee, samen met die andere leerling, en zag waar Jezus verblijf hield en zij bleven die dag bij Hem. Andreas zocht zijn broer Simon en bracht hem bij Jezus [Joh 1,35-42]. ⁸Maar de volgende dag gingen ze terug naar hun visserswerk. ⁹Later riep Hij hen voor de tweede keer, om ze tot zijn vrienden te maken, namelijk toen op een dag de mensenmenigte op Jezus afstormde bij het meer van Gennesaret, dat Zee van Galilea genoemd wordt, en Hij in de boot van Simon en Andreas stapte. Nadat ze een grote hoeveelheid vis hadden gevangen, riepen ze Jacobus en Johannes, die in een andere boot zaten, en gingen met Hem mee [Lc 5,1-11]. En opnieuw keerden zij naar hun eigen bezigheden terug. ¹⁰Maar daarna riep Jezus hen voor de derde en laatste maal, om ze tot zijn leerlingen te maken, namelijk toen Hij daar weer langs het meer wandelde en hen wegreep van de visvangst met de woorden: 'Kom achter Mij aan, Ik zal *«jullie tot vissers van mensen»* maken.' ¹¹Zij lieten alles achter en volgden Hem [Mt 4,18-20]. Van toen af bleven ze voor altijd bij Hem en keerden niet meer naar hun eigen bezigheden terug. ¹²Toch riep Hij Andreas en enkele anderen van zijn leerlingen nog om ze tot zijn apostelen te maken. Hierover wordt gesproken in Marcus 3: 'Hij riep tot zich die Hij had gekozen, enz.' [Mc 3,13-14].

2. Sint Andreas, apostel

¹³Na de hemelvaart van de Heer gingen de apostelen uiteen. Andreas verkondigde het geloof in Scythië en Mattheüs in Margundia.¹ ¹⁴Maar de mensen daar wilden niets van de prediking van Mattheüs weten. Ze rukten hem de ogen uit, sloegen hem in de boeien en sloten hem op in de gevangenis met de bedoeling hem enkele dagen later ter dood te brengen. ¹⁵Ondertussen verscheen een engel van de Heer aan sint Andreas en droeg hem op naar Margundia te gaan, naar sint Mattheüs. ¹⁶Toen Andreas antwoordde dat hij de weg niet wist, zei de engel dat hij naar het strand van de zee moest gaan en het eerste schip moest nemen dat hij daar aantrof. ¹⁷Hij deed dadelijk wat hem was opgedragen en kwam, geleid door de engel en dankzij een gunstige wind, in de stad aan. Hij vond de kerker van sint Mattheüs open en toen hij hem zag, vergoot hij vele tranen en gaf zich over aan gebed. ¹⁸Daarop schonk de Heer aan Mattheüs het genot van zijn beide ogen terug, waarvan de boosaardige zondaars hem hadden beroofd. ¹⁹Mattheüs vertrok en kwam in Antiochië. ²⁰Andreas echter bleef in Margundia. De bewoners, die woedend waren dat Mattheüs ontsnapt was, grepen Andreas, boeiden zijn handen en sleurden hem door de straten. ²¹Terwijl het bloed uit zijn wonden stroomde, bad hij voor hen en door zijn gebed bekeerde hij hen tot Christus, waarna hij vertrok naar Antiochië. ²²Dit verhaal over het blind maken van Mattheüs en over het herstel van zijn beide ogen door Andreas lijkt mij echter niet geloofwaardig. We zouden die grote evangelist dan wel heel erg tekortdoen, alsof hij niet voor zichzelf kon bereiken wat Andreas zo gemakkelijk voor hem gedaan kreeg.

²³Een jongeman van voorname familie had zich tegen de wil van zijn ouders bij de apostel aangesloten. Daarom staken zijn ouders het huis waarin hij met de apostel verbleef in brand. ²⁴Toen de vlammen al hoog oplaaidden, nam de jongen een flesje, sprenkelde water op het vuur en bluste de brand onmiddellijk. Zij zeiden: ²⁵'Onze zoon is een tovenaar geworden', ²⁶en terwijl ze over een ladder naar boven wilden gaan, sloeg God hen met blindheid zodat ze de ladder niet konden zien. ²⁷Toen riep iemand uit: ²⁸'Waarom doen jullie die zinloze moeite?' ²⁹God strijdt voor hen en jullie zien het niet. ³⁰Houd ermee op, dat Gods toorn niet op jullie neerdaalt.' ³¹Velen die hiervan getuige waren, kwamen tot geloof in de Heer. Maar de ouders stierven vijftig dagen later en werden in één graf gelegd.

³²Een vrouw die getrouwd was met een moordenaar, kon haar kind niet ter wereld brengen. Ze zei tegen haar zuster: ³³'Ga voor mij de hulp inroepen van onze meesteres Diana.'² ³⁴Toen haar zuster dat deed, zei de duivel tegen haar: ³⁵'Waarom roep je mijn hulp in? Ik kan je niet van dienst zijn. ³⁶Ga liever naar de apostel Andreas: hij kan je zuster helpen.' ³⁷Zij ging naar hem toe en bracht hem bij haar zuster, die in levensgevaar verkeerde. De apostel zei tegen haar: ³⁸'Je lijdt deze pijnen terecht, want je huwelijk is niet wettig,³ je hebt je met boos opzet zwanger laten maken en je hebt de-

1 Scythië is het gebied ten noorden van de Zwarte Zee. Margundia, dat in de brontekst (*De wonderen van de heilige apostel Andreas*) van Gregorius van Tours, Mermidona heet, is geen historische stad, maar zal ook in de omgeving van de Zwarte Zee gedacht zijn.

2 De godin Diana beschermde de vrouwen bij de bevalling.

3 Een moordenaar kon volgens het Romeins recht geen wettig huwelijk sluiten.

monen geraadpleegd. ³⁹Niettemin, heb berouw, geloof in Christus en drijf de vrucht uit.' ⁴⁰Zij kwam tot geloof. Ze bracht een misgeboorte ter wereld en de pijn hield op.

⁴¹Een oude man, Nicolaas genaamd, kwam bij de apostel en zei: ⁴²'Heer, ik ben nu zeventig jaar en al die tijd ben ik de slaaf geweest van mijn hartstochten. ⁴³Toch nam ik weleens het evangelie ter hand en bad de Heer dat Hij mij van nu af aan zelf-beheersing zou schenken. Maar oud geworden in de zonde werd ik telkens weer door de boze begeerte aangelokt en verviel meteen weer in mijn oude gewoonte. ⁴⁴Zo ging ik eens, brandend van begeerte en zonder te denken aan het evangelieboek dat ik bij me had gestoken, naar het bordeel. Meteen riep de hoer mij toe: ⁴⁵'Weg, oude man, ga weg. Je bent een engel van God. ⁴⁶Raak me niet aan en waag het niet dichterbij te komen. ⁴⁷Ik zie wonderlijke dingen bij jou.' ⁴⁸Ik was stomverbaasd over haar woorden, maar bedacht toen dat ik een evangelieboek had meegenomen. ⁴⁹Laat daarom nu, heilige van God, uw vrome gebed pleiten voor mijn redding.' ⁵⁰Toen de heilige Andreas dit hoorde, schoten hem de tranen in de ogen. Hij bad van het derde tot het negende uur en toen hij opstond, weigerde hij te eten. Hij zei: ⁵¹'Ik zal niet eten tot ik weet of de Heer zich over deze oude man zal erbarmen.' ⁵²Nadat hij vijf dagen had gevast, kwam er een stem tot Andreas die zei: ⁵³'Andreas, je krijgt wat je voor de oude man hebt gevraagd. ⁵⁴Maar zoals jij je door vasten hebt uitgemergd, zo moet ook hij zichzelf met vasten kastijden om gered te worden.' ⁵⁵Dat deed de oude man. Zes maanden vastte hij op water en brood. Hij deed nog vele goede werken en ontsliep in vrede. ⁵⁶En er kwam een stem tot Andreas die zei: ⁵⁷'Door jouw gebed heb Ik Nicolaas, die Ik verloren had, teruggekreken.'

⁵⁸Een jonge christen vertelde in vertrouwen aan sint Andreas: ⁵⁹'Mijn moeder werd verliefd op mijn schoonheid en probeerde mij over te halen tot een ongeoorloofde daad. ⁶⁰Toen ik daar niets van moest hebben, is zij naar de rechter gegaan om de schuld van die vreselijke schanddaad op mij af te wentelen. ⁶¹Bid toch voor mij dat ik gespaard word voor zo'n onverdiende dood. ⁶²Want al word ik aangeklaagd, ik zal niets zeggen; ik sterf liever dan dat ik mijn moeder zo'n schande aandoe.' ⁶³De jongeman werd inderdaad bij de rechter geroepen en Andreas ging met hem mee. ⁶⁴De moeder bleef bij haar beschuldiging dat haar zoon haar had willen ontteren. ⁶⁵Men vroeg de jongeman meermalen of dat zo was, maar hij gaf geen antwoord. ⁶⁶Toen zei Andreas tegen de moeder: ⁶⁷'Jij wreedste van alle vrouwen, door je wellust wil je je enige zoon in het verderf storten!' ⁶⁸Daarop zei zij tegen de rechter: ⁶⁹'Heer, dit is nu de man bij wie mijn zoon zich heeft aangesloten nadat hij vergeefs geprobeerd had dit te doen.' ⁷⁰De rechter ontstak in woede en gaf bevel de jongen in een met pek en teer bestreken zak te stoppen en in de rivier te gooien. Andreas liet hij in de gevangenis opsluiten totdat hij een passende doodstraf voor hem had uitgedacht. ⁷¹Maar op het gebed van Andreas bracht een huiveringwekkende donderslag allen in paniek en een zware aardbeving wierp iedereen ter aarde. De vrouw werd door de bliksem getroffen en zakte verkoold in elkaar. ⁷²De anderen smeekten de apostel om redding. Hij bad voor hen en alles werd weer rustig. ⁷³Daarop kwam de rechter tot geloof en met hem zijn hele huis.

2. Sint Andreas, apostel

⁷⁴Toen de apostel in Nicea was, vertelden de inwoners hem dat er zich buiten de stad langs de weg zeven demonen ophielden die de voorbijgangers doodden. ⁷⁵De apostel dwong hen in de gedaante van honden voor het volk te verschijnen en droeg ze op ergens heen te gaan waar ze geen mens kwaad konden doen. ⁷⁶Onmiddellijk waren ze verdwenen. ⁷⁷Bij het zien van dit wonder namen de mensen het geloof in Christus aan. ⁷⁸Maar toen de apostel bij de poort van een andere stad kwam, werd daar juist een pasgestorven jongeman uitgedragen. ⁷⁹De apostel vroeg wat hem was overkomen en men vertelde hem dat er zeven honden waren gekomen die hem in zijn slaapkamer hadden gedood. ⁸⁰In tranen zei de apostel: ⁸¹'Heer, ik weet dat het de demonen zijn geweest die ik uit de stad Nicea heb verdreven.' ⁸²En tegen de vader zei hij: ⁸³'Wat geeft u me als ik uw zoon weer opwek?' ⁸⁴Deze antwoordde: 'Hij was mijn kostbaarste bezit: ik zal hem dus aan u geven.' ⁸⁵Op het gebed van de apostel kwam de jongen weer tot leven en sloot zich bij hem aan.

⁸⁶Een gezelschap van veertig mannen was per schip op weg naar de apostel om door hem onderricht te worden in het geloof. Plotseling bracht de duivel de zee in hevige beroering en ze verdronken allemaal. ⁸⁷Nadat hun lichamen op de kust waren aangespoeld, bracht men ze naar de apostel en hij wekte ze onmiddellijk tot leven. ⁸⁸Zij vertelden alles wat hun was overkomen. ⁸⁹Zo leest men dan ook in een hymne op Andreas:

Veertig man, bedolven
door de woeste golven,
gaf hij aan het leven weer.⁴

⁹⁰Tijdens zijn verblijf in Achaia⁵ bouwde de heilige Andreas overal kerken en bekeerde de mensen tot het geloof in Christus. ⁹¹Ook de echtgenote van de proconsul Egeas onderwees hij in het geloof in Christus en hij liet haar herboren worden in de heilige bron van het doopsel. ⁹²Toen Egeas dit hoorde, ging hij naar de stad Patras om de christenen te dwingen aan de afgoden te offeren. ⁹³Andreas ging naar hem toe en zei: ⁹⁴'U hebt rechter van mensen mogen worden. U zou daarom uw rechter in de hemel moeten kennen en Hem, wanneer u Hem erkent, moeten vereren en door Hem te vereren uw ziel moeten afwenden van de valse goden.' ⁹⁵Egeas antwoordde hem: 'O, u bent dus die Andreas, de verkondiger van die bijgelovige sekte die op last van de Romeinse keizers moet worden uitgeroeid?' ⁹⁶Andreas antwoordde hem: 'De Romeinse keizers hebben nog niet gehoord dat de Zoon van God is gekomen en ons geleerd heeft dat de afgoden demonen zijn [Ps 95,5], die de mensen datgene leren waardoor God geërgerd wordt, opdat Hij, geërgerd, zich van hen zal afwenden en, afgewend, niet zal luisteren, met het gevolg dat de mensen, doordat Hij niet luistert, in de greep van de duivel komen en, eenmaal in zijn greep, zo lang bedrogen

4 Een vergelijkbare tekst in 155,131.

5 Romeinse provincie, omvattende Midden- en Zuid-Griekenland.

worden totdat zij naakt uit hun lichaam uitgaan, met niets bij zich dan hun zonden.’⁹⁷Egeas weer: ‘Doordat hij die dwaasheden verkondigde is die Jezus van u aan het kruis geslagen.’⁹⁸Andreas: ‘Om ons te redden en niet om zijn eigen zonde te boeten heeft Hij uit vrije wil het kruishout op zich genomen.’⁹⁹Egeas: ¹⁰⁰‘Hij is door zijn leerling verraden, door de joden gevangengenomen [Mt 26,47-50] en door soldaten gekruisigd [Mt 27,35]: hoe kunt u dan zeggen dat hij uit vrije wil het kruishout op zich heeft genomen?’

¹⁰¹Daarop toonde Andreas met vijf bewijzen aan dat Christus vrijwillig heeft geleden: ¹⁰²Hij voorzag zijn lijden en voorspelde aan zijn leerlingen dat het ophanden was: ‘Zie, wij gaan naar Jeruzalem, enz.’ [Mt 20,18-20]; ¹⁰³Hij viel hard uit tegen Petrus toen deze Hem hiervan af wilde brengen: ‘Ga weg, achter mij, Satan, enz.’ [Mt 16,23]; ¹⁰⁴Hij maakte duidelijk dat Hij de macht had zowel om te lijden als om te verrijzen, met de woorden: ‘Ik heb de macht mijn leven te geven en het terug te nemen.’ [Joh 10,18]; ¹⁰⁵Hij wist tevoren wie Hem zou verraden, aangezien Hij hem het ingedoopte brood gaf [Joh 13,26-27], en ging hem toch niet uit de weg; ¹⁰⁶Hij koos de plaats uit waar Hij wist dat zijn verrader zou komen [Joh 18,1-5]. En Andreas verzekerde dat hij bij al deze gebeurtenissen aanwezig was geweest. ¹⁰⁷En hij voegde eraan toe: ‘Het geheim van het kruis is groot.’ ¹⁰⁸Waarop Egeas: ‘Het kan geen geheim genoemd worden, maar een straf. ¹⁰⁹En als u niet gehoorzaamt aan mijn bevel, zal ik u dit geheim aan den lijve laten ondervinden.’ ¹¹⁰Andreas antwoordde: ‘Als ik bang was voor de dood aan het kruishout, zou ik de heerlijkheid van het kruis niet verkondigen. ¹¹¹Maar ik wil dat u het geheim van het kruis verneemt. Misschien gelooft u erin als u het hebt leren kennen en zult u gered worden.’ ¹¹²Toen begon Andreas hem het geheim van de verlossing uiteen te zetten en met vijf argumenten aan te tonen hoe passend en noodzakelijk dat geheim was. ¹¹³Het eerste argument: omdat de eerste mens door het hout had gezondigd en zo de dood in de wereld had gebracht [Gen 3,3-6; Rom 5,12], was het passend dat de tweede mens door het hout zou lijden en zo de dood zou verdrijven [1 Petr 2,24]. ¹¹⁴Het tweede: omdat de zondaar gemaakt was uit onbevleete aarde, was het passend dat de verzoener werd geboren uit een onbevleete maagd. ⁶ ¹¹⁵Het derde: omdat Adam zijn handen onbeheerst had uitgestrekt naar de verboden spijs, was het passend dat de tweede Adam zijn onbevleete handen uitstrekke op het kruis. ¹¹⁶Het vierde: omdat Adam van de zoete verboden spijs had geproefd, was het passend dat Christus met gal werd gespijzigd en dat zo de oorzaak werd opgeheven door haar tegendeel. ⁷ ¹¹⁷Het vijfde: om ons zijn onsterfelijkheid te schenken was het passend dat Christus onze sterfelijkheid aannam. ¹¹⁸Want als God niet sterfelijk was geworden, zou de mens niet onsterfelijk

6 De aarde was nog niet bevestigd door de broedermoord van Kaïn (Gen 4,8). De tegenstelling tussen de onbevleete aarde en de onbevleete Maagd vinden we ook in 12,123-124; 51,148; 118,42.

7 Jezus wordt al in het Nieuwe Testament tegenover Adam gesteld (Rom 5,12-19; 1 Cor 15, 21-22,45). De kerkvaders werken dit thema verder uit; in JV vinden we het behalve hier in §§ 113-116 nog in 6,162-169; 12,123-125,128; 51,136-138,142-144,148-153; 52,92; 67,206; 119,42,45.

2. Sint Andreas, apostel

zijn geworden. ¹¹⁹Toen zei Egeas: 'Vertel deze dwaasheden maar aan uw eigen mensen. Doe wat ik zeg en offer aan de almachtige goden.' ¹²⁰Andreas antwoordde: 'Aan de almachtige God draag ik elke dag een onbevlekt lam op [1 Petr 1,19] dat, nadat het door het hele volk gegeten is, levend en heel blijft.' ¹²¹Toen Egeas vroeg hoe dit ging, zei Andreas dat hij dan zijn leerling moest worden. ¹²²Waarop Egeas: 'Ik zal u wel met foltering en aan het spreken krijgen.' ¹²³En woedend liet hij hem in de gevangenis opsluiten.

¹²⁴De volgende morgen werd hij voor de rechterstoel gedaagd. Egeas probeerde hem opnieuw over te halen om aan de afgoden te offeren: ¹²⁵'Als u mij niet gehoorzaamt, zal ik u laten hangen aan hetzelfde kruis dat u zo hebt verheerlijkt.' ¹²⁶Hij dreigde hem met vele straffen, maar Andreas antwoordde: ¹²⁷'Bedenk de ergste straf die u zich kunt voorstellen. ¹²⁸Want ik zal mijn koning des te dierbaarder zijn naarmate ik standvastiger ben in de foltering en die ik voor Hem verduur.' ¹²⁹Toen gaf Egeas bevel hem een afranseling door eenentwintig man toe te dienen. Daarna moesten ze hem met handen en voeten aan een kruis vastbinden om zo zijn pijn te rekken. ¹³⁰Terwijl hij naar het kruis werd geleid, liepen de mensen te hoop en zeiden: ¹³¹'Zijn onschuldig bloed wordt zonder reden veroordeeld!' ¹³²Maar de apostel vroeg hun zijn martelaarschap niet in de weg te staan. ¹³³En toen Andreas het kruis van verre zag, begroette hij het met de woorden: ¹³⁴'Gegroet, o kruis, geheiligd door het lichaam van Christus en met zijn ledematen als met parels getooid. ¹³⁵Voordat de Heer je besteeg, hield je de wereld in angst, maar nu, nu je de liefde van de hemel bezit, word je aanvaard als een weldaad. ¹³⁶Onbekommerd en vol vreugde kom ik dus naar je toe, opdat ook jij mij jubelend opneemt, een leerling van Hem die aan jou heeft gehangen, want altijd heb ik je liefgehad en verlangd je te omarmen. ¹³⁷O edel kruis, dat glans en schoonheid hebt ontvangen van de ledematen van de Heer, lange tijd begeerd, rusteloos bemind, zonder onderbreking gezocht en eindelijk toebereid voor mijn gretige hart, ¹³⁸neem mij aan, neem mij weg van de mensen, en geef me terug aan mijn meester. Dan zal Hij mij door jou ontvangen die mij door jou heeft vrijgekocht.'⁸ ¹³⁹Terwijl hij dit zei, legde hij zijn kleren af en gaf ze aan de beulen. Zij hingen hem volgens opdracht aan het kruis. ¹⁴⁰Twee dagen lang hing hij levend aan het kruis en predikte voor twintigduizend mensen die daar stonden. ¹⁴¹De menigte bedreigde Egeas met de dood en schreeuwde dat die heilige, zachtmoedige en rechtschapen man dit lijden niet verdiende. Daarop kwam Egeas om hem van het kruis af te nemen. ¹⁴²Toen Andreas hem zag, zei hij: ¹⁴³'Waarom bent u naar ons toegekomen, Egeas? ¹⁴⁴Als het is voor boetedoening: die zult u verkrijgen. Maar als u gekomen bent om mij van het kruis te halen, weet dan dat ik niet levend van het kruis zal komen. ¹⁴⁵Want ik zie mijn koning al, die mij verwacht.' ¹⁴⁶En toen ze hem los wilden maken, konden ze hem niet aanraken, wat ze ook probeerden, want hun armen werden onmiddellijk stijf.

¹⁴⁷Toen Andreas zag dat het volk hem van het kruis wilde nemen, bad hij het vol-

8 Deze toespraak van Andreas wordt in 131,8 bijna als een Schriftwoord geciteerd.

gende gebed, zoals Augustinus zegt in zijn boek *De boetvaardigheid*: ¹⁴⁸‘Sta niet toe, Heer, dat ik levend van het kruis afdaal. Het is tijd dat U mijn lichaam toevertrouwd aan de aarde. ¹⁴⁹Ik heb het al zo lang gedragen en heb zo lang gewaakt en gezwoegd voor wat mij is toevertrouwd, dat ik nu wel bevrijd zou willen worden van die dienstbaarheid en ontdaan van dat loodzware kleed. ¹⁵⁰Ik herinner mij hoeveel ik gezwoegd heb bij het dragen van die last, het temmen van zijn weerspanning, het verzorgen van zijn zwakheid en het beteugelen van zijn dartelheid. ¹⁵¹Heer, U weet hoe vaak het geprobeerd heeft mij uit de zuiverheid van de beschouwing weg te trekken, hoe vaak het eropuit was mij wakker te maken uit de slaap van die allerzoetste rust bij U, hoeveel en hoe vaak het mij verdriet heeft gedaan. ¹⁵²Goedertierenste Vader, nu ik dan zo lang zijn aanvallen heb weerstaan en het met uw hulp heb overwonnen en bedwongen, ¹⁵³nu vraag ik U als rechtvaardige en barmhartige vergelder, laat het niet langer onder mijn hoede. ¹⁵⁴Ik geef terug wat mij in bewaring is gegeven. Vertrouw het toe aan een ander, die Gij er verder niet mee belast en die het zal bewaren en teruggeven totdat het opstaat om ook zelf de verdienste voor zijn inspanning te ontvangen: ¹⁵⁵vertrouw het toe aan de aarde. Dan hoeft ik niet langer waakzaam te zijn en kan het mij niet terugseleuren of hinderen wanneer ik rusteloos voortsnel naar U, de bron van onuitputtelijke vreugde.’ Aldus Augustinus. ¹⁵⁶Na deze woorden kwam er een stralende lichtglans uit de hemel die hem een half uur lang omgaf, zodat niemand hem kon zien. En toen het licht verdween, gaf hij de geest, tegelijk met het licht. ¹⁵⁷Maximilla, de vrouw van Egeas, nam het lichaam van de apostel en gaf het een waardige begrafenis. ¹⁵⁸Maar Egeas werd nog voor hij thuiskwam door een demon gegrepen en stierf op straat waar iedereen bij was.

¹⁵⁹Men zegt dat uit het graf van sint Andreas op meel lijkend manna en geurige olie stromen,⁹ waaraan de bewoners van die streek de vruchtbaarheid van het komende jaar kunnen aflezen. ¹⁶⁰Want als de stroom karig is, draagt de aarde weinig vrucht, stroomt hij rijkelijk, dan draagt zij rijke vrucht. ¹⁶¹Dit was misschien lang geleden zo, maar nu is zijn lichaam, naar men zegt, overgebracht naar Constantinopel.

¹⁶²Een bisschop die een godvruchtig leven leidde, vereerde sint Andreas meer dan alle andere heiligen. Alles wat hij deed, begon hij met de aanhef: ‘Tot eer van God en van de heilige Andreas.’ ¹⁶³De Oude Vijand werd afgunstig op de heilige man. Hij stelde al zijn sluwheid in het werk om hem in de val te lokken en nam de gedaante aan van een beeldschone vrouw. ¹⁶⁴Zij ging naar het paleis van de bisschop en verklaarde dat zij bij hem wilde biechten. ¹⁶⁵De bisschop liet haar zeggen dat ze bij zijn penitentiarius kon biechten, aan wie hij zijn volmacht had verleend.¹⁰ ¹⁶⁶Zij stuurde een boodschap terug dat zij aan niemand anders dan aan hem alleen de geheimen van haar geweten zou openbaren. De bisschop gaf zich gewonnen en liet haar bij zich komen. ¹⁶⁷Zij zei tegen hem: ‘Heer, ik smeeek u, heb medelijden met

9 Dit verschijnsel vermeldt JV bij meer heiligen, zie inleiding hoofdstuk III p. 27.

10 De penitentiarius is een priester die gevolmachtigd is uitspraak te doen in geval van zonden waarvan de absolutie aan de bisschop is voorbehouden.

mij. ¹⁶⁸Ik ben nog jong, zoals u ziet, en ik ben van jongs af in weelde opgegroeid, bovendien een telg van een koninklijk geslacht. Toch ben ik helemaal alleen in pelgrimskleren hierheen gekomen, ¹⁶⁹want mijn vader, een machtige koning, wilde mij in het huwelijk laten treden met een beroemde vorst. ¹⁷⁰Maar ik heb hem geantwoord dat ik elk huwelijksbed verfoei, omdat ik mijn maagdelijkheid voor eeuwig aan Christus heb toegewijd en daarom nooit zou kunnen instemmen met een vleeselijke verbintenis. ¹⁷¹Toen ik ten slotte zo in het nauw gedreven werd dat ik ofwel aan zijn wil moest gehoorzamen ofwel tenminste allerlei straffen moest ondergaan, ben ik heimelijk gevlucht: ik wil liever in ballingschap leven dan de trouw aan mijn bruidegom breken. ¹⁷²Toen ik dan de faam van uw heiligheid vernam, heb ik mijn toevlucht gezocht onder de vleugels van uw bescherming, in de hoop dat ik bij u een plaats van rust zou vinden, waar ik mij in stille afzondering aan de beschouwing zou kunnen overgeven, de schipbreuken van het aardse leven zou kunnen vermijden en de woelingen van de lawaaiige wereld zou kunnen ontvluchten.'

¹⁷³De bisschop was vol bewondering voor haar edele afkomst en haar schoonheid, voor haar mateloze vurigheid en de charme van haar welsprekende woorden, en hij antwoordde vriendelijk en welwillend: ¹⁷⁴'Wees gerust, mijn dochter, en vrees niet. Want Hij voor wie u zo manmoedig alles hebt opgegeven, uzelf, uw dierbaren en uw bezit, zal u hiervoor in dit leven een overmaat van genade en in het komende de volheid van de heerlijkheid schenken. ¹⁷⁵Maar ook ik, zijn dienaar, stel u mezelf en al wat me toebehoort ter beschikking. Neem uw intrek waar het u bevalt. ¹⁷⁶En wees zo goed om vandaag met mij de maaltijd te gebruiken.' ¹⁷⁷Daarop zei zij: 'Nee, vader, vraag me dat niet. Iemand zou er iets slechts van kunnen denken, zodat de glans van uw goede naam schade zou lijden.' ¹⁷⁸De bisschop antwoordde: ¹⁷⁹'We zullen met meer mensen zijn en niet alleen. ¹⁸⁰Er zal nog geen greintje boos vermoeden bij iemand kunnen opkomen.' ¹⁸¹Ze gingen dus aan tafel. De bisschop en zij namen tegenover elkaar plaats, de anderen gingen aan weerszijden van hen zitten. ¹⁸²De bisschop moest telkens naar haar kijken; hij kon zijn ogen niet van haar gezicht afhouden en raakte niet uitgekeken op haar schoonheid. ¹⁸³En terwijl zijn blik zich zo aan haar hechtte, werd zijn gemoed verwond; en terwijl hij maar naar haar gezicht bleef kijken, trof de Oude Vijand zijn hart met een zware speer. ¹⁸⁴De duivel merkte dit en hij maakte zijn schoonheid groter en groter. Reeds was de bisschop bijna zo ver dat hij haar een oneerbaar voorstel wilde doen, zodra de gelegenheid zich zou voordoen.

¹⁸⁵Toen kwam er plotseling een pelgrim aan de poort, die met aanhoudend gebons en luid geschreeuw eiste dat men hem opendeed. ¹⁸⁶Eerst wilden zij hem niet open doen, maar toen hij met zijn luide geschreeuw en gebons al te hinderlijk werd, vroeg de bisschop de vrouw of zij het goedvond dat die pelgrim binnenkwam. ¹⁸⁷Zij antwoordde hem: 'Laten we hem een moeilijke vraag voorleggen. Als hij die weet op te lossen, dan mag hij worden binnengelaten, maar als hij dat niet kan, dan moet hij als een onwetende, die het gezelschap van de bisschop onwaardig is, worden weggejaagd. ¹⁸⁸Allen stemden in met haar voorstel en vroegen zich af wie zo'n vraag zou

weten te bedenken. ¹⁸⁹Toen er niemand werd gevonden die dit zou kunnen, sprak de bisschop: ¹⁹⁰‘Wie van ons is hiervoor zo geschikt als u, mevrouw, die ons allen overtreft in welsprekendheid en glans van wijsheid?’ ¹⁹¹Stelt u dus deze vraag voor.’ ¹⁹²Toen zei zij: ‘Vraag hem wat het grootste wonder is dat God ooit in iets kleins verricht heeft.’ ¹⁹³Nadat hem de vraag door een boodschapper was overgebracht, zei de pelgrim: ¹⁹⁴‘De verscheidenheid en de voortreffelijkheid van de gezichten. ¹⁹⁵Want van al die mensen die er vanaf het begin van de wereld geweest zijn en er tot haar einde zullen zijn, zou men er geen twee kunnen vinden met volkomen gelijke gezichten. ¹⁹⁶En juist in het gezicht, dat zo klein is, heeft God alle zintuigen van het lichaam geplaatst.’ ¹⁹⁷Toen ze zijn antwoord hoorden, zeiden ze allen vol bewondering: ¹⁹⁸‘Dat is de juiste en beste oplossing van de vraag.’

¹⁹⁹Daarop zei de vrouw: ‘Laten we hem een tweede, moeilijker vraag voorleggen, waarmee we zijn wijsheid beter kunnen testen. ²⁰⁰Vraag hem waar de aarde hoger is dan de hele hemel.’ ²⁰¹Op deze vraag antwoordde de pelgrim: ²⁰²‘In het empyreum,¹¹ waar het lichaam van Christus zetelt. ²⁰³Want het lichaam van Christus, dat hoger is dan iedere hemel, is gemaakt van ons vlees; ²⁰⁴en ons vlees is van aardse grondstof [vgl. Gen 2,7]. ²⁰⁵Omdat dus het lichaam van Christus boven alle hemelen is en zijn oorsprong heeft in ons vlees, en ons vlees gevormd is uit de aarde, staat het ontwijfelbaar vast dat daar waar het lichaam van Christus zetelt, de aarde hoger is dan de hemel.’ ²⁰⁶De boodschapper bracht over wat de pelgrim geantwoord had. Allen erkenden vol bewondering de juistheid van zijn antwoord en prezen uitbundig zijn wijsheid.

²⁰⁷Toen nam zij nogmaals het woord en zei: ²⁰⁸‘Stel hem een derde vraag, die zeer lastig, raadselachtig, moeilijk op te lossen en duister is, opdat zijn wijsheid voor de derde keer bewezen wordt en hij het waard is aan de tafel van de bisschop toegelaten te worden. ²⁰⁹Laat men hem vragen hoe groot de afstand is van de aarde tot de hemel.’ ²¹⁰Toen hem dit gevraagd werd, zei de pelgrim tegen de boodschapper: ²¹¹‘Ga naar degene die je naar mij heeft gestuurd en stel deze vraag heel nauwkeurig aan hem. ²¹²Hij weet dit namelijk beter dan ik en zal je daarom ook een beter antwoord geven. ²¹³Want hij heeft zelf die afstand gemeten toen hij uit de hemel in de afgrond viel [Lc 10,18], ²¹⁴maar ik ben nooit uit de hemel gevallen en daarom heb ik die afstand nooit op die manier gemeten. ²¹⁵Hij is namelijk geen vrouw, maar de duivel, die de gedaante heeft aangenomen van een vrouw.’ ²¹⁶Toen de boodschapper dit hoorde, schrok hij hevig en hij herhaalde voor het hele gezelschap wat hij had gehoord. ²¹⁷Allen waren stom van verbazing en de Oude Vijand verdween uit hun midden.¹²

²¹⁸Toen de bisschop tot zichzelf kwam, maakte hij zich bittere verwijten en smeekte jammerend om vergeving voor de misstap die hij had begaan. ²¹⁹Hij stuurde

¹¹ De empyreïsche hemel (het empyreum) is de hoogste hemel, de woonplaats van God en alle hemelingen; zie 67,140-146.

¹² Hetzelfde verhaal in 119,110-125, zoals JV in 119,126 opmerkt.

3. Sint Nicolaas

de boodschapper om de pelgrim binnen te brengen, maar deze was nergens meer te vinden. ²²⁰Daarop riep de bisschop het volk bijeen en vertelde punt voor punt wat er gebeurd was. En hij droeg allen op te vasten en te bidden; misschien zou de Heer dan aan iemand willen openbaren wie toch die pelgrim was geweest die hem uit zo'n groot gevaar had gered. ²²¹Die nacht werd aan de bisschop geopenbaard dat het de heilige Andreas was geweest, die zich als een pelgrim had voorgedaan om hem te bevrijden. ²²²Zo werd de bisschop de heilige Andreas nog veel meer toegewijd en had hij voortaan een nog grotere verering voor hem.

114

²²³Toen de drost van een stad zich de akker van de kerk van sint Andreas had toegeëigend en hiervoor op het gebed van de bisschop door zware koorts en was overvallen, vroeg hij de bisschop voor hem te bidden; dan zou hij hem de akker teruggeven. Maar toen hij door het gebed van de bisschop zijn gezondheid had teruggekregen, nam hij de akker opnieuw in bezit. ²²⁴Daarop gaf de bisschop zich over aan gebed en sloeg alle lampen van de kerk stuk, terwijl hij zei: ²²⁵'Dit licht zal niet ontstoken worden, totdat de Heer zich op zijn vijand wreekt en de kerk terugkrijgt wat zij verloor.' ²²⁶En zie, de drost leed opnieuw zware koorts en liet de bisschop vragen voor hem te bidden; dan zou hij zijn akker en een andere van gelijke waarde teruggeven. ²²⁷Toen de bisschop hem steeds maar antwoordde: 'Ik heb al gebeden en God heeft mij verhoord', liet hij zich naar de bisschop dragen en dwong hem de kerk binnen te gaan om te bidden. ²²⁸Terwijl de bisschop de kerk betrad, stierf de drost plotseling. De akker werd aan de kerk teruggegeven.

3. Sint Nicolaas

DE NAAM — ¹Nicolaas komt van *nicos*, overwinning, en *leos*, volk. ²Nicolaas betekent dan overwinning van het volk, de overwinning namelijk op de ondeugden, die onder het volk verbreid en minderwaardig zijn. ³Of hij wordt overwinning van het volk genoemd omdat hij door zijn leven en onderricht vele volkeren geleerd heeft hun ondeugden en zonden te overwinnen. ⁴Of Nicolaas komt van *nicos*, overwinning, en *laus* [roem], en betekent door overwinning behaalde roem. ⁵Of van *nitor* [glans] en *leos* en betekent dan glans van het volk. ⁶Hij bezat namelijk de eigenschappen die glans en reinheid teweegbrengen. ⁷Want volgens Ambrosius maakt het woord van God rein, en hetzelfde doen een oprechte belijdenis, heilige gedachten en goede werken.

⁸Zijn legende is opgetekend door Argolische leraren. ⁹Argos is volgens Isidorus een stad in Griekenland; daarom worden de Grieken ook wel Argoliërs genoemd. ¹⁰Elders leest men ook dat de patriarch Methodius de legende in het Grieks schreef en dat Johannes Diaconus haar in het Latijn vertaalde en er veel aan toevoegde.

SINT NICOLAAS — ¹¹Nicolaas, een burger van de stad Patara,¹ werd geboren uit rijke en vrome ouders. ¹²Zijn vader heette Epiphanius, zijn moeder Johanna. ¹³Zijn ouders kregen hem toen zij nog heel jong waren. Daarna leefden zij in onthouding, een leven van ongehuwden. ¹⁴Naar verluidt ging hij op de eerste dag, toen hij gewassen werd, rechtop in zijn badje staan; ¹⁵bovendien dronk hij op de vierde en de zesde dag van de week² maar één keer aan de borst. ¹⁶Als jongeman meed hij het losbandige vermaak van de andere jongelui. Hij sleet liever de drempels van de kerken en onthield alles wat hij daar van de Heilige Schrift kon begrijpen. ¹⁷Na de dood van zijn ouders vroeg hij zich af hoe hij zijn grote rijkdom niet om aanzien bij de mensen maar tot eer van God zou kunnen besteden.

¹⁸Juist in die dagen zag een buurman van hem, een man van edele afkomst, zich door armoede gedwongen zijn drie jonge dochters als prostituee hun geld te laten verdienen om zo door hun schandelijk bedrijf in leven te blijven. ¹⁹Dit kwam de heilige man ter ore. Hij gruwde van die misdaad en wierp 's nachts heimelijk een klomp goud, in een doek gewikkeld, bij zijn buurman door het raam naar binnen en ging even heimelijk weer weg. ²⁰De volgende morgen, bij het opstaan, vond de man de klomp goud. Hij dankte God en vierde de bruiloft van zijn oudste dochter. ²¹Korte tijd later ondernam Gods knecht eenzelfde actie. ²²Toen de buurman weer een klomp goud vond, barstte hij uit in lofprijzingen, maar hij nam zich ook voor wakker te blijven om te achterhalen wie dat was die hem in zijn armoede te hulp was gekomen. ²³Een paar dagen later gooide Nicolaas een dubbel zo grote klomp goud naar binnen. Op het geluid daarvan sprong de buurman op en rende de vluchtende Nicolaas achterna, terwijl hij hem toeriep:

²⁴Houd uw schreden in en onttrek u niet aan mijn aanblik.³

1 Patara ligt in Lycië, een landstreek in het huidige Zuid-Turkije.

2 De woensdag en vrijdag waren vastendagen.

3 Citaat van Vergilius, *Aeneis* 6,465, waar Aeneas met deze woorden Dido probeert tegen te houden. De vertaling is van M.A. Schwartz.

²⁵Zo haalde hij hem in en zag dat het Nicolaas was. ²⁶Hij wierp zich op de grond om zijn voeten te kussen. ²⁷Maar Nicolaas stond dat niet toe en liet hem beloven, zolang hij leefde, zijn naam niet bekend te maken.

²⁸Enige tijd later stierf de bisschop van Myra⁴ en kwamen de bisschoppen bijeen om voor deze kerk een nieuwe bisschop te kiezen. ²⁹Onder hen was een bisschop met een groot gezag; allen richtten zich naar zijn keuze. ³⁰Nadat deze hen allen had aangespoord ijverig te vasten en te bidden, hoorde hij die nacht een stem die hem zei dat hij 's morgens vroeg de ingang van de kerk in het oog moest houden en degene die hij het eerst naar de kerk zag komen en die ook nog Nicolaas heette, tot bisschop moest wijden. ³¹Hij vertelde dit aan de andere bisschoppen en vroeg hun allen te blijven bidden terwijl hij zelf buiten voor de deur de wacht zou houden. ³²Het leek wel een wonder: daar kwam in alle vroegte, alsof hij door God was gezonden, voor alle anderen Nicolaas aangelopen. ³³De bisschop hield hem tegen en vroeg hem: ³⁴'Hoe heet u?' ³⁵Hij, zoals altijd argeloos als een duif [Mt 10,16], boog zijn hoofd en zei: 'Nicolaas, dienaar van uwe heiligheid.' ³⁶Ze leidden hem de kerk binnen en lieten hem ondanks zijn hevige verzet op de bisschopszetel plaatsnemen. ³⁷Hij bleef in alles even nederig en ingetogen als vroeger: hij doorwaakte de nachten in gebed, hij matte zijn lichaam af, hij meed het gezelschap van vrouwen, hij was nederig in het ontvangen van iedereen zonder uitzondering, krachtig in het spreken, vurig in het aansporen en streng in het terechtwijzen. ³⁸Ook zegt men dat de heilige Nicolaas, zoals in een kroniek te lezen is, deelnam aan het Concilie van Nicea.⁵

³⁹Op een dag verkeerden enkele zeelieden in gevaar. In tranen baden zij: ⁴⁰'Nicolaas, knecht van God, als het waar is wat wij over u gehoord hebben, laat ons dat dan nu ondervinden.' ⁴¹Meteen verscheen hun iemand die op hem leek en zei: ⁴²'Daar ben ik dan. Jullie hebben me immers geroepen.' ⁴³En hij hielp hen bij het bedienen van de ra's, de gordingen en het andere scheepstuig. Op hetzelfde ogenblik ging de storm liggen. ⁴⁴En toen ze bij zijn kerk gekomen waren, herkenden ze hem zonder dat iemand hem aanwees, terwijl ze hem nooit eerder gezien hadden. ⁴⁵Ze dankten God en Nicolaas voor hun redding. Maar hij legde hun uit dat zij dit moesten toeschrijven aan de barmhartigheid van God en aan hun eigen geloof, niet aan zijn verdiensten.

⁴⁶Eens teisterde een grote hongersnood de hele provincie van sint Nicolaas; niemand had meer te eten. ⁴⁷Toen de man Gods hoorde dat er schepen beladen met tarwe de haven waren binnengelopen, ging hij er onmiddellijk heen om de schippers te vragen de slachtoffers van de hongersnood te hulp te komen, al was het maar met honderd schepel per schip.⁶ ⁴⁸Maar zij antwoordden hem: 'Dat durven we niet, vader. Het is in Alexandrië afgemeten en wij moeten het afleveren in de graanschuren van de keizer.' ⁴⁹De heilige zei tegen hen: ⁵⁰'Doe nu maar wat ik zeg en ik

4 Eveneens in Lycië.

5 Gehouden in 325.

6 Een schepel is een inhoudsmaat voor graan van 8¾ liter.

beloof jullie bij de wondermacht van God dat jullie nog evenveel zullen hebben wanneer jullie bij de opzichter van de keizer komen.’ ⁵¹Dat deden ze en inderdaad leverden ze bij de ambtenaren van de keizer dezelfde maat af als ze in Alexandrië hadden ingenomen. Ze maakten het wonder bekend en verheerlijkten God in zijn knecht met uitbundige lofprijzingen. ⁵²De man Gods verdeelde het graan naar ieders behoefte en wonderlijkerwijze was er twee jaar lang niet alleen voldoende om van te leven, maar ook meer dan genoeg om te zaaien.

⁵³Dit gebied had de afgoden aangehangen; het volk had bovenal een beeld van de verfoeilijke Diana vereerd. Tot aan de tijd van de man Gods bedreven sommige boeren deze vervloekte afgoderij en voerden ze heidense riten uit onder een boom die gewijd was aan Diana. ⁵⁴Maar de man Gods verdreef dit ritueel uit het hele land en liet de boom omhakken. ⁵⁵De Oude Vijand werd woedend op hem en hij vervaardigde mydiacon-olie,⁷ die in strijd met de natuur brandt op water en stenen. Hij nam de gedaante aan van een vrome vrouw en ging in een klein bootje een paar mensen tegemoet die per schip op weg waren naar de man Gods. Zij sprak hen aldus aan: ⁵⁶‘Ik zou graag met u naar de heilige van God willen gaan, maar ik ben daartoe niet in de gelegenheid. ⁵⁷Wees daarom zo goed deze olie mee te nemen naar zijn kerk en bestrijk er namens mij de wanden van zijn heiligdom mee.’ ⁵⁸En op slag was ze verdwenen. ⁵⁹Maar daar zagen ze opeens een ander scheepje met eerbare mensen, van wie er een sprekend op sint Nicolaas leek. ⁶⁰Deze zei tegen hen: ⁶¹‘O o, wat heeft die vrouw tegen jullie gezegd en wat heeft zij jullie gegeven?’ ⁶²Zij vertelden alles van begin tot eind. ⁶³Toen zei hij: ‘Dat was de schaamteloze Diana. Gooi die olie in zee, dan zul je zien dat ik de waarheid spreek.’ ⁶⁴Zij gooiden de olie in zee, waarna op het water een geweldig vuur ontbrandde, dat in strijd met de natuur lange tijd bleef branden. ⁶⁵Toen ze ten slotte bij de dienaar van God aankwamen, zeiden ze: ⁶⁶‘Waarachtig, u bent die man die ons op zee is verschenen en ons heeft bevrijd uit de hinderlagen van de duivel.’

⁶⁷In diezelfde tijd kwam een volk tegen de Romeinse heerschappij in opstand. De keizer zond drie generaals op hen af, Nepotianus, Ursus en Apollo. Toen zij door tegenwind in de haven Andriaca⁸ aanlegden, nodigde de heilige Nicolaas hen uit voor een maaltijd. Hij wilde bereiken dat zij hun manschappen afhielden van de plunderingen waarmee ze de markten onveilig maakten. ⁶⁸Ondertussen gaf de consul,⁹ die met geld was omgekocht, in afwezigheid van de heilige bevel drie onschuldige soldaten te onthoofden. ⁶⁹Toen de heilige man dit hoorde, vroeg hij de generaals in allerijl met hem daarnaartoe te gaan. ⁷⁰Aangekomen op de plaats waar de mannen onthoofd zouden worden, trof hij hen geknield en geblinddoekt aan, terwijl de beul zijn zwaard al boven hun hoofden zwaaide. ⁷¹Nicolaas werd van een

7 Verbastering van een Grieks woord dat verwijst naar Medië, de regio waar de nafta vandaan kwam die men gebruikte om vuur op water te laten branden.

8 De haven van Myra.

9 De consul is sinds keizer Diocletianus de bestuurder van een provincie.

vurige ijver vervuld. Hij rende onbevreesd op de gerechtsdienaar af, rukte hem het zwaard uit de hand en wierp het ver weg. Hij bevrijdde de onschuldigen uit de boeien en nam hen, zonder dat hun een haar gekrenkt was, met zich mee. ⁷²Regelrecht stapte hij op de ambtswoning van de consul af en stootte met geweld de gesloten deuren open. ⁷³De consul liep dadelijk op hem toe om hem te begroeten. ⁷⁴Maar daar schonk de heilige geen aandacht aan; hij voer tegen hem uit: ⁷⁵'Jij vijand van God, schender van de wet, waar haal je de euvele moed vandaan ons onder ogen te komen met zo'n grote misdaad op je geweten?' ⁷⁶Hij overlaadde hem met verwijten, maar ten slotte nam hij, op voorspraak van de generaals en omdat de man berouw toonde, hem toch weer in genade aan. ⁷⁷De keizerlijke bevelhebbers ontvingen zijn zegen en voltooiden hun reis. Zonder bloedvergieten onderwierpen ze de vijanden aan het gezag en bij hun terugkeer werden ze door de keizer met pracht en praal ontvangen.

⁷⁸Er waren echter mensen die hen benijdden om hun succes. Zij zochten contact met de prefect van de keizer en boden hem geld om de generaals bij de keizer aan te klagen wegens majesteitsschennis. ⁷⁹Hij bracht de aanklacht voor de keizer. Deze ontstak in woede, gaf bevel hen op te sluiten en bepaalde dat ze nog diezelfde nacht zonder enige vorm van verhoor gedood moesten worden. ⁸⁰Toen ze dit van hun bewaker hoorden, scheurden ze hun kleren en begonnen bitter te klagen. ⁸¹Maar toen herinnerde een van hen, Nepotianus, zich hoe sint Nicolaas drie onschuldigen had bevrijd. Hij spoorde de anderen aan zijn bescherming in te roepen. ⁸²Op hun gebed verscheen sint Nicolaas die nacht aan keizer Constantijn en zei: ⁸³'Waarom hebt u die generaals zo onrechtvaardig gevangengezet en zonder dat ze iets misdaan hebben ter dood veroordeeld?' ⁸⁴Vlug, sta op en geef bevel hen zo snel mogelijk vrij te laten. ⁸⁵Anders bid ik God dat Hij een oorlog tegen u ontketent waarin u sneuvelt en voedsel wordt voor de wilde dieren.' ⁸⁶De keizer zei tegen hem: 'Wie bent u, dat u midden in de nacht mijn paleis binnenkomt en zulke dingen durft te zeggen?' ⁸⁷Hij antwoordde: 'Ik ben Nicolaas, de bisschop van Myra.' ⁸⁸Ook de prefect joeg hij op dezelfde wijze schrik aan door hem te verschijnen en hem te zeggen: ⁸⁹'Ellendeling, krankzinnige, waarom hebt u ingestemd met het doodvonnis van die onschuldige mensen?' ⁹⁰Schiet op en zorg dat u hen bevrijdt. ⁹¹Anders zal uw lichaam krioelen van de wormen en zal uw huis in één klap vernietigd worden.' ⁹²Hij zei: 'Wie bent u, dat u ons zo ernstig bedreigt?' ⁹³'Weet', zei hij, 'dat ik Nicolaas ben, de bisschop van Myra.' ⁹⁴De beide mannen waren nog niet wakker of ze vertelden elkaar hun dromen en lieten meteen de gevangenen roepen. ⁹⁵De keizer vroeg hun: ⁹⁶'Wat kent u voor toverkunsten dat u ons met zulke schrikwekkende dromen in verwarring brengt?' ⁹⁷Ze antwoordden hem dat ze geen tovenaars waren en dat ze de doodstraf niet verdiend hadden. ⁹⁸Toen zei de keizer: 'Kent u iemand die Nicolaas heet?' ⁹⁹Op het horen van deze naam hieven ze hun handen ten hemel en vroegen God hen door de verdiensten van sint Nicolaas uit dit gevaar te redden. ¹⁰⁰En nadat zij het hele leven en de wonderen van Nicolaas aan de keizer hadden verteld, zei hij: ¹⁰¹'Ga heen en breng dank aan God, die u door de gebeden van sint Nicolaas heeft bevrijd. ¹⁰²Maar breng ook Nicolaas

geschenken van ons en vraag hem dat hij mij niet meer met dreigementen belaaft, maar voor mij en mijn rijk tot de Heer bidt.’¹⁰³ Enige dagen later kwamen de mannen bij de knecht van God en wierpen zich deemoedig aan zijn voeten, terwijl ze zeiden: ¹⁰⁴‘U bent waarachtig een knecht van God, waarachtig een vereerder en minnaar van Christus.’¹⁰⁵ Zij vertelden hem alles punt voor punt. Toen hief hij zijn handen ten hemel en bracht God uitbundig lof, onderrichtte de generaals nauwgezet en liet hen weer naar huis gaan.

¹⁰⁶Toen de Heer hem tot zich wilde nemen, vroeg Nicolaas Hem zijn engelen te zenden. ¹⁰⁷Hij boog zijn hoofd en zag de engelen naar zich toekomen. Dadelijk wierp hij zich ter aarde en bekruste zich, bad de psalm ‘Op U, Heer, heb ik mijn hoop gesteld’ tot ‘In uw handen’ [Ps 30,2-6] en gaf de geest, in het jaar des Heren 343. Op hetzelfde ogenblik klonk er gezang van hemelingen. ¹⁰⁸Toen hij in een marmeren graf was gelegd, ontsprong aan zijn hoofdeinde een bron van olie en aan zijn voeteinde een bron van water, en tot vandaag druipen uit zijn ledematen heilige olie tot genezing van velen.¹⁰ ¹⁰⁹Zijn opvolger was een rechtschapen man, die evenwel door benijders van zijn zetel werd verdreven. ¹¹⁰Toen hij was verjaagd, hield de olie op te stromen, maar nadat hij was teruggeroepen, begon ze onmiddellijk weer te vloeien. ¹¹¹Lang daarna verwoestten de Turken Myra. Maar zevenenveertig soldaten uit Bari gingen erheen. Zij openden op aanwijzing van vier monniken het graf van sint Nicolaas en brachten zijn gebeente, dat dreef in de olie, met grote eerbied naar Bari, in het jaar des Heren 1087.

¹¹²Een man leende van een jood een som geld. Omdat hij niemand als borg kon vinden, zwoer hij op het altaar van sint Nicolaas dat hij hem het bedrag zo snel mogelijk zou teruggeven. ¹¹³Maar hij hield het geld lange tijd en toen de jood het opeiste, beweerde hij dat hij het hem al had teruggegeven. ¹¹⁴Daarop sleepte de jood hem voor het gerecht, waar de schuldenaar een eed moest afleggen. ¹¹⁵Die had een stok uitgehold en met goudstukken gevuld; daarmee was hij naar de rechtbank gekomen, alsof hij bij het lopen een steun nodig had. ¹¹⁶Toen hij de eed zou gaan afleggen, gaf hij de stok zolang aan de jood ¹¹⁷en zwoer dat hij hem nog meer had teruggegeven dan hij schuldig was. ¹¹⁸Na het afleggen van de eed vroeg hij zijn stok terug en de jood, die geen vermoeden had van de list, gaf hem die terug. ¹¹⁹Op weg naar huis zakte de bedrieger, door slaap overmand, op een tweesprong in elkaar en een wagen die met hoge snelheid naderde, reed hem dood. De stok met het goud brak en het goud rolde eruit. ¹²⁰Toen de jood dit hoorde, repte hij zich naar die plek. Nu doorzag hij de list, maar hoewel velen hem aanraadden het goud mee te nemen, wees hij dat beslist van de hand, tenzij de dode door de verdiensten van de heilige Nicolaas weer tot leven zou worden gewekt. Als dat zou gebeuren, zou hij zich laten dopen en christen worden. ¹²¹Onmiddellijk kwam de man die gestorven was weer tot leven en de jood werd in Christus’ naam gedoopt.

¹²²Een jood die de grote wondermacht van de heilige Nicolaas opmerkte, liet een

3. Sint Nicolaas

beeld van hem maken, dat hij een plaats gaf in zijn huis. ¹²³Wanneer hij een lange reis moest maken, vertrouwde hij het beeld onder het uiten van dreigementen zijn bezittingen toe, in deze of soortgelijke bewoordingen: ¹²⁴'Kijk, Nicolaas, al mijn bezit stel ik onder uw hoede. Denk erom dat u alles goed bewaakt; anders zal ik u straffen met zweep en gesel.' ¹²⁵Op een keer, toen hij niet thuis was, kwamen er dieven. Alles namen ze mee, alleen het beeld lieten ze staan. ¹²⁶Toen de jood terugkwam en zag dat hij bestolen was, sprak hij het beeld toe met deze of soortgelijke woorden: ¹²⁷'Heer Nicolaas, had ik u niet in mijn huis gezet om mijn bezittingen tegen inbrekers te beschermen? ¹²⁸Waarom hebt u dat niet willen doen? Waarom hebt u de inbrekers niet tegengehouden? ¹²⁹Nu zult u onbarmhartig gefolterd worden en moeten boeten voor de inbrekers. Ik zal mij schadeloosstellen door u te folteren en mijn woede op u koelen met zweep en gesel.' ¹³⁰De jood greep het beeld en ranselde het onbarmhartig af met zweep- en geselslagen. ¹³¹Nu gebeurde er iets verbijsterends. ¹³²Terwijl de dieven de buit aan het verdelen waren, verscheen de heilige van God hun alsof hij zelf was afgeranseld en zei het volgende of ongeveer het volgende: ¹³³'Waarom ben ik in jullie plaats zo onbarmhartig gegeseld? Waarom ben ik zo wreed geslagen? Waarom heb ik zoveel foltering en moeten ondergaan? ¹³⁴Kijk eens, mijn hele lichaam is bont en blauw, het is rood van het bloed! ¹³⁵Breng snel alles terug wat jullie meegenomen hebben. Anders zal de toorn van de almachtige God over jullie losbarsten: jullie misdaad zal aan het licht komen en jullie zullen allemaal worden opgehangen!' ¹³⁶Maar zij zeiden tegen hem: 'Wie bent u dat u zo tot ons spreekt?' ¹³⁷Hij antwoordde: 'Ik ben Nicolaas, dienaar van Jezus Christus, en die jood heeft mij zo wreed gegeseld omdat jullie zijn bezittingen hebben meegenomen.' ¹³⁸Zij schrokken en gingen naar de jood toe. Ze vertelden hem het wonder, hoorden van hem wat hij met het beeld had gedaan en gaven hem alles terug. Zo keerden de inbrekers op het rechte pad terug en omhelsde de jood het geloof in de Verlosser.

¹³⁹Een man vierde uit liefde voor zijn schoolgaande zoon elk jaar plechtig het feest van sint Nicolaas. ¹⁴⁰Op een keer richtte de vader van de jongen een feestmaal aan en nodigde daarvoor vele geestelijken uit. ¹⁴¹Daar kwam de duivel aan de deur, verkleed als pelgrim, en vroeg om een aalmoes. ¹⁴²De vader droeg zijn zoon dadelijk op de pelgrim een aalmoes te geven. ¹⁴³De jongen haastte zich, maar omdat hij de pelgrim niet aantrof, liep hij naar buiten, hem achterna. ¹⁴⁴Op een kruispunt greep de duivel de jongen en wurgde hem. ¹⁴⁵Toen de vader dit hoorde, barstte hij in jammer uit. Hij haalde het lichaam en legde het in de slaapkamer. Hij weeklaagde: ¹⁴⁶'Mijn allerliefste kind, wat is er met jou gebeurd? ¹⁴⁷Heilige Nicolaas, is dit nu het loon voor de eer die ik u zo lang heb bewezen?' ¹⁴⁸En terwijl hij deze en dergelijke dingen zei, sloeg de jongen zijn ogen op alsof hij uit de slaap ontwaakte en stond op.

¹⁴⁹Een edelman vroeg de heilige Nicolaas voor hem te bidden dat de Heer hem een zoon zou schenken. Hij beloofde dat hij de jongen naar zijn kerk zou brengen, waar hij een gouden beker zou offeren. ¹⁵⁰Er werd een zoon geboren, hij groeide op en de vader liet een beker maken. ¹⁵¹Maar hij vond hem zo mooi dat hij hem voor zichzelf hield en een andere van gelijke waarde liet maken. ¹⁵²Terwijl ze nu per schip

op weg waren naar de kerk van sint Nicolaas, vroeg de vader aan zijn zoon water voor hem te halen in de beker die hij het eerst had laten maken. ¹⁵³Maar toen de jongen wilde scheppen, viel hij met de beker in zee en verdween. ¹⁵⁴De vader weende bitter over hem. Toch hield hij zijn belofte. ¹⁵⁵Hij kwam bij het altaar van sint Nicolaas en bood de tweede beker aan, maar deze viel van het altaar alsof hij ervan af werd gegooid. ¹⁵⁶Hij raapte hem op en zette hem weer op het altaar, maar opnieuw werd de beker ervan af gegooid, nu verder weg. ¹⁵⁷Hij raapte hem nogmaals op en zette hem voor de derde keer op het altaar, maar ook de derde keer werd hij ervan af gegooid, weer verder. ¹⁵⁸Terwijl iedereen vol verbazing naar dat buitengewone schouwspel stond te kijken, kwam daar opeens de jongen gezond en wel aangestapt met de eerste beker in zijn handen. Hij vertelde dat toen hij in zee viel, de heilige Nicolaas er meteen bij was en had gezorgd dat hem niets overkwam. ¹⁵⁹En zo offerde zijn vader verheugd beide bekers aan de heilige Nicolaas.

¹⁶⁰Een rijk man had op voorspraak van sint Nicolaas een zoon die hij Adeodatus noemde. ¹¹ ¹⁶¹Hij liet in zijn huis voor de heilige van God een kapel bouwen en vierde elk jaar plechtig zijn feest. ¹⁶²Nu lag de plaats waar hij woonde dicht bij het gebied van de Agarenen. ¹² ¹⁶³Op een keer werd Adeodatus gevangengenomen door de Agarenen en aangesteld om hun koning te bedienen. ¹⁶⁴Het volgende jaar, op de dag dat zijn vader godvruchtig het feest van sint Nicolaas vierde, stond de jongen met een kostbare beker in de hand bij de koning. Hij dacht weer aan zijn ontvoering, aan het verdriet van zijn ouders en de vreugde die er die dag in zijn huis was en begon diep te zuchten. ¹⁶⁵Toen de koning onder dreigementen de oorzaak van dit gezucht uit hem had geperst, zei hij: ¹⁶⁶‘Wat die Nicolaas van jou ook doet, jij blijft hier bij ons.’ ¹⁶⁷Daarop deed plotseling een hevige wind het hele huis schudden, en de jongen werd met beker en al weggerukt en neergezet voor de deuren van de kerk waar zijn ouders de plechtigheden vierden. Iedereen was zielsgelukkig. ¹⁶⁸Elders leest men, dat deze jongeman uit Normandië kwam. Op een reis naar het Heilige Land was hij gevangengenomen door de sultan en hij werd voor diens ogen dikwijls geselsd. ¹⁶⁹Toen hij op het feest van sint Nicolaas geselsd werd en in zijn kerker huilde om zijn geseling en om de feestvreugde die hij op die dag altijd had, viel hij plotseling in slaap en zodra hij wakker werd, bevond hij zich in de kapel van zijn vader.

¹¹ Adeodatus betekent ‘door God gegeven’.

¹² JV gebruikt drie benamingen voor de niet-joodse nakomelingen van Abraham: Agarenen naar hun moeder (H)agar (3,162-163; 177,76), Ismaëlieten naar haar zoon Ismaël (129,109; 177,76) en Saracenen naar (volgens een bepaalde traditie) hun moeder Sara (zo meestal, vanaf 56,141). De drie benamingen tezamen in 177,76.

4. Sint Lucia

DE NAAM — ¹Lucia komt van *lux* [licht]. ²Licht bezit namelijk schoonheid door zijn verschijning, want, zoals Ambrosius zegt, het is eigen aan het licht dat al zijn bekoorlijkheid gelegen is in de aanblik ervan. Het kent een verspreiding zonder besmetting, want door hoeveel onreinheid het ook verspreid wordt, besmet wordt het niet. Het heeft een rechte gang, zonder kromming. Het legt een zeer lange lijn af zonder zijn vaart te verliezen.¹ ³Hierdoor wordt aangeduid dat de heilige Lucia de glans van de maagdelijkheid bezat zonder enig bederf, verspreiding van naastenliefde zonder onreine hartstocht, een rechte weg van gerichtheid op God zonder afdwaling en een zeer lange lijn van dagelijkse goede werken zonder nalatigheid of traagheid. ⁴Of Lucia staat voor *lucis via* [weg van het licht].

SINT LUCIA — ⁵Lucia was een maagd van adellijke geboorte uit Syracuse. Toen zij hoorde hoe de faam van de heilige Agatha zich over heel Sicilië verbreidde,² bezocht zij haar graf samen met haar moeder Eutychia, die al vier jaar lang aan een ongeneeslijke bloedvloeijing leed. ⁶Tijdens de heilige mis werd toevallig dat gedeelte uit het evangelie gelezen waarin wordt verteld dat de Heer een vrouw van deze ziekte genas [Mt 9,20-22]. ⁷Toen zei Lucia tegen haar moeder: ⁸'Als je gelooft in wat hier wordt voorgelezen, geloof dan ook dat Agatha altijd bij Hem is, voor wie zij de marteldood heeft ondergaan. ⁹Als je in dit geloof haar graf aanraakt, zul je je dadelijk in een volmaakte gezondheid verheugen.' ¹⁰En zo bleven bij het uitgaan van de kerk moeder en dochter in gebed bij het graf. Lucia werd door slaap overmand en zag te midden van engelen Agatha staan, met edelstenen getooid, die tegen haar zei: ¹¹'Lucia, mijn zuster, aan God gewijde maagd, waarom vraag je mij wat je je moeder zelf kunt geven? ¹²'Want zie, door jouw geloof is zij genezen.' ¹³Lucia werd wakker en zei tegen haar moeder: ¹⁴'Lieve moeder, kijk eens, je bent genezen! ¹⁵Ik smeeek je bij

1 Een vergelijkbare beschrijving van het licht in 72,4.

2 Hoofdstuk 39 is aan de heilige Agatha gewijd.

4. Sint Lucia

haar die jou door haar gebeden heeft genezen, praat mij nooit meer over mijn verloofde, maar schenk alles aan de armen wat je mij als bruidsschat wilde geven.'

¹⁶Haar moeder antwoordde: 'Sluit eerst mijn ogen, daarna kun je met het vermogen doen wat je wilt.' ¹⁷Waarop Lucia zei: 'Wat je geeft bij je dood, geef je omdat je het niet mee kunt nemen.' ¹⁸Geef het dus nu je nog leeft, en je zult je loon ontvangen.'

¹⁹Eenmaal thuis verkochten ze elke dag een deel van hun bezittingen om er de noden van de armen mee te lenigen. ²⁰Zo werd het vaderlijk erfgoed uitgedeeld. Toen haar verloofde hiervan hoorde, ²¹deed hij navraag bij haar voedster. ²²Die gaf een listig antwoord: zijn bruid had een landgoed gevonden dat meer opbracht; dat wilde zij voor hem verwerven en daarom verkocht ze een flink deel van haar bezittingen. ²³De dwaas geloofde dat het om aardse handel ging en trad op als borg van de verkopende partij. ²⁴Maar toen alles was verkocht en uitgedeeld onder de armen, sleurde haar verloofde haar voor de stadhouder Paschasius en zei dat zij een christen was en handelde tegen de wetten van de keizers.³

²⁵Paschasius nodigde haar uit om aan de afgoden te offeren, maar zij antwoordde: ²⁶'Het offer dat God welgevallig is, is het bezoeken van de armen en het lenigen van hun noden. ²⁷En omdat ik nu niets meer heb wat ik kan offeren, geef ik mijzelf aan Hem ten offer.' ²⁸Paschasius: 'Deze praatjes kunt u wel vertellen aan iemand van uw soort, een dwaze christen. ²⁹Maar ik houd mij aan de decreten van de keizers: bij mij hoeft u dat niet te proberen.' ³⁰Lucia: 'U houdt u aan de decreten van uw keizers; ik zal mij houden aan de wet van mijn God. ³¹U vreest de keizers; ik vrees God. ³²U wilt hen niet beledigen; ik hoed me ervoor God te beledigen. ³³U wenst hun te behagen; ik verlang Christus te behagen. ³⁴Doet u dus wat u denkt dat nuttig is voor u; ik zal doen wat ik heb ingezien dat nuttig is voor mij.' ³⁵Paschasius: 'U hebt uw erfgoed verkwanseld door om te gaan met verleiders en daarom praat u als een hoer.' ³⁶Lucia: 'Ik heb mijn erfdeel veilig belegd, verleiders van geest en lichaam heb ik nooit gekend.' ³⁷Paschasius: ³⁸'Wie zijn dan verleiders van geest en lichaam?' ³⁹Lucia: ⁴⁰'Verleiders van de geest zijn mensen zoals u, die de zielen proberen over te halen hun Schepper te verzaken. ⁴¹En verleiders van het lichaam zijn zij die vergankelijk genot boven het eeuwige gastmaal verkiezen.' ⁴²Paschasius: ⁴³'Uw woorden komen wel tot zwijgen wanneer de gesel spreekt.' ⁴⁴Lucia: ⁴⁵'De woorden van God kunnen niet tot zwijgen komen.' ⁴⁶Paschasius: 'Bent u dan God?' ⁴⁷Lucia: ⁴⁸'Ik ben een dienstmaagd van God, die heeft gezegd: "Wanneer jullie zullen staan voor koningen en landvoogden, <maak je geen zorgen wat je zult zeggen.> Want niet jullie zijn het <die spreken, maar de Heilige Geest>" [Mc 13,9.11]'. ⁴⁹Paschasius: ⁵⁰'Woont in u dan de Heilige Geest?' ⁵¹Lucia: 'Die kuis leven, zijn een tempel van de Heilige Geest' [1 Cor 6,19]. ⁵²Paschasius: 'Ik zal u naar een bordeel laten brengen. Daar zult u verkracht worden en de Heilige Geest verliezen.' ⁵³Lucia: 'Het lichaam wordt alleen beoedeld als de geest ermee instemt. ⁵⁴Als u mij tegen mijn wil laat verkrachten,

3 Bedoeld zijn de keizerlijke edicten die voorschreven dat iedere burger moest offeren voor het beeld van de keizer.

4. Sint Lucia

zal mijn kuisheid mij een dubbel recht geven op de krans. ⁵⁵Maar nooit zult u mij zover kunnen brengen dat ik ermee instem. ⁵⁶Kijk, hier is mijn lichaam, het is tot elke foltering bereid. ⁵⁷Wat aarzelt u nog? ⁵⁸Vooruit, duivelszoon [Hand 13,10], voer de foltering uit waar u zo verzot op bent.'

⁵⁹Toen liet Paschasius bordeelhouders komen en zei tegen hen: ⁶⁰'Nodig het hele volk bij haar uit en laat haar zo lang misbruiken tot men haar dood komt melden.'

⁶¹Maar toen ze haar mee wilden sleuren, maakte de Heilige Geest haar zo zwaar, dat ze haar niet van haar plaats konden krijgen. ⁶²Paschasius haalde er duizend mannen bij en liet haar handen en voeten vastbinden, maar zij kregen haar niet in beweging.

⁶³Daarop versterkte hij de mankracht met vele koppels ossen, maar nog steeds bleef de maagd van de Heer onwrikbaar op haar plaats. ⁶⁴Hij liet tovenaars roepen om haar met hun toverspreuken in beweging te krijgen, maar ze kregen haar niet van haar plaats.

⁶⁵Toen zei Paschasius: ⁶⁶'Wat zijn dat voor misdaden van hekserij dat één meisje door duizend man niet in beweging te krijgen is?' ⁶⁷Lucia zei: ⁶⁸'Dat zijn geen misdaden, maar weldaden van Christus. ⁶⁹Doet u er gerust nog eens tienduizend man bij: u zult zien dat ik even onbeweeglijk blijf als eerst.'

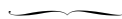
⁷⁰Paschasius liet zich door bepaalde mensen wijsmaken dat die hekserijen konden worden uitgeschakeld door urine; daarom gaf hij opdracht haar met urine te overgieten. ⁷¹Maar toen er ook op deze manier geen beweging in haar te krijgen was, gaf hij ten einde raad orders een groot vuur rondom haar aan te steken en pek, hars en kokende olie over haar uit te gieten.

⁷²Lucia zei: ⁷³'Ik heb uitstel gekregen van mijn marteldood. Zo kan ik de gelovigen hun vrees voor het lijden en de ongelovigen hun woorden van spot ontnemen.'

⁷⁴Toen de vrienden van Paschasius zagen dat hij ten einde raad was, staken zij haar een zwaard in de keel. ⁷⁵Maar zij had haar stem allerminst verloren en zei: ⁷⁶'Ik verkondig u dat er vrede aan de Kerk is gegeven. Heden is Maximianus gestorven en Diocletianus van de troon gestoten. ⁷⁷En zoals mijn zuster Agatha als beschermster aan de stad Catania is gegeven, zo ben ik als voorspreekster aan de stad Syracuse geschonken.'

⁷⁸En terwijl de maagd deze woorden sprak, kwamen daar gerechtsdienaren van de Romeinen, grepen Paschasius, sloegen hem in de boeien en namen hem mee naar de keizer. ⁷⁹De keizer had namelijk gehoord dat hij de hele provincie had leeggeplunderd. ⁸⁰Na aankomst in Rome werd Paschasius voor de senaat aangeklaagd, schuldig bevonden en ter dood gebracht. ⁸¹De maagd Lucia week niet van de plaats waar zij was doorstoken en gaf pas de geest toen de priesters waren gekomen, haar het lichaam van de Heer hadden gegeven en alle aanwezigen de Heer met 'Amen' hadden geantwoord. ⁸²Op diezelfde plaats werd zij begraven en werd een kerk gebouwd.

⁸³Zij stierf de marteldood in de tijd van Constantijn en Maxentius, omstreeks het jaar des Heren 300.

5. Sint Thomas, apostel

125

DE NAAM — ¹Thomas betekent afgrond of dubbel, in het Grieks *didymus* [Joh 11,16]. ²Of Thomas komt van *thomos*, scheiding of afsnijding. ³Hij wordt afgrond genoemd omdat hij mocht doordringen in de diepte van de goddelijkheid toen Christus hem op zijn vraag dit antwoord gaf: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven' [Joh 14,6]. ⁴Hij wordt dubbel genoemd omdat hij, anders dan de anderen, de verrijzenis van Christus als het ware twee keer en op een dubbele manier heeft vastgesteld. ⁵Want de anderen stelden die vast door te zien, hij door te zien en aan te raken [Joh 20,27]. ⁶Hij wordt scheiding of afsnijding genoemd omdat hij zijn geest scheidde van de liefde voor de wereld, ofwel omdat hij bij het geloof in de verrijzenis gescheiden en afgesneden was van de anderen [Joh 20,25]. ⁷Of Thomas staat voor *totus means* [geheel opgaand], te weten in de liefde tot God en in de beschouwing van God. ⁸Hij bezat namelijk drie dingen waaruit bleek dat de liefde tot God in hem was. ⁹Over deze drie zegt Prosper in zijn boek *Het beschouwende leven*: ¹⁰'Wat is God liefhebben anders dan een vurig verlangen naar de aanschouwing, een afkeer van de zonde en minachting voor de wereld?' ¹¹Of Thomas komt van *theos*, God, en *meus* [mijn] en betekent mijn God, en wel om wat hij zei toen hij zekerheid had gekregen en geloofde: 'Mijn God en mijn Heer' [Joh 20,28].

SINT THOMAS, APOSTEL — ¹²De apostel Thomas was in Caesarea, toen de Heer hem verscheen en zei: ¹³'De koning van Indië, Gundoforus, heeft zijn minister Abanes uitgezonden om een kundig bouwmeester te zoeken. ¹⁴Kom dus, dan zal Ik je naar hem sturen.' ¹⁵Thomas antwoordde: 'Heer, stuur me waarheen U wilt, maar niet naar de Indiërs.' ¹⁶Maar de Heer zei: 'Ga gerust. Ik zal over je waken. ¹⁷En wanneer je de Indiërs bekeerd hebt, zul je met de palm van het martelaarschap bij Mij komen.' ¹⁸Thomas antwoordde: 'U bent mijn Heer en ik ben uw slaaf; uw wil geschiede [Mt 6,10].' ¹⁹Toen de minister over de markt liep, vroeg de Heer hem: ²⁰'Wat wil je kopen, jongeman?' ²¹Hij antwoordde: 'Mijn heer heeft mij gezonden om slaven in dienst te nemen die verstand hebben van bouwkunst, om voor hem in Romeinse

stijl een paleis te bouwen.’ ²²Daarop stelde de Heer hem Thomas ter beschikking met de verzekering dat hij zeer bekwaam was in dit vak.

²³Ze staken in zee en deden een stad aan waar de koning de bruiloft van zijn dochter vierde. ²⁴De koning had laten omroepen dat alle mensen op het huwelijksfeest aanwezig moesten zijn, anders zouden zij hem beledigen, en zo gingen ook Abanes en de apostel naar binnen. ²⁵Er was daar een joods meisje met een fluit in de hand, dat iedereen met een woord van lof verwelkomde. Toen ze de apostel zag, begreep ze dat deze een jood was, want hij at niet, maar hield zijn ogen strak op de hemel gericht. ²⁶Het meisje zong voor hem in het Hebreeuws: ‘Eén is de God van de Hebreeën, die alles heeft geschapen en de zeeën heeft gegrondvest’ [vgl. Ps 145,6]. De apostel vroeg haar dringend deze woorden te herhalen. ²⁷Maar een schenker, die zag dat hij niet at en niet dronk en zijn ogen alleen maar strak op de hemel gericht hield, sloeg de apostel van God op zijn kaak. ²⁸De apostel zei tegen hem: ‘Het is beter voor je in de komende wereld vergeving te ontvangen en hier een korte straf te ondergaan. ²⁹Ik zal niet van deze plaats opstaan voordat de hand die mij geslagen heeft door honden hier wordt gebracht.’ ³⁰Toen de schenker daarop wegging om water te putten, beet een leeuw hem dood en dronk zijn bloed. ³¹Honden verscheurden zijn lichaam, en één, een zwarte, bracht zijn rechterhand bij het tafelgezelschap. ³²Bij het zien hiervan verstijfde de hele menigte. Het meisje vertelde wat de apostel had gezegd, wierp haar fluit weg en viel voor zijn voeten neer.

³³Augustinus keurt in zijn boek *Tegen Faustus* deze wraakoefening af en zegt dat deze geschiedenis is ingevoegd door een vervalser. Vandaar dat men deze legende op meerdere punten voor verdacht houdt. ³⁴Maar men zou kunnen zeggen dat de apostel met deze woorden niet heeft willen vervloeken, maar voorspellen. ³⁵Als men de woorden van Augustinus namelijk zorgvuldig leest, ziet men dat hij dat niet volledig veroordeelt. ³⁶Want hij zegt in dat boek het volgende: ³⁷‘De manicheeërs lezen apocriefe geschriften, die door zekere fabelverzimmers geschreven zijn onder de naam van de apostelen. Deze geschriften zouden in de tijd dat ze geschreven waren onder de gezagvolle boeken van de heilige Kerk opgenomen zijn, als de heilige en geleerde mannen die toen leefden en dat konden beoordelen, hadden vastgesteld dat de schrijvers de waarheid gesproken hadden. ³⁸Hoe het zij, daar lezen zij dat de apostel Thomas, toen hij als vreemdeling en volkomen onbekende op een bruiloftsfeest was, van een dienaar een klap kreeg met de vlakke hand en over die man toen een onmiddellijke, vreselijke wraak heeft afgeroepen. ³⁹Want toen de dienaar naar buiten was gegaan naar de bron om water te halen voor de bruiloftsgasten, kwam een leeuw op hem afgerend en doodde hem. Zijn hand, waarmee hij het hoofd van de apostel een lichte tik had gegeven, werd door een hond van het lichaam gescheurd en overeenkomstig de wens en het gebed van de apostel naar de tafels gebracht waar de apostel aanlag. ⁴⁰Kan men zich iets wreders voorstellen? ⁴¹Maar omdat daar, als ik mij niet vergis, ook geschreven staat dat hij voor hem om vergeving vroeg in de komende wereld, is de man schadeloosgesteld door een grotere weldaad. Zo toonde dit schrikwekkende gebeuren aan onwetende mensen hoe dierbaar de apostel aan

God was. En tegelijk maakte het dat die man na dit leven, dat nu eenmaal toch eens zou eindigen, van het eeuwige heil verzekerd was. ⁴²Het is mij nu om het even of dit verhaal waar gebeurd is of verzonnen. ⁴³Want in ieder geval moeten de manicheeërs, die deze geschriften als waar en echt aannemen hoewel de canon van de Kerk ze afwijst, althans dit toegeven: de deugd van lijdzaamheid die de Heer onderwijst wanneer Hij zegt: “Als iemand u een klap geeft op de rechterkaak, houd hem dan ook de linker voor” [Mt 5,39], kan bestaan in de bereidheid van het hart, ook als men dat niet uit met een gebaar en met woorden. Immers, de apostel, die door die hand geslagen was, vroeg God die overtreder in de komende wereld te ontzien, maar in het huidige leven die belediging niet ongestraft te laten; hij keerde hem niet zijn andere wang toe en moedigde hem ook niet aan opnieuw te slaan: ⁴⁴innerlijk bleef hij vol liefde, uiterlijk eiste hij een straf die een voorbeeld moest zijn. ⁴⁵Of dit nu waar is of verzonnen, waarom willen ze niet geloven dat Gods dienaar Mozes een soortgelijke bedoeling had toen hij de makers en aanbidders van het afgodsbeeld met het zwaard neersloeg [Ex 32,27-28]? ⁴⁶En als we die straffen vergelijken, is er toch een groot verschil tussen door het zwaard gedood worden en door wilde beesten gepijnigd en verscheurd worden. Want de rechters die de wetten van de staat dienen, beschouwen verslonden worden door wilde dieren als een zwaardere straf dan de dood door het zwaard.’ Aldus Augustinus.¹

⁴⁷Toen zegende de apostel op verzoek van de koning bruidegom en bruid met de woorden: ⁴⁸‘Heer, geef deze jonge mensen de zegen van uw rechterhand en zaai in hun harten het zaad van het leven.’ ⁴⁹Toen de apostel wegging, hield de bruidegom plotseling een palmtak vol dadels in zijn hand. ⁵⁰Bruidegom en bruid aten van de vruchten, vielen beiden in slaap en hadden beiden dezelfde droom. ⁵¹Ze droomden dat een koning, getooid met juwelen, hen omhelsde en zei: ⁵²‘Mijn apostel heeft jullie gezegend, opdat jullie deel zouden hebben aan het eeuwige leven.’ ⁵³Toen ze wakker werden en elkaar hun droom vertelden, trad de apostel bij hen binnen en zei: ⁵⁴‘Mijn koning is zo-even aan jullie verschenen en heeft mij door gesloten deuren hierheen geleid, opdat mijn zegen over jullie vrucht draagt. ⁵⁵Bewaar de ongereptheid van je lichaam, die de koningin is van alle deugden en de voorsmaak van het eeuwig heil. ⁵⁶De maagdelijkheid is een zuster van de engelen, het bezit van alle goeds, een overwinning op de lusten, een zegeteken van het geloof, de knechting van de demonen en de zekerheid van de eeuwige vreugden. ⁵⁷Uit wellust echter ontstaat verleiding, uit verleiding wordt bevelking geboren, aan bevelking ontspringt schuld en uit schuld komt schaamte voort.’ ⁵⁸Terwijl hij dit zei, verschenen er twee engelen die tegen hen zeiden: ⁵⁹‘Wij zijn uw engelbewaarders. Als u de vermaningen van de apostel trouw in acht neemt, zullen wij al uw gebeden aan God aanbieden.’ ⁶⁰Toen doopte de apostel hen en onderrichtte hen nauwgezet in het geloof. ⁶¹Lang

1 Augustinus' werk *Tegen Faustus* is gewijd aan de verdediging van het Oude Testament, dat door de manicheeër Faustus werd verworpen. Tegen die achtergrond moeten de zinnen §§ 45-46 gelezen worden, die voor het betoog van JV gemist kunnen worden.

daarna onderging de bruid, Pelagia, die de sluier had aangenomen en zich aan God had gewijd, de marteldood en werd de bruidegom, Dionysius, tot bisschop van die stad gewijd.

⁶²Na deze gebeurtenissen kwamen de apostel en Abanes aan bij de koning van Indië. ⁶³De apostel ontwierp een prachtig paleis en ontving een enorme som geld. Daarna vertrok de koning naar een andere provincie. De apostel deelde al het geld uit onder de armen. ⁶⁴Gedurende de volle twee jaar dat de koning weg was, legde hij zich toe op de verkondiging en bekeerde ontelbaar velen tot het geloof. ⁶⁵Toen de koning bij thuiskomst vernam wat Thomas had gedaan, liet hij hem samen met Abanes in het binnenste van de gevangenis opsluiten om hen dan later levend te villen en aan de wrekende vlammen prijs te geven. ⁶⁶Ondertussen stierf Gad, een broer van de koning, en werden er voorbereidingen getroffen voor een begrafenis met alle pracht en praal. ⁶⁷Maar op de vierde dag werd de dode weer levend. Terwijl iedereen verbijsterd wegvlochtte, zei hij tegen zijn broer: ⁶⁸‘Broer, deze man, die jij wilde villen en verbranden, is een vriend van God. Alle engelen dienen hem. ⁶⁹Zij hebben mij binnengeleid in het paradijs en hebben mij een paleis laten zien van goud en zilver en edelstenen, een prachtig bouwwerk. En terwijl ik de schoonheid ervan bewonderde, zeiden ze tegen mij: ⁷⁰“Dit is het paleis dat Thomas voor je broer heeft gebouwd.” ⁷¹En toen ik zei: “Ik zou er wel de poortwachter van willen zijn”, antwoordden zij: ⁷²“Je broer heeft zich dit paleis onwaardig betoond. ⁷³Als jij er wilt wonen, zullen wij de Heer vragen dat Hij je weer levend maakt, zodat je het van je broer kunt kopen. Daarmee geef je hem het geld terug dat hij verloren denkt te hebben.”’ ⁷⁴Na deze woorden spoedde Gad zich naar de gevangenis van de apostel om vergiffenis te vragen voor zijn broer. ⁷⁵Hij maakte de boeien los en vroeg de apostel een kostbare mantel aan te nemen. ⁷⁶Maar de apostel zei: ‘Weet u niet dat zij die macht willen hebben in het hemelse, niets vleselijks, niets aards begeren?’ ⁷⁷Toen de apostel de gevangenis verliet, kwam de koning hem tegemoet, viel hem te voet en vroeg hem om vergeving. ⁷⁸De apostel zei: ⁷⁹‘God heeft u veel geschonken door u zijn geheimen te tonen. ⁸⁰Geloof in Christus en laat u dopen om het eeuwig koninkrijk deelachtig te worden.’ ⁸¹De broer van de koning zei tegen Thomas: ⁸²‘Ik heb het paleis gezien dat u voor mijn broer hebt gebouwd en ik mag het kopen.’ ⁸³De apostel antwoordde: ‘Dat is in de macht van uw broer.’ ⁸⁴En de koning zei tegen hem: ‘Het blijft van mij. Laat de apostel voor jou een ander bouwen. En als dat niet mogelijk is, zullen we dit paleis samen delen.’ ⁸⁵De apostel antwoordde: ⁸⁶‘Vanaf het begin van de wereld zijn er talloze paleizen in de hemel gebouwd, die men koopt met geloof en aalmoezen. ⁸⁷Uw rijkdom kan u voorgaan naar deze paleizen, maar volgen kan hij u ten enenmale niet.’

⁸⁸Een maand later liet de apostel alle mensen van die provincie samenkomen.

⁸⁹Toen ze verzameld waren, verzocht hij de zwakken en zieken apart te gaan staan en sprak hij een gebed over hen uit. ⁹⁰En na het ‘Amen’ van degenen die al onderricht hadden gekregen, kwam er een fonkelend licht uit de hemel, dat de apostel en de anderen ongeveer een half uur lang ter aarde wierp. Allen dachten dat ze door de

bliksem gedood waren. ⁹¹Maar de apostel richtte zich op en zei: ⁹²‘Sta op, want mijn Heer is gekomen als een bliksem en heeft u genezen.’ ⁹³Allen stonden gezond weer op en verheerlijkten God en de apostel. ⁹⁴Daarop begon de apostel hen te onder-richten en beschreef hun de twaalf trappen van de deugden. ⁹⁵De eerste trap is het geloof in God, die één is in wezen en drie in personen. ⁹⁶En hij gaf hun drie sprekende voorbeelden hoe er in één wezen drie personen kunnen zijn. ⁹⁷Het eerste is dat er in de mens één wijsheid is en uit die ene wijsheid komen begrip, geheugen en vernuft voort. ⁹⁸‘Want vernuft’, zei hij, ‘is dat je uitvindt wat je niet hebt geleerd; ⁹⁹geheugen, dat je niet vergeet wat je hebt geleerd; ¹⁰⁰en begrip, dat je begrijpt wat bewezen of uitgelegd kan worden.’ ¹⁰¹Het tweede voorbeeld is dat er in één wijnstok drie delen zijn, hout, blad en vrucht: drie, maar toch één wijnstok. ¹⁰²Het derde is dat één hoofd vier zintuigen bevat. ¹⁰³In één hoofd zijn immers gezicht, gehoor, reuk en smaak; dit zijn er meer dan één en toch zijn ze één hoofd. ¹⁰⁴De tweede trap is het ontvangen van het doopsel. ¹⁰⁵De derde is het zich onthouden van ontucht. ¹⁰⁶De vierde het mijden van hebzucht. ¹⁰⁷De vijfde het intomen van gulzigheid. ¹⁰⁸De zesde de boetedoening. ¹⁰⁹De zevende het volharden in dit alles. ¹¹⁰De achtste het gastvrij willen zijn. ¹¹¹De negende het vragen naar Gods wil bij wat gedaan moet worden en dat metterdaad volbrengen. ¹¹²De tiende is het vragen naar Gods wil bij wat niet gedaan moet worden en dat vermijden. ¹¹³De elfde het betonen van liefde aan vrienden en vijanden. ¹¹⁴De twaalfde de waakzame zorg om dit alles te onderhouden. ¹¹⁵Na zijn prediking werden negenduizend mannen gedoopt, kinderen en vrouwen niet meegerekend [Mt 14,21].

¹¹⁶Hierna vertrok de apostel naar Opper-Indië, waar hij schitterde door ontelbare wonderen. ¹¹⁷Zo gaf hij ook Syntyche het licht in haar ogen terug. Zij was een vriendin van Mygdonia, de vrouw van Charisius, die een zwager was van de koning. ¹¹⁸Mygdonia zei tegen Syntyche: ¹¹⁹‘Denk je dat ik hem zal kunnen zien?’ ¹²⁰Toen deed Mygdonia op haar aanraden andere kleren aan en mengde zich onder de arme vrouwen voor wie de apostel preekte. ¹²¹De apostel sprak over de ellende van dit leven. Hij zei onder andere: ‘Dit leven hier is een ellendig leven, vol wisselvalligheden, en zo vluchtig dat het uit je vingers glipt wanneer je denkt het vast te hebben.’ ¹²²Vervolgens spoorde hij hen met vier redenen aan bereidwillig naar het woord van God te luisteren. Hij vergeleek het woord van God met vier soorten van dingen: met oogzalf, omdat het het oog van ons verstand verlicht; met een drankje, omdat het ons gemoed zuivert en ontdoet van alle vleselijke begeerte; met een pleister, omdat het de wonden van onze zonden geneest; met voedsel, omdat het ons verkwikt met de liefde voor het hemelse. ¹²³‘En’, zei hij, ‘zoals deze dingen een zieke niet helpen als hij ze niet gebruikt, zo baat het woord van God een kwijnende ziel niet als zij er niet godvruchtig naar luistert.’

¹²⁴Door de prediking van de apostel kwam Mygdonia tot het geloof en meed zij voortaan het bed van haar man. ¹²⁵Toen kreeg Charisius van de koning gedaan dat

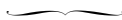
hij de apostel gevangenzette. ¹²⁶Mygdonia ging naar de apostel toe en vroeg hem om vergiffenis, dat hij om haar gevangen was gezet. ¹²⁷Hij troostte haar vriendelijk en verzekerde haar dat hij dit alles graag doorstond. ¹²⁸Charisius intussen vroeg de koning om bemiddeling van de koningin, die een zuster van zijn vrouw Mygdonia was; misschien kon zij haar terugwinnen. ¹²⁹De koningin werd gestuurd, maar liet zich bekeren door haar die zij van het goede pad wilde afbrengen. ¹³⁰En toen ze de vele wonderen had gezien die de apostel deed, zei ze: ¹³¹'Vervloekt door God zijn zij die door deze werken niet tot geloof komen.' ¹³²Vervolgens onderrichtte de apostel alle aanwezigen in het kort over drie dingen: dat zij de Kerk moesten beminnen, de priesters moesten eren en trouw moesten komen luisteren naar het woord van God. ¹³³Toen de koningin terugkwam, zei de koning tegen haar: ¹³⁴'Waarom ben je zo lang weggebleven?' ¹³⁵Zij antwoordde: ¹³⁶'Ik dacht dat Mygdonia dwaas was, maar zij is juist buitengewoon wijs [Rom 1,22]. Zij heeft mij naar de apostel van God gebracht en mij de weg van de waarheid leren kennen. Dwaas zijn zij die niet in Christus geloven.' ¹³⁷En de koningin wilde geen gemeenschap meer hebben met de koning. ¹³⁸De koning was verbijsterd en zei tegen zijn zwager: ¹³⁹'Terwijl ik jouw vrouw wilde terugwinnen, heb ik de mijne verloren. Zij is voor mij een grotere ramp geworden dan de jouwe voor jou.'

¹⁴⁰Toen liet de koning de apostel met geboeide handen aan hem voorleiden en droeg hem op de vrouwen naar haar mannen terug te sturen. ¹⁴¹Maar de apostel maakte hem met drie voorbeelden duidelijk dat ze dit niet moesten doen zolang de mannen in de dwaling volhardden. Hij gebruikte de voorbeelden van een koning, van een toren en van een bron. ¹⁴²Hij zei: 'U als koning wilt geen slonzig personeel hebben, maar keurige dienaren en dienaressen. ¹⁴³Hoeveel te meer moet u dan geloven dat God prijs stelt op onberispelijke, keurige dienaren? ¹⁴⁴Wat doe ik dan verkeerd als ik verkondig dat God van zijn dienaren verlangt wat u ook wilt van de uwe? ¹⁴⁵Ik heb een hoge toren gebouwd. Zegt u dan tegen mij, die hem gebouwd heb, dat ik hem moet afbreken? ¹⁴⁶Ik heb diep in de aarde gegraven en een bron tevoorschijn gebracht uit de peilloze diepte. Zegt u dan tegen mij dat ik die bron moet dichtgooien?' ¹⁴⁷Toen werd de koning woedend. Hij beval gloeiende ijzeren platen te brengen, waar de apostel met blote voeten op moest gaan staan. ¹⁴⁸Maar meteen ontsprong daar door Gods beschikking een bron die de platen afkoelde. ¹⁴⁹Toen liet de koning hem op aanraden van zijn zwager in een gloeiende oven werpen, maar de oven werd zo koel dat hij de volgende dag gezond en ongedeerd naar buiten kwam. ¹⁵⁰Charisius zei tegen de koning: ¹⁵¹'Laat hem een offer brengen aan de god van de zon; dan zal hij de toorn van zijn God over zich afroepen die hem tegen dit alles beschermt.' ¹⁵²Toen men de apostel daartoe probeerde te dwingen, zei hij tegen de koning: ¹⁵³'U bent van hogere waarde dan de dingen die u maakt. Waarom veracht u dan de ware God en vereert u een beeld? U denkt dat, zoals Charisius zegt, mijn God toornig op mij zal worden nadat ik uw god heb aanbeden. ¹⁵⁴Hij zal eerder toornig worden op uw god en hem vernietigen. ¹⁵⁵Nu goed, ik zal uw god aanbidden. ¹⁵⁶Als mijn God hem dan niet omvergooit, zal ik aan hem offeren, ¹⁵⁷maar als Hij het wel doet, moet

u in mijn God geloven.’ ¹⁵⁸De koning antwoordde hem: ‘Spreekt u nog steeds op voet van gelijkheid met mij?’ ¹⁵⁹Maar de apostel beval in het Hebreeuws aan de demon die in het beeld was, dit te vernietigen zodra hij ervoor knielde. ¹⁶⁰De apostel boog zijn knieën en zei: ¹⁶¹‘Zie, ik aanbid, maar niet een afgodsbeeld. ¹⁶²Zie, ik aanbid, maar niet een stuk metaal. ¹⁶³Zie, ik aanbid, maar niet een beeltenis. ¹⁶⁴Ik aanbid mijn Heer Jezus Christus, in wiens naam ik jou beveel, demon die je hierin verborgen houdt, deze beeltenis te vernietigen.’ ¹⁶⁵En onmiddellijk werd het beeld vloeibaar als was. ¹⁶⁶Toen begonnen alle priesters te schreeuwen, en de hogepriester van de tempel hief zijn zwaard en doorstak de apostel, terwijl hij zei: ¹⁶⁷‘Ik zal de beledigingen, mijn god aangedaan, wreken.’ ¹⁶⁸Maar de koning en Charisius vluchtten weg toen ze zagen dat het volk de apostel wilde wreken en de hogepriester levend wilde verbranden. ¹⁶⁹De christenen namen het lichaam van de apostel en gaven het een eervolle begrafenis.

¹⁷⁰Lang daarna, ongeveer in het jaar des Heren 230, werd het lichaam van de apostel overgebracht naar zijn stad Edessa, die vroeger Rages van de Meden [Tob 1,16] heette.³ Dit gebeurde door keizer Alexander op verzoek van de Syriërs. ¹⁷¹In die stad kan geen ketter, geen jood, geen heiden leven, noch kan daar een tiran schade doen, sinds Abgar, de koning van die stad, een brief mocht ontvangen die eigenhandig door de Verlosser geschreven was. ¹⁷²Want als er een volk tegen die stad ten strijde trekt, gaat er een gedoopt kind boven op de poort staan en leest die brief voor. Diezelfde dag vluchten de vijanden of sluiten ze vrede, dankzij de brief van de Verlosser en de verdiensten van de apostel Thomas.⁴

¹⁷³Isidorus zegt in zijn boek *Het leven en sterven van de heiligen*: ‘Thomas, een leerling van Christus die leek op de Verlosser, was ongelovig toen hij hoorde, gelovig toen hij zag [Joh 20,24-28]. ¹⁷⁴Hij verkondigde het evangelie aan de Parthen, de Meden en de Perzen, aan de Hyrcaniërs en de Bactriërs.⁵ ¹⁷⁵Hij ging naar het Oosten en drong door tot midden in het land van de heidenen, waar hij zijn verkondiging voortzette tot aan zijn roemrijke marteldood. ¹⁷⁶Hij stierf doorboord door lansen.’ Aldus Isidorus. ¹⁷⁷Chrysostomus vertelt nog dat Thomas, toen hij was aanbeland in het gebied van de Wijzen die gekomen waren om Christus te aanbidden [Mt 2,1-2], hen heeft gedoopt en dat zij zijn helpers zijn geworden bij de verkondiging van het christelijk geloof.

3 Edessa is een stad in het noordwesten van Mesopotamië, het huidige Şanlıurfa in Turkije, ten oosten van Gaziantep.

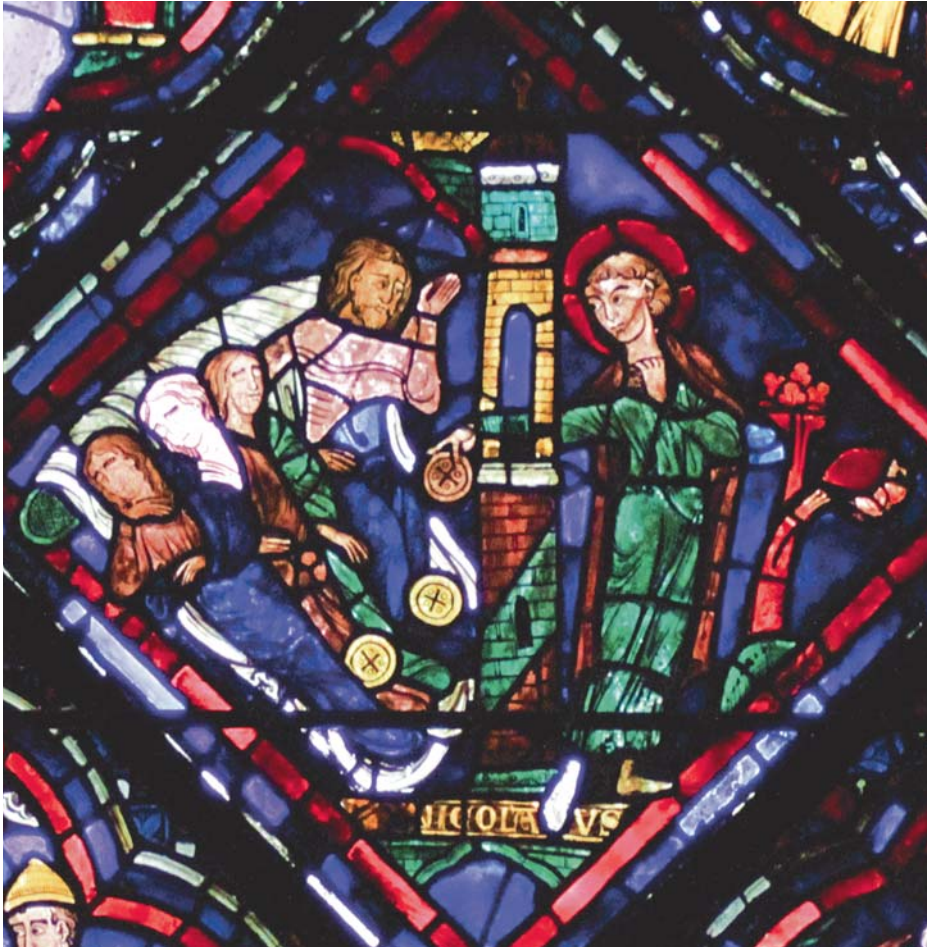
4 Abgar en de brief van Christus komen uitvoerig ter sprake in 155,17-38.

5 Hyrcanië lag aan de zuidoostkant van de Kaspische Zee, Bactrië ten oosten daarvan.

1. Andreas redt een bisschop van de als meisje vermomde duivel. Anoniem, ca. 1520.
Keulen, Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek. LA 2,162vv.

2. Nicolaas geeft een verarmde vader goudklompen om zijn dochters van de prostitutie te redden. Anoniem, vroege 13e eeuw. Chartres, kathedraal. LA 3,18vv.

3. Nicolaas komt zeelieden in noodweer te hulp. Gebroeders van Limburg, vierde kwart 14e eeuw-1416 (Belles Heures). New York, Metropolitan Museum of Art. LA 3,39vv.

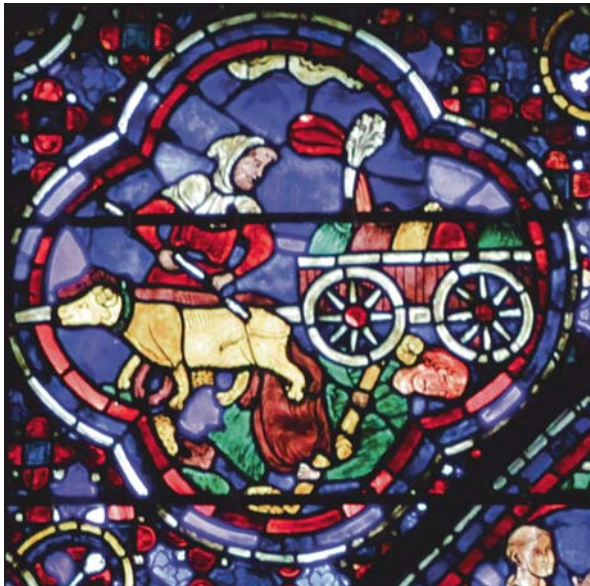
desco nicholao. ant.

Signatus dei mcho
 laus pontifica
 li decoratus in sua omni

bus se amabilem eribunt.

Ora pro nobis **vsus**
 brate nicholae. **km.**

Tu digni efficiamur

4. De christen en de jood. Anoniem, vroege 13e eeuw. Chartres, kathedraal. LA 3,112vv.

Een christen leent geld van een jood en zweert bij het beeld van Nicolaas dat hij het zal teruggeven.

De christen geeft zijn met het geld gevulde staf zolang aan de jood.

De christen wordt door een kar overreden; het geld stroomt uit de staf.

De jood wordt gedoopt.

5. Het martelaarschap van Lucia: onderaan het vuur en het doorsteken van haar keel, daarboven van links naar rechts de bordeelepisode, het overgieten met urine en het vergeefse trekken door mensen en ossen, de terechtstelling van Paschasius en het ontvangen van de communie. Meester van de Kruisafneming van Figdor, ca. 1505- ca. 1510. Amsterdam, Rijksmuseum. LA 4.25vv.

6. De stal van Bethlehem met links het visioen van Augustus en rechts dat van de Drie Wijzen. Rogier van der Weyden (1399/1400-1464). Berlijn, Gemäldegalerie. LA 6,85vv.

7. Johannes de evangelist in de kokende olie. Albrecht Dürer (1471–1528). Houtsnede in het boek van Dürer *Apocalipsis cum figuris*. LA 9,15v. en 65,1v.

12. Sint Silvester

DE NAAM – ¹Silvester komt van *sile*, licht, en *terra* [aarde] en betekent licht van de aarde, dat wil zeggen van de Kerk, die als een goede aarde het vette heeft van goede werken, het zwarte van nederigheid en het zoete van godsvrucht. ²Want aan deze drie kent men de goede aarde, zoals Palladius zegt. ³Of Silvester komt van *silvas* [wouden] en *trahens* [trekkend], omdat hij woudbewoners, dat wil zeggen ruw en onbeschaafd volk, tot het geloof trok. ⁴Of, zoals in een glossarium wordt gezegd: ⁵'Silvester: groen, van de akker, schaduwrijk, bosrijk': ⁶'groen door zijn beschouwing van het hemelse, van de akker door zijn bewerking van zichzelf, schaduwrijk omdat hij van alle begeerte bekoeld was, bosrijk omdat hij tussen de bomen van de hemel was geplant.

⁷Zijn legende werd geschreven door Eusebius van Caesarea. De heilige Gelasius vermeldt dat zij volgens een besluit op een synode van zeventig bisschoppen door katholieken gelezen mocht worden, zoals in het *Decretum*¹ staat.

SINT SILVESTER – ⁸Silvester, geboren uit een moeder die niet alleen Justa [de rechtvaardige] heette maar het ook was, en opgeleid door priester Cyrinus, legde zich met hart en ziel toe op de gastvrijheid. ⁹Zo bood hij gastvrij onderdak aan een zekere Timotheüs, een vurig christen, die door anderen uit angst voor de vervolging gemedend werd. ¹⁰Deze verwierf een jaar later de martelaarskrans omdat hij vastberaden het geloof in Christus verkondigde. ¹¹De prefect Tarquinius dacht dat Timotheüs vele rijkdommen had bezeten en eiste die van Silvester op, onder bedreiging met de dood. Maar toen hij begreep dat Timotheüs helemaal niet rijk was geweest, beval hij Silvester offers te brengen aan de afgoden; anders zou hij de volgende dag velerlei folteringën moeten ondergaan. ¹²Silvester zei tegen hem: 'Dwaas, vannacht zult u

¹ Het *Decretum Gelasianum*, een document op naam van paus Gelasius I, bevat een lijst van te aanvaarden en niet te aanvaarden boeken.

sterven en eeuwigdurende folteringen ondergaan. Dan zult u, of u het wilt of niet, inzien dat de God die wij vereren de ware God is.' ¹³Silvester werd gevangengezet en Tarquinius werd geroepen voor de maaltijd. ¹⁴Tijdens het eten bleef er een visgraat in zijn keel steken; hij kon hem uitspugen noch doorslikken. ¹⁵En zo stierf hij, midden in de nacht, en werd onder rouwbetoon naar zijn graf gebracht. Silvester werd onder grote vreugde uit de kerker bevrijd.

¹⁶Hij was buitengewoon geliefd, niet alleen bij de christenen maar ook bij de heidenen. ¹⁷Want hij had het voorkomen van een engel, hij was een uitmuntend redenaar, gezond van lichaam, heilig in doen en laten, een wijze raadsman, rechtzinnig in het geloof, geduldig in de hoop, vrijgevig in de liefde. ¹⁸Na de dood van Melchiades, de bisschop van Rome, werd Silvester, ondanks zijn heftig verzet, door het hele volk tot opperherder gekozen. ¹⁹Hij had een lijst met de namen van alle wezen, weduwen en armen, die hij allemaal van het noodzakelijke voorzag. ²⁰Hij bepaalde dat er op woensdag, vrijdag en zaterdag gevast moest worden, maar dat de donderdag moest worden gevierd als een zondag. ²¹De Griekse christenen zeiden dat in plaats van de donderdag de zaterdag als een zondag gevierd moest worden, maar Silvester antwoordde dat dit niet mocht gebeuren, want dit is een gewoonte die teruggaat op de apostelen en men moet op deze dag meelijden met de begraven Heer.² ²²Daarop zeiden zij: 'Er is maar één zaterdag van de graflegging en dus moet er op die dag, één keer in het jaar, gevast worden.' ²³Silvester antwoordde hun: 'Zoals elke zondag wordt geëerd door de glorie van de verrijzenis, zo elke zaterdag door de graflegging van de Heer.' ²⁴Wat de zaterdag betreft legden zij zich hierbij neer, maar ten aanzien van de donderdag boden zij fel verzet en hielden staande dat die niet gerekend moest worden tot de christelijke feesten. ²⁵Maar Silvester toonde vooral op drie punten de waardigheid van die dag aan: het is de dag dat de Heer ten hemel voer, dat Hij het sacrament van zijn lichaam en bloed instelde, en dat de Kerk het heilige chrisma wijdt.³ ²⁶Toen gaven allen zich gewonnen voor zijn argumenten.

²⁷In de tijd dat Constantijn de christenen vervolgde, ging Silvester de stad uit en zocht met zijn geestelijken een onderkomen op een berg. ²⁸Constantijn zelf werd tot straf voor zijn meedogenloze vervolging getroffen door een ongeneeslijke meelaatsheid. ²⁹Uiteindelijk werden op advies van de afgodenpriesters drieduizend kinderen aangevoerd. Constantijn moest ze laten doden en zich baden in hun verse, warme bloed. ³⁰Toen hij uittrok naar de plaats waar het bad zou worden klaargemaakt, kwamen de moeders van de kinderen hem tegemoet. ³¹Hun haren hingen los, zij jammerden hartverscheurend. Constantijns gemoed schoot vol. Hij liet zijn wagen stilhouden, richtte zich op en sprak: ³²'Luister naar mij, vrienden, wapenbroeders en alle mensen hier aanwezig! ³³De waardigheid van het Romeinse rijk vindt haar

2 Jezus sterft in de namiddag van de vrijdag (Goede Vrijdag) en wordt 's avonds, als de sabbat (zaterdag) begonnen is, in het graf gelegd (Mt 27,57-60).

3 Op Witte Donderdag wordt het chrisma gewijd, de zalfolie die gebruikt wordt bij het doopsel en het vormsel. Voor de donderdag als dag van de hemelvaart zie 31,3-5.

oorsprong in de barmhartigheid, en de barmhartigheid heeft ons ook deze wet gegeven dat wie in de oorlog een kind heeft gedood, ter dood wordt gebracht. ³⁴Hoe groot zal dan onze wreedheid zijn als wij onze eigen kinderen aandoen wat wij hebben verboden de kinderen van anderen aan te doen? ³⁵Wat baat het ons dat we de barbaren hebben onderworpen, als de wreedheid onszelf de baas is? ³⁶Want vreemde volkeren verslaan is de kracht van naties die oorlog voeren, maar ondeugden en zonden overwinnen, dat is de kracht van beschaving. ³⁷In de eerstgenoemde gevechten zijn wij sterker dan onze tegenstanders, laten wij dan in de laatstgenoemde onszelf overwinnen. ³⁸Wie in die worsteling het onderspit delft, behaalt de overwinning omdat hij is overwonnen, terwijl de overwinnaar na zijn triomf alsnog wordt overwonnen als de barmhartigheid het onderspit delft tegen de gewetenloosheid. ³⁹Laat dus in dit treffen de barmhartigheid overwinnen! ⁴⁰Want met recht zullen wij ons de overwinnaars mogen noemen van allen die zich tegen ons verzetten, als wij door de barmhartigheid en door haar alleen overwonnen worden. ⁴¹Hij immers die zich een dienaar van de barmhartigheid betoont, bewijst dat hij de meester is van allen. ⁴²Het is dus beter dat ik sterf en dat deze onschuldigen blijven leven, dan dat ik door hun dood een wreed leven terugkrijg, een leven waarvan niet zeker is dat ik het terugkrijg, terwijl het wel zeker is dat het een wreed leven is als ik het op deze manier terugkrijg.' ⁴³Hij gaf dus bevel de kinderen terug te geven aan hun moeders, hun veel geschenken te geven en een groot aantal wagens ter beschikking te stellen. En zo gingen de moeders, die in tranen gekomen waren, vol vreugde naar huis terug. ⁴⁴De keizer zelf ging weer naar zijn paleis.

⁴⁵Die nacht verschenen hem Petrus en Paulus. Ze zeiden: ⁴⁶'U bent ervoor teruggedeeind onschuldig bloed te vergieten. Daarom heeft de Heer Jezus Christus ons gezonden om u raad te geven hoe u weer gezond kunt worden. ⁴⁷Roep bisschop Silvester bij u, die zich schuilt op de berg Siraptim.⁴ ⁴⁸Hij zal u een bad tonen. Wanneer u zich daarin drie keer onderdompelt, zult u van alle melaatsheid genezen zijn.⁵ ⁴⁹En bewijst u Christus dan deze wederdienst dat u de tempels van de afgoden sloopt, de kerken van Christus herstelt en van nu af aan zijn vereerder wordt.' ⁵⁰Na zijn ontwaken stuurde Constantijn onverwijld soldaten naar Silvester. ⁵¹Toen Silvester soldaten zag naderen, dacht hij dat hij tot het martelaarschap werd geroepen. Hij vertrouwde zich toe aan God, sprak zijn metgezellen moed in en verscheen onbevreesd voor Constantijn. ⁵²Constantijn stond op en begroette hem: ⁵³'Wij verheugen ons dat u gezond en wel hier bent gekomen.' ⁵⁴Nadat Silvester zijn begroeting beantwoord had, vertelde Constantijn hem nauwkeurig wat hij in zijn droom had gezien. ⁵⁵Hij wilde weten wie die goden waren die hem verschenen waren. Silvester antwoordde dat dat apostelen van Christus waren, geen goden [vgl. Hand 14,11-18].

4 Geïsoleerde berg 40 km ten noorden van Rome, maar vandaar zichtbaar. De gewone naam is Soracte (Italiaans Soratte).

5 Bedoeld is (maar de keizer kan dit nog niet weten) het doopbekken. De melaatsheid is hier zowel lichamelijk als geestelijk. Men doopte door drievoudige onderdompeling.

⁵⁶Toen liet Silvester op verzoek van de keizer beeltenissen van de apostelen brengen. ⁵⁷Zodra de keizer ze zag, riep hij uit dat degenen die hem verschenen waren, er precies zo uitzagen. ⁵⁸Silvester nam hem aan als doopleerling, legde hem een vasten op van een week en spoorde hem aan de kerkers te openen. ⁵⁹Toen Constantijn was afgedaald in het doopwater,⁶ omgaf hem een wonderbare lichtglans. Zo steeg hij gereinigd uit het bad en verklaarde dat hij Christus had gezien.

⁶⁰Op de eerste dag na zijn doopsel vaardigde hij een wet uit dat de stad Rome Christus als de ware God moest vereren. ⁶¹Op de tweede dag dat hij die Christus lasterde, gestraft zou worden. ⁶²Op de derde dag dat aan hem die een christen onrecht deed, de helft van zijn goederen ontnomen moest worden. ⁶³Op de vierde dag dat, zoals de keizer het hoofd was van Rome, zo de paus van Rome door alle bisschoppen als hun hoofd beschouwd moest worden. ⁶⁴Op de vijfde dag dat al wie zijn toevlucht zou zoeken in een kerk, door iedereen als onschendbaar beschouwd moest worden.⁷ ⁶⁵Op de zesde dag dat niemand zonder toestemming van zijn bisschop een kerk mocht bouwen binnen de muren van een stad. ⁶⁶Op de zevende dag dat van de keizerlijke bezittingen een tiende deel besteed moest worden aan de bouw van kerken. ⁶⁷Op de achtste dag ging de keizer naar de kerk van sint Petrus en beschuldigde zichzelf onder tranen van alles wat hij had misdreven. ⁶⁸Daarna nam hij een houweel en opende als eerste de aarde voor de fundering van de basiliek.⁸ En hij droeg twaalf volle manden op zijn schouders naar buiten en gooide ze leeg.

⁶⁹Helena, de moeder van keizer Constantijn, verbleef in die tijd in Bethanië. Toen zij dit alles vernam, schreef ze haar zoon een brief waarin ze hem prees dat hij de afgodsbeelden had afgezworen, maar hem duchtig de les las dat hij de God van de joden had opgegeven en een gekruisigde mens als God vereerde. ⁷⁰De keizer schreef terug dat zij in haar gevolg leermeesters van de joden moest meebrengen en dat hijzelf leraren van de christenen zou aanwijzen; uit hun dispuut zou dan het ware geloof tevoorschijn komen. ⁷¹Sint Helena bracht derhalve honderdeenenvertig joodse geleerden mee, onder wie er twaalf alle anderen overtroffen in wijsheid en welsprekendheid. ⁷²Silvester met zijn geestelijken en deze joden traden aan om ten overstaan van de keizer te disputeren. Met wederzijds goedvinden werden twee heidense rechters aangesteld, wijze en onkreukbare mannen, Craton en Zenophilus genaamd, die moesten oordelen over wat er gezegd ging worden. ⁷³En al waren zij heidenen, zij waren volstrekt rechtvaardig en eerlijk. Ze spraken af dat zolang één man het woord had, een ander hem niet mocht onderbreken.

6 Voor het doopritueel zie inleiding hoofdstuk III p. 55.

7 Dit zogeheten asielrecht, dat al voorkwam in de tijd van het Oude Testament (vgl. o.a. Ex 21,13-14) en in de antieke wereld, heeft ook voor christelijke kerken gegolden, vgl. inleiding hoofdstuk III p. 61, zij het niet onbepert zoals JV hier suggereert. Het wordt verondersteld in 55,148 en 132,15-19 en besproken in 178,51-55.

8 De basiliek gewijd aan sint Petrus, bekend als de Sint Pieter. De 'kerk van sint Petrus' in § 67 was niet meer dan de plaats van het graf van Petrus.

⁷⁴De eerste van de twaalf joden, Abjathar geheten, nam het woord en zei: ⁷⁵‘Wanneer zij zeggen dat er drie goden zijn, Vader en Zoon en Heilige Geest, handelen zij duidelijk in strijd met de wet die zegt: “Zie, Ik ben de enige en er is geen andere buiten Mij” [Deut 32,39]. ⁷⁶En verder, als zij zeggen dat Christus God is omdat Hij vele tekenen heeft verricht: ook in onze wet zijn er velen geweest die talloze wonderen hebben verricht. Toch hebben die nooit aanspraak durven maken op de titel God, zoals die Jezus die zij daar aanbidden.’ ⁷⁷Silvester antwoordde: ‘Wij vereren één God, maar volgens ons is Hij niet zo eenzaam dat Hij de vreugde van een zoon ontbeert. ⁷⁸Maar wij kunnen u uit uw eigen boeken de drievuldigheid van de personen aantonen. ⁷⁹Want Vader noemen wij Hem over wie de profeet zegt: “Hij heeft tot Mij geroepen: «Mijn Vader (zijt Gij)»” [Ps 88,27]; Zoon noemen wij Hem over wie hij zegt: “Gij zijt mijn Zoon, enz.” [Ps 2,7]; en Heilige Geest noemen wij Hem over wie hij zegt: “De adem⁹ van zijn mond is heel hun kracht” [Ps 32,6]. ⁸⁰En ook in de woorden: “Laat Ons de mens maken naar ons beeld en onze gelijkenis” [Gen 1,26] laat Hij duidelijk zowel de veelheid van personen als de eenheid van de godheid zien. ⁸¹Maar al zijn er drie personen, toch is er maar één God. Dit kunnen we tot op zekere hoogte duidelijk maken aan een zichtbaar voorbeeld.’ ⁸²Hij nam het purper van de keizer, legde er drie plooien in en zei: ⁸³‘Kijk, hier ziet u drie plooien.’ ⁸⁴Hij streek ze weer glad en zei: ⁸⁵‘Kijk, de drie plooien zijn één lap. Zo zijn de drie personen één God. ⁸⁶En dan het argument dat men op grond van wonderen niet hoeft te geloven dat Hij God is, aangezien vele andere heilige mensen ook wonderen hebben gedaan maar zich niet God genoemd hebben, zoals onze Christus dat heeft gedaan. Eén ding is zeker: God heeft mensen die zich hoogmoedig tegenover Hem gedroegen, altijd zeer zwaar gestraft, zoals blijkt uit de geschiedenis van Dathan en Abiron [Num 16] en vele anderen. ⁸⁷Hoe heeft Christus dan kunnen liegen en zich ten onrechte God noemen, aangezien er geen enkele straf volgde toen Hij zei dat Hij God was en Hij in het volle bezit bleef van zijn kracht om wonderen te doen?’ ⁸⁸Toen zeiden de rechters: ⁸⁹‘Het is duidelijk dat Abjathar is verslagen door Silvester. ⁹⁰Want ook het verstand leert dat Hij, als Hij geen God was en alleen maar gezegd had dat Hij God was, de doden niet levend kon maken.’

⁹¹Nadat de eerste was weggestuurd, trad de tweede, die Jonas heette, in het strijdperk en sprak: ⁹²‘Abraham ontving van God de besnijdenis en werd daardoor gerechtvaardigd. En alle zonen van Abraham werden door de besnijdenis gerechtvaardigd [Gen 17,10-14]. ⁹³Wie niet besneden is, is dus niet gerechtvaardigd.’ ⁹⁴Silvester antwoordde: ‘Het staat vast dat Abraham vóór zijn besnijdenis welgevallig was aan God en vriend van God werd genoemd [Jac 2,23]. ⁹⁵Niet de besnijdenis heeft hem dus geheiligd, maar zijn geloof en zijn rechtvaardigheid hebben hem aan God welgevallig gemaakt [Gen 15,6]. ⁹⁶Hij ontving de besnijdenis dus niet tot zijn heiliging maar als teken van onderscheid.’

9 ‘Adem’ en ‘geest’ worden allebei met het Latijnse woord *spiritus* aangeduid.

⁹⁷Nadat deze was verslagen, trad de derde aan, Godolias. Hij zei: ⁹⁸‘Hoe kan uw Christus God zijn, terwijl u beweert dat hij geboren is, op de proef gesteld, uitgeleverd, ontbloot, met gal gelaafd, gekneveld, begraven? Dat alles is toch niet mogelijk bij een God?’ ⁹⁹Hierop zei Silvester: ‘Wij bewijzen uit uw eigen boeken dat dit alles over Christus voorspeld is. ¹⁰⁰Want over zijn geboorte zei Isaïas: “Zie, de Maagd zal ontvangen, enz.” [Is 7,14]. ¹⁰¹Over zijn beproeving Zacharias: “Ik zag Jezus, de grote priester, staan voor de engel en Satan rechts van Hem, <om Hem te bestrijden>” [Zach 3,1]. ¹⁰²Over zijn uitlevering de Psalm: “Die mijn brood at, pleegde groot <bedrog> tegen <Mij>” [Ps 40,10]. ¹⁰³Over zijn ontbloting: “Zij hebben mijn kleren onder elkaar verdeeld, enz.” [Ps 21,19]. ¹⁰⁴Over zijn laving met gal: “Ze gaven Mij gal in plaats van spijs, enz.” [Ps 68,22]. ¹⁰⁵Over zijn kneveling Esdras: “Jullie hebben Mij geboeid, alsof Ik niet de vader ben die jullie bevrijdde uit het land van Egypte; jullie hebben geschreeuwd voor de stoel van de rechter en Mij vernederd door Mij aan het hout te hangen, en Mij uitgeleverd.” ¹¹ ¹⁰⁶Over zijn graflegging Jeremias: “In zijn graflegging worden de doden weer levend.” ¹² ¹⁰⁷Toen Godolias hierop niets wist te antwoorden, werd er vonnis gewezen en leidde men hem weg.

¹⁰⁸De vierde, die Annam heette, trad naar voren en zei: ¹⁰⁹‘Wat is gezegd over anderen, daarvan beweert die Silvester dat het over zijn Christus is voorspeld. ¹¹⁰Eén ding blijft hem nog te doen: hij moet bewijzen dat dit is gezegd over zijn Christus.’ ¹¹¹Hierop sprak Silvester: ‘Noem dan maar een ander die ontvangen is door een maagd, gevoed met gal, gekroond met doornen, gekruisigd, gestorven en begraven, die verzezen is en opgestegen ten hemel.’ ¹¹²Toen zei Constantijn: ¹¹³‘Als hij geen ander kan noemen, moet hij weten dat hij verslagen is.’ ¹¹⁴Toen hij dit inderdaad niet kon, werd hij weggezonden en de vijfde, die Doëth heette, werd voorgeleid.

¹¹⁵Hij zei: ¹¹⁶‘Als die Christus van u geboren is uit het zaad van David en, zoals u zegt, bij zijn geboorte al geheiligd was, dan hoefde hij niet gedoopt te worden om opnieuw geheiligd te worden.’ ¹¹⁷Hierop antwoordde Silvester: ‘Zoals de besnijdenis haar einde vond in de besnijdenis van Christus, zo kreeg ons doopsel het begin van zijn heiligende werking in de doop van Christus. ¹¹⁸Hij is dus niet gedoopt om geheiligd te worden, maar om heilig te maken.’ ¹¹⁹Toen de ander zweeg, zei Constantijn: ¹²⁰‘Doëth zou niet zwijgen als hij hier iets tegenin te brengen had.’

¹²¹Toen zei de zesde, die Chusi heette: ¹²²‘Wij zouden graag willen dat die Silvester ons de redenen van Christus’ maagdelijke geboorte zou uitleggen.’ ¹²³Daarop begon Silvester: ‘De aarde waaruit Adam is gevormd, was onbedorven en maagdelijk, want zij had zich nog niet geopend om mensenbloed te drinken [Gen 4,11] en ook nog niet de vloek van de doornen over zich gekregen [Gen 3,18]; zij bevatte nog geen

¹⁰ Met ‘Jezus’ bedoelt de Bijbeltekst de hogepriester Jozue (Jozua), maar omdat de vorm ‘Jezus’ gebruikt wordt, kon het vers op Christus worden toegepast: Hebr 10,21 beschrijft Christus als ‘grote priester’.

¹¹ Citaat niet in de Bijbel.

¹² Citaat niet in de Bijbel.

graf van een gestorvene en was ook nog niet aan de slang tot voedsel gegeven [Gen 3,14]. ¹²⁴Het was dus nodig dat uit de maagd Maria een nieuwe Adam geboren werd, opdat de slang, die de uit een maagd geborene¹³ had overwonnen [Gen 3], zelf werd overwonnen door een uit een maagd geborene.¹⁴ ¹²⁵En dezelfde die Adams overwinnaar was in het paradijs, is de bekoorder geworden van de Heer in de woestijn, opdat hij die Adam had overwonnen met eten, door de Heer zou worden overwonnen met vasten [Mt 4,1-11].'

¹²⁶Nadat deze verslagen was, zei de zevende, Benjamin: ¹²⁷'Hoe kan uw Christus de zoon van God zijn wanneer hij door de duivel op de proef gesteld kon worden? Eerst werd hij, toen hij honger had, uitgedaagd om uit stenen brood te maken, daarna werd hij opgetild naar de nok van de tempel en ten slotte werd hij in verleiding gebracht om de duivel zelf te aanbidden.'¹²⁸Hierop zei Silvester: 'De duivel heeft de overwinning behaald doordat Adam naar hem geluisterd heeft door te eten. Dan is het duidelijk dat hij de nederlaag heeft geleden doordat Christus hem heeft afgewezen door te vasten. ¹²⁹Wij zijn overigens van mening dat Hij niet als God, maar als mens op de proef gesteld is. ¹³⁰En Hij is drie keer op de proef gesteld om alle bekoringen verre van ons te houden en ons een voorbeeld te geven hoe te overwinnen. ¹³¹Want bij de mens leidt de overwinning door onthouding vaak tot de bekoring van menselijke roem, en die bekoring gaat vergezeld van de begeerte naar heerschappij en hoogheid. ¹³²Christus heeft op deze bekoringen de overwinning behaald om ons het voorbeeld te geven hoe te overwinnen.'

¹³³Nadat deze verslagen was, zei de achtste, Aroël: ¹³⁴'Het staat vast dat God in de hoogste mate volmaakt is en aan niets gebrek lijdt. ¹³⁵Waarom was het voor Hem dan nodig in Christus geboren te worden? ¹³⁶En verder, waarom noemt u Christus het Woord [Joh 1,1]? ¹³⁷En ook dit staat vast: voordat God een zoon had, kon Hij niet vader genoemd worden. ¹³⁸Als Hij dus later vader van Christus genoemd is, is Hij onderhevig geworden aan verandering.'¹³⁹Silvester antwoordde hierop: 'De Zoon is vóór de tijden uit de Vader voortgekomen om te maken wat er niet was, en Hij is in de tijd geboren om te herstellen wat te gronde was gegaan. ¹⁴⁰En ofschoon Hij de schepping door zijn woord alleen had kunnen herstellen, had Hij haar toch niet door zijn lijden kunnen redden tenzij Hij mens werd, want als God was Hij niet in staat te lijden. ¹⁴¹En dit was geen onvolmaaktheid, maar juist volmaaktheid dat hij als God onvatbaar was voor het lijden. ¹⁴²En verder, dat de Zoon het Woord genoemd wordt, blijkt uit de woorden van de profeet: "Mijn hart heeft een goed woord doen opwellen" [Ps 44,2]. ¹⁴³God is ook altijd vader geweest, omdat zijn Zoon er altijd is geweest; ¹⁴⁴zijn Zoon is immers zijn Woord, zijn Wijsheid, zijn Kracht. ¹⁴⁵In de Vader was altijd het Woord, volgens het vers: "Mijn hart heeft <een goed woord> doen opwellen". ¹⁴⁶En altijd de Wijsheid, volgens het vers: "Uit de mond van de Allerhoogste ben ik voortgekomen, de eerstgeborene, vóór de hele schepping" [Eccli 24,5]. ¹⁴⁷En

13 Adam, de uit maagdelijke aarde gevormde (Gen 2,7).

14 Voor de tegenstelling tussen de onbevleete aarde en de onbevleete Maagd zie bij 2,114.

altijd de Kracht, volgens het vers: “Vóór alle heuvels werd ik geboren, nog waren de waterbronnen niet, enz.” [Spr 8,25.24]. ¹⁴⁸Omdat de Vader er nooit is geweest zonder zijn Woord, Wijsheid en Kracht, hoe is deze titel Hem dan volgens u in de tijd toegelaten?’

¹⁴⁹Toen deze was weggestuurd, zei de negende, Jubal: ¹⁵⁰‘Het staat vast dat God het huwelijk niet veroordeelt en ook niet heeft vervloekt. ¹⁵¹Waarom zeggen jullie dan dat degene die jullie vereren niet uit een huwelijk is geboren, tenzij om het huwelijk in een kwaad daglicht te stellen? ¹⁵²Nog een vraag: hoe kan hij die machtig is, bekoord worden, hij die kracht is, lijden, hij die leven is, sterven? ¹⁵³U bent dus genoodzaakt te erkennen dat er twee zonen zijn, een die voortkomt uit de Vader en een die geboren is uit de maagd. ¹⁵⁴En nog een vraag: hoe kan het gebeuren dat de mens die aangenomen is lijdt, terwijl degene die hem aanneemt ongeschonden blijft?’ ¹⁵⁵Silvester zei hierop: ‘Het is niet om het huwelijk te veroordelen, dat wij zeggen dat Christus uit een maagd is geboren, maar wij aanvaarden op goede gronden de redenen voor de geboorte uit een maagd. ¹⁵⁶Ook wordt het huwelijk door deze opvatting niet in een kwaad daglicht gesteld, maar juist geëerd, omdat deze maagd die Christus ter wereld bracht, uit een huwelijk geboren is. ¹⁵⁷Wat het bekoren betreft, Christus wordt bekoord om alle bekoringen van de duivel te overwinnen, Hij lijdt om alle lijden te verslaan, Hij sterft om de heerschappij van de dood te onderwerpen. ¹⁵⁸Verder is de ene Zoon van God in Christus: zoals Hij waarlijk de onzichtbare Zoon van God is, zo is Hij zichtbaar als de Christus. ¹⁵⁹Onzichtbaar is dus dat wat God is en zichtbaar is dat wat mens is. ¹⁶⁰Dat de mens die aangenomen is, kan lijden zonder dat degene die hem heeft aangenomen lijdt, kan duidelijk gemaakt worden met een voorbeeld. ¹⁶¹Laten we het purperen gewaad van de keizer, hier aanwezig, tot voorbeeld nemen. Er was wol, en het bloed dat eraan werd toegevoegd ¹⁶² gaf aan deze wol de purperen kleur. ¹⁶²Toen de geverfde wol tussen de vingers werd genomen en tot een draad werd gesponnen, wat werd er toen gesponnen: ¹⁶³datgene wat de kleur is van de keizerlijke waardigheid of datgene wat wol was voordat het een purperen gewaad werd? ¹⁶⁴De mens is als de wol en God is als de purperkleur: God was met de mens tijdens zijn lijden aan het kruis, maar Hij was in niets onderworpen aan het lijden.’

¹⁶⁵De tiende, die Thara heette, sprak: ¹⁶⁶‘Dit lijkt me geen goed voorbeeld, want de kleur wordt tegelijk met de wol gesponnen.’ ¹⁶⁷Hoewel alle anderen hem tegenspraken, zei Silvester: ¹⁶⁸‘Neem dan een ander voorbeeld: ¹⁶⁹een boom die vol is van de glans van het zonlicht. Wanneer hij wordt omgehakt, krijgt hij de slagen,

¹⁵ God is onvatbaar voor lijden. Maar God de Zoon heeft ‘de mens aangenomen’, dat wil zeggen: zonder de goddelijke natuur te verliezen heeft Hij de menselijke natuur aangenomen. Beide naturen zijn met elkaar verenigd. Hoe kan de goddelijke natuur dan ongeschonden blijven, vraagt Jubal, als de menselijke natuur lijdt, zoals bij het lijden van Christus het geval was?

¹⁶ Het sap van de purperslak.

maar de glans is ongedeerd gebleven. ¹⁷⁰Zo was zijn goddelijkheid aan geen lijden onderworpen, terwijl de mens leed.'

¹⁷¹De elfde, Sileon, zei: ¹⁷²'Als de profeten deze dingen over uw Christus voorspeld hebben, zouden wij willen weten waarom Hij zoveel spot, marteling en dood heeft moeten ondergaan.' ¹⁷³Silvester antwoordde: 'Christus leed honger om ons te verkwikken. ¹⁷⁴Hij leed dorst om aan onze droogte bekers van leven te schenken. ¹⁷⁵Hij werd bekoord om ons van bekoringen te bevrijden. ¹⁷⁶Hij werd gevangengenomen om ons uit de greep van de demonen te verlossen. ¹⁷⁷Hij werd bespot om ons van de spot van de demonen te bevrijden. ¹⁷⁸Hij werd geboeid om ons uit de strik van de vervloeking los te maken. ¹⁷⁹Hij werd vernederd om ons te verheffen. ¹⁸⁰Hij werd van zijn kleren beroofd om de naaktheid van de eerste zonde met zijn vergeving te bedekken. ¹⁸¹Hij aanvaardde de doornenkroon om de verloren bloemen uit het paradijs terug te geven. ¹⁸²Hij werd aan het hout gehangen om de begeerte, aan het hout geboren [Gen 3,6], te veroordelen. ¹⁸³Gal en azijn kreeg hij te drinken om de mens binnen te leiden in het land dat overvloedt van melk en honing en om honingvloeiende bronnen voor ons te openen. ¹⁸⁴Hij nam de sterfelijkheid op zich om zijn onsterfelijkheid te schenken. ¹⁸⁵Hij werd begraven om het begraven van de heiligen te zegenen. ¹⁸⁶Hij stond op uit de dood om aan de doden het leven terug te geven. ¹⁸⁷Hij steeg ten hemel om de poort van de hemel te openen. ¹⁸⁸Hij zit aan Gods rechterhand om de gebeden van de gelovigen te verhoren.' ¹⁸⁹Terwijl Silvester deze uiteenzetting hield, juichten allen, zowel de keizer als de rechters en de joden, hem eensgezind toe.

¹⁹⁰Toen zei de twaalfde, Zambri geheten, met grote verontwaardiging: ¹⁹¹'Het verbaast me dat u, zeer wijze rechters, geloof hecht aan dubbelzinnige woorden en denkt dat de almacht van God bevat kan worden met het menselijk verstand. ¹⁹²Genoeg gesproken nu: komen wij tot daden! ¹⁹³Want het zijn grote dwazen die een gekruisigde vereren, terwijl ik de naam van de almachtige God ken. Tegen de kracht van die naam zijn geen rotsen bestand en geen schepsel is sterk genoeg om die naam te horen. ¹⁹⁴Ik zal bewijzen dat ik gelijk heb. Breng me een woeste stier. Wanneer die naam in zijn oor klinkt, zal het beest onmiddellijk doodvallen.' ¹⁹⁵Silvester zei tegen hem: 'Hoe bent u deze naam dan te weten gekomen zonder dat u hem gehoord hebt?' ¹⁹⁶Zambri sprak: 'Het komt u, een vijand van de joden, niet toe dit geheim te kennen.' ¹⁹⁷Dan wordt een woeste stier aangevoerd, met moeite door honderd sterke kerels voortgetrokken. ¹⁹⁸Maar nauwelijks had Zambri het woord in zijn oor gefluisterd of de stier begon te loeien, zijn ogen puilden uit en hij bezweek. ¹⁹⁹Alle joden juichten hem opgetogen toe en beschimpten Silvester. ²⁰⁰Maar Silvester zei tegen hen: 'Hij heeft niet de naam van God uitgesproken, maar de naam van de ergste demon genoemd. ²⁰¹Mijn God, Jezus Christus, maakt niet alleen levenden dood, maar Hij maakt ook doden levend. ²⁰²Want wel dood kunnen maken maar niet levend, dat kunnen leeuwen, slangen en andere wilde dieren. ²⁰³Als hij mij dus

wil laten geloven dat het niet de naam van een demon was, laat hij die naam dan op nieuw uitspreken en levend maken wat hij heeft gedood. ²⁰⁴Want over God staat geschreven: "Ik zal doden en Ik zal levend maken" [Deut 32,39]. ²⁰⁵Maar als hij dat niet kan, dan heeft hij zonder twijfel de naam van een demon genoemd die een levende kan doden, maar een dode niet levend kan maken.' ²⁰⁶De rechters spoorden Zambri dringend aan de stier te laten opstaan, maar hij zei: ²⁰⁷'Laat Silvester hem opwekken in de naam van Jezus de Galileeër. Dan zullen wij allemaal in Hem geloven. ²⁰⁸Want al kon hij met vleugels vliegen, dit krijgt hij niet klaar.' ²⁰⁹Alle joden beloofden dat ze zouden geloven als hij de stier tot leven zou wekken. ²¹⁰Silvester sprak een gebed, boog zich over naar het oor van de stier en zei: ²¹¹'O naam van vervloeking en dood, ga uit op bevel van onze Heer Jezus Christus, in wiens naam tot je gezegd wordt: ²¹²"Stier, sta op en ga kalm terug naar je kudde.'" ²¹³Op hetzelfde ogenblik stond de stier op en ging in alle kalmte weg. ²¹⁴Toen bekeerden de keizerin, de joden, de rechters en alle anderen zich tot het geloof.

²¹⁵Enige dagen later kwamen afgodenpriesters bij de keizer en zeiden: ²¹⁶'Allerheiligste keizer, sinds u het geloof in Christus hebt aangenomen, maakt de draak die daar in die kuil leeft met zijn adem elke dag meer dan driehonderd mensen dood.' ²¹⁷Constantijn vroeg hierover Silvester om raad, en deze antwoordde: ²¹⁸'Door de kracht van Christus zal ik maken dat hij nooit meer onheil aanricht.' ²¹⁹De afgodenpriesters beloofden dat zij zich zouden bekeren als hij dit inderdaad zou doen. ²²⁰Terwijl Silvester bad, verscheen hem sint Petrus, die zei: ²²¹'Daal vol vertrouwen af naar de draak, jij en de twee priesters die bij je zijn. ²²²En als je bij hem gekomen bent, spreek hem dan zo toe: ²²³"Onze Heer Jezus Christus, die geboren is uit een maagd, die gekruisigd is en begraven, die verrezen is en zit aan de rechterhand van de Vader, Hij zal komen om te oordelen de levenden en de doden. ²²⁴Wacht jij, Satan, in deze kuil op Hem tot Hij komt." ²²⁵Dan moet je zijn muil dichtbinden met een koord en er een zegel op drukken met een ring die het teken van het kruis draagt. ²²⁶Daarna zullen jullie gezond en wel naar mij toe komen en het brood eten dat ik voor jullie zal klaarmaken.' ²²⁷En zo daalde Silvester voorzien van twee lantaarns, met de twee priesters honderdvijftig treden diep in de kuil af. ²²⁸Daarop sprak hij tot de draak de genoemde woorden en bond, zoals hem was opgedragen, de muil van het beest dicht, terwijl het gromde en siste. ²²⁹Toen hij naar boven klom, trof hij twee magiërs aan, die hen gevolgd waren om te zien of zij wel tot bij de draak zouden afdalen. Ze waren bijna dood door de stank van de draak, maar hij nam ze gezond en wel met zich mee naar boven. ²³⁰Onmiddellijk bekeerden zij zich, samen met een onmetelijke schare. En zo werd het Romeinse volk van een dubbele dood bevrijd: van de verering van de demon en van het gif van de draak.

²³¹Toen de heilige Silvester ten slotte de dood nabij was, raadde hij zijn geestelijkheid drie dingen aan: elkaar lief te hebben, hun kerken toegewijd te besturen en de kudde te behoeden voor de beten van de wolven [Hand 20,29]. ²³²Hierna ontsliep hij gelukkig in de Heer, omstreeks het jaar des Heren 320.

De *Legenda aurea* beschrijft het leven en sterven van de belangrijkste heiligen van de middeleeuwse christenheid: de grote figuren uit het Nieuwe Testament, de martelaren van de eerste eeuwen, de monniken en bisschoppen van het gekerstende Europa, de tijdgenoten van Jacobus de Voragine.

Iedere heilige verschijnt voor de lezer op de dag waarop zijn of haar feest werd gevierd. Het zijn verhalen, maar geen fantasieën van de auteur: hij houdt zich juist strikt aan wat er over zijn heiligen bekend was.

De *Legenda aurea* kende al snel een grote populariteit en geldt als een monument van cultuur, mentaliteit en wereldbeeld van de middeleeuwen. Daarnaast is het werk van zeer grote invloed geweest op de kunst- en cultuurgeschiedenis: talloze kunstenaars vonden er inspiratie in voor hun doeken, beeldhouwwerken en gebrandschilderde ramen. Het is, kortom, nauwelijks overdreven de *Legenda aurea* te kwalificeren als een van de bronnen van de westerse cultuur, naast de klassieke traditie en de Bijbel.

Jacobus de Voragine (ca. 1228-1296) was dominicaan, schrijver, bestuurder en – in de laatste zes jaar van zijn leven – aartsbisschop van Genua.

‘Honderdduizenden zijn door zijn werk gesticht; duizenden kunstenaars hebben voorvallen en motieven aan de *Legenda aurea* ontleend. In ontelbare kerken blijft veel in het duister als men Jacobus’ wonderverhalen niet kent.’

– Kees Fens

